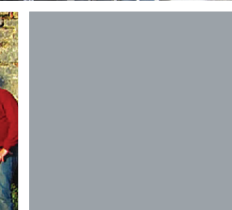
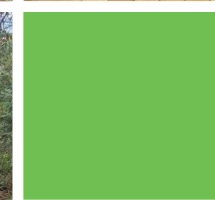
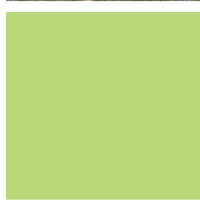

Manual on protection, planning and management of heritage

Lessons from the project "Heritage – Driver of Development"

Priručnik o zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom

Lekcije iz projekta "Baština - pokretač razvoja"

Publisher / Izdavač:

Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije DUNEA d.o.o.

Authors / Autori:

IPOP, Inštitut za politike prostora, Ljubljana, Slovenija

Marko Peterlin, Tatjana Marn

Translation / Prijevod s engleskog:

Pave Brailo

Editors / Stručna redakтура:

Marina Oreb, Silvana Taslaman

Photography / Fotografije:

Željko Šoletić, Darko Vrbica, fundus projekta

Press / Tisak:

Alfa-2, Dubrovnik

Copies / Naklada:

500 komada

ISBN 978-953-56949-4-6

CIP zapis dostupan u računalnom Skupnom katalogu hrvatskih knjižnica pod brojem 550521059

Manual on protection, planning and management of heritage

Lessons from the project “Heritage – Driver of Development”

Priručnik o zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom

Lekcije iz projekta “ Baština - pokretač razvoja”

January 2015 - Siječanj 2015.

CONTENTS / SADRŽAJ

7	1. Why this manual? / Zašto ovaj priručnik?	49	2.4.1 Workshops / Radionice
7	1.1. Starting points / Polazišta	56	2.4.2. Study visit / Studijski posjet
11	1.2. The project “Heritage – Driver of Development” and the aim of this manual / Projekt “Baština - pokretač razvoja” i cilj ovog priručnika	58	2.4.3. Presentations on new approaches to protection and management of heritage / Presentacije novih pristupa u zaštiti i u upravljanju baštinom
13	1.3. The pilot areas: Dubrovnik and Boka Kotorska / Pilot područja: Dubrovnik i Boka Kotorska	62	2.4.4. Lessons learned / Naučene lekcije
17	1.4. New approaches / Novi pristupi	64	2.5. Studies and guidelines / Studije i smjernice
26	2. New approaches to protection, planning and management of natural and cultural heritage / Novi pristupi zaštiti, planiranju i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom	64	2.5.1. Comparative analysis and recommendations for improving a legislative framework / Komparativna analiza i preporuke za poboljšanje zakonodavnog okvira
26	2.1. Cooperation between actors dealing with protection, planning and management of natural and cultural heritage / Suradnja među akterima koji se bave zaštitom, planiranjem i upravljanjem prirodnom i kulturnom baštinom.	65	2.5.2. Assessments of natural and cultural landscape / Procjene prirodnog i kulturnog krajobraza
26	2.1.1. Project governance / Upravljanje projektima	69	2.5.3. Studies for the economic valorisation / Studije za ekonomsku valorizaciju
33	2.1.2. Lessons learned / Naučene lekcije	73	2.5.4. Lessons learned / Naučene lekcije
34	2.2. Information sharing and transparency of the process / Dijeljenje informacija i transparentnost procesa	75	3. Awareness raising and experience sharing / Podizanje svijesti i dijeljenje iskustva
34	2.2.1. Direct public relations activities: Spreading information about the project, project activities and values of the areas / Izravne PR aktivnosti: Širenje informacija o projektu, projektne aktivnosti vrijednosti područja	76	3.1.1. Map and publication / Karta i brošura
36	2.2.2. Indirect public relations activities: Engaging and training media representatives / Neizravne PR aktivnosti: angažiranje i treniranje predstavnika medija	77	3.1.2. Manual on cultural and natural heritage protection, planning and management / Priručnik o zaštiti, planiranju i upravljanju kulturnom i prirodnom baštinom
36	2.2.3. Lessons learned / Naučene lekcije	78	3.1.3. Conferences / Završna konferencija
37	2.3. Participatory process / Participativni proces	79	4. Recommendations / Preporuke
40	2.3.1. Participatory process in pilot areas / Participativni proces na pilot područjima	84	5. References / Reference
43	2.3.2. “Landscape Days” campaign / Kampanja “Dani krajobraza”		
44	2.3.3. Lessons learned / Naučene lekcije		
49	2.4. Capacity building of institutions and organizations in the cross-border region / Osposobljavanje ustanova i organizacija u prekograničnoj regiji		

1.

Why this manual?

1.1. Starting points

Back in 1972, the *World Heritage Convention* adopted by UNESCO first **linked together in a single document the concepts of nature conservation and the preservation of cultural properties**. The Convention recognized the way in which people interact with nature and the fundamental need to preserve the balance between the two. This was the cornerstone for systematic efforts leading to the comprehensive protection and management of cultural and natural heritage at the international level.

At the beginning of the new millennium, the Council of Europe adopted two conventions that **firmly tied heritage to landscape**. The *European Landscape Convention*¹ from 2000 stated that “landscape contributes to the formation of local cultures and it is a basic component of the European natural and cultural heritage, contributing to human well-being and consolidation of the European identity”. The *Faro Convention*² in 2005 acknowledged that a broader understanding of heritage “includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time”. Starting from that point, **cultural landscape** is the widest and most comprehensive category of cultural heritage.

One of the most recent documents, *The Paris declaration on heritage as a driver of development*, adopted by International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) in 2011, examined in particular the relationship between development and heritage. It acknowledged that **various aspects of development threaten to degrade and destroy heritage and its inherent values**. To address this, development should be understood not only in terms of economic growth, but also as a means for achieving a more satisfactory intellectual, emotional, moral and spiritual existence, as defined by UNESCO’s Universal Declaration on Cultural Diversity in 2001.

Natural and cultural heritage of outstanding value is the most important resource of the cross-border region of Dubrovnik and Boka Kotorska. In 1979, both the City of Dubrovnik and the Natural

1 The European Landscape Convention - promotes the protection, management and planning of European landscape
2 Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society – Faro Convention

1.

Zašto ovaj priručnik?

1.1. Polazišta

Konvencija o zaštiti kulturne i prirodne svjetske baštine - World Heritage Convention koju je usvojio UNESCO davne 1972. prva je **povezala koncept očuvanja prirode i zaštite kulturnih dobara u jedinstven dokument**. Konvencija je prepoznala način u kojem su ljudi u interakciji s prirodom, i temeljnu potrebu za očuvanjem ravnoteže među njima. Bio je to temelj za sustavne napore koji do- vode do sveobuhvatne zaštite i upravljanja kulturnom i prirodnom baštinom na međunarodnoj razini.

Početakom novog tisućljeća Vijeće Europe usvojilo je dvije konvencije koje su čvrsto **povezale baštinu s krajobrazom**. *Europska konvencija o krajobrazima*¹ iz 2000. navodi da “krajobraz doprinosi formiranju lokalne kulture i da je osnovna komponenta europske prirodne i kulturne baštine, pridonoseći dobiti ljudskog zdravlja i konsolidaciji europskog identiteta”. Konvencija Faro² je 2005. godine priznala šire razumijevanje baštine “uključuje sve aspekte okoliša koji proizlaze iz interakcije između ljudi i mjesta u vremenu.” Polazeći od te točke **kulturni krajobraz predstavlja najširu i najsveobuhvatniju kategoriju kulturne baštine**.

Jedan od najnovijih dokumenata *Pariška deklaracija o baštini kao pokretaču razvoja* usvojena od strane Međunarodnog vijeća za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS) 2011., posebno je ispitala odnos razvoja i baštine. Ono je priznalo da **razni aspekti razvoja prijete degradiranjem i uništenjem baštine i njene inherentne vrijednosti**. Kako bi ovo riješili, razvoj treba sagledati ne samo u smislu ekonomskog rasta, već i kao sredstvo za postizanje zadovoljavajuće intelektualne emocionalne, moralne i duhovne egzistencije, kao što je definirano Općom Deklaracijom o kulturnoj različitosti koju je donio UNESCO 2001.

Prirodna i kulturna baština izvanredne vrijednosti je najvažniji resurs prekogranične dubrovačke i bokokotorske regije.

Grad Dubrovnik i prirodna i kulturno-povijesna regija Kotora

1 Konvencija o europskim krajobrazima – promiče zaštitu, upravljanje i planiranje europskih krajobrazova
2 Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo – Faro Convention

and Culturo-Historical Region of Kotor joined the UNESCO list of World Heritage Sites. These two combine to create one of the most attractive landscapes in the Adriatic area, which is also confirmed by the massive amount of tourist visits. In addition to two UNESCO sites, the whole region of Dubrovnik-Neretva County and Boka Kotorska Bay constitutes an exceptional cultural landscape, blending diverse and abundant layers of natural and cultural heritage. **Adequate protection, planning and management of this outstanding natural and cultural landscape are key to its sustainability, valorisation and sustainable development.**

Essentially, the most important problem the region faces is that various stakeholders, especially policy-makers, **perceive natural and cultural heritage as an “obstacle to development”**. The value of heritage is not sufficiently recognized, despite the fact that it is one of region’s basic resources and a possible driver of development. It is also important to say that the economic value of heritage has not been recognized either.

uvršteni su 1979. na popis Svjetske baštine UNESCO-a. Oba tvore jedno od najprivlačnijih krajobraza na jadranskom području, što potvrđuju masovne turističke posjete. Uz to, ova dva lokaliteta UNESCO-a - cjelokupna Dubrovačko-neretvanska županija i Bokokotorski zaljev predstavljaju izuzetni kulturni krajobraz što spaja raznolike i obilne slojeve prirodne i kulturne baštine. **Adekvatna zaštita, planiranje i upravljanje ovim iznimnim prirodnim i kulturnim krajobrazom ključ je njegove održivosti, valorizacije i održivog razvoja.**

U osnovi, najvažniji problem s kojim se regija suočava je da različiti dionici, posebice kreatori politike, **percipiraju prirodnu i kulturnu baštinu kao “prepreku razvoju”**. Vrijednost baštine nedovoljno je prepoznata, unatoč činjenici da ona predstavlja jedan od osnovnih resursa i da je mogući pokretač razvoja regije. Također je važno reći da nije prepoznata ni ekonomska vrijednost baštine.

1.2. The project “Heritage – Driver of Development” and the aim of this manual

These were the starting points for the project “Heritage – Driver of Development”, **a partnership action**, coordinated by institutions and organizations from the regions of Dubrovnik and Boka Kotorska and aiming to **improve the protection, planning and management of cultural and natural heritage**. More precisely, the project aimed to improve collaboration between the actors dealing with the protection, planning and management of natural and cultural heritage through implementing joint programs, education, transfer of knowledge and know-how as well as awareness raising activities. The project also aimed to enlarge professionals’ knowledge and increase citizens’ awareness of how heritage can be used as a driver of development. Within the context of the project these activities are often referred to as **new methodologies in protection and management of heritage**.

The project “Heritage – Driver of Development” was funded by the European Union and implemented within the cross-border programme Croatia-Montenegro, under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA).

The functional lead partner was the Municipality of Tivat, while the main partner in Croatia was the Physical Planning Institute of Dubrovnik-Neretva County. The project partners were: the non-governmental organizations EXPEDITIO Center for Sustainable Spatial Development and the Cultural Heritage Association NAPREDAK Gornja Lastva in Montenegro; and the Dubrovnik Neretva County Regional Development Agency DUNEA and the Public Institution for the Management of Protected Natural Values in the Dubrovnik-Neretva County in Croatia.

In Montenegro, the project associates were: the Administration for Cultural Properties Protection of Montenegro, the Ministry of Sustainable Development and Tourism of Montenegro and

1.2. Projekt “Baština - pokretač razvoja” i cilj ovog priručnika

Ovo su bile polazišne točke za projekt “Baština - pokretač razvoja”, **partnerstvo akcije**, koju su koordinirale institucije i organizacije iz dubrovačke i bokokotorske regije s ciljem da se **unaprijedi zaštita, planiranje i upravljanje kulturnom i prirodnim baštinom**. Točnije, projekt je imao za cilj unaprijediti suradnju između dionika koji se bave zaštitom, planiranjem i upravljanjem prirodne i kulturne baštine, edukacijom, prijenosom znanja i vještina kao i aktivnostima podizanja svijesti. Projekt je također usmjeren na proširenje znanja profesionalaca i podizanje građanske svijesti o tome kako se baština može koristiti kao pokretač razvoja. U kontekstu projektnih aktivnosti ovo se odnosi na **nove metodologije u zaštiti i upravljanju baštinom**.

Projekt “Baština - pokretač razvoja”, financirala je Europska Unija, i proveden je unutar prekograničnog programa Hrvatska - Crna Gora i uveden je u okviru Instrumenta za predpristupnu pomoć (IPA).

Općina Tivat je bila funkcionalni vodeći partner, dok je glavni partner u Hrvatskoj bio Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Projektni partneri su bile nevladine organizacije EXPEDITIO Centar za održivi prostorni razvoj i Udruga NAPREDAK, Gornja Lastva u Crnoj Gori, DUNEA - regionalna razvojna agencija i Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima na području Dubrovačko-neretvanske županije iz Hrvatske.

Suradnici na projektu u Crnoj Gori su Uprava za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore, Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore i South East European (SEE) Heritage Network, projektni partneri iz Hrvatske uključili su Konzervatorski zavod u Dubrovniku za područje Dubrovačko-

the South East European (SEE) Heritage Network. In Croatia, the project associates included: the Conservation Department in Dubrovnik for the area of the Dubrovnik-Neretva County, the Croatian Section of ECOVAST – European Council for the Village and the Small Town and the Institution Priority Actions Programme Regional Activity Centre Split. The project lasted for 23 months, from March 11, 2013 until February 10, 2015.

This manual summarises the experiences and knowledge gained during the project “Heritage – Driver of Development”.

It aims at furthering the heritage issues, primarily in the Dubrovnik and Boka Kotorska regions, but also in other areas of Croatia and Montenegro and hopefully even beyond.

The primary target audiences of this manual are **local, regional and national public institutions dealing with cultural and natural heritage protection, planning and management**. Next, the manual could be of interest for **the experts** dealing with cultural and natural heritage protection, planning and management, as well as for **civil society organizations** which are active in these fields. Last but not least, we definitely hope that the manual will also find its way to **elected representatives** at the local, regional and national level and the responsible **government offices at all levels**.

neretvanske županije, hrvatsku sekciju ECOVAST- a Europskog Vijeća za sela i male gradove i instituciju PAP/RAC iz Splita. Projekt je trajao dvadeset tri mjeseca, od 11. ožujka 2013 do 10 veljače 2015. godine.

Priručnik sažima iskustvo i znanje stečeno tijekom projekta “Baština - pokretač razvoja”, s ciljem unapređenja pitanja baštine, prvenstveno u regijama Dubrovnika i Boke Kotorske, ali isto tako na drugim područjima Hrvatske i Crne Gore, a nadamo se i šire.

Primarna ciljna publika ovog priručnika su **lokalne, regionalne i državne javne institucije koje se bave zaštitom kulturne i prirodne baštine, planiranjem i upravljanjem**. Nadalje, priručnik bi mogao biti zanimljiv za **eksperte** koji se bave zaštitom kulturne i prirodne baštine, planiranjem i upravljanjem, kao i za **organizacije civilnog društva** koje su aktivne na ovom polju, te posljednje, a ne manje važno, mi se nedvosmisleno nadamo da će priručnik naći put i do **biranih predstavnika** na lokalnoj, regionalnoj, i nacionalnoj razini te do odgovornih **vladinih ureda na svim razinama**.

1.3. The pilot areas: Dubrovnik and Boka Kotorska

The areas of Dubrovnik and Boka Kotorska, which have cultural and natural heritage and overall landscape of similar characteristics, face the same problems when it comes to protecting and managing these valuable resources. Cultural and natural heritage, and especially the cultural landscape, is at risk of being inadequately managed and thus devastated. Individual cultural properties, buildings and urban complexes receive (in most cases) good professional care. This especially refers to the UNESCO World Heritage sites – the cities of Dubrovnik, Kotor or Perast. Nevertheless, problems arise when it comes to other segments of cultural and natural heritage - part of it that has not been officially protected, but contributes significantly to the value of the region’s overall cultural landscape. Current development trends, as well as excessive and poor quality construction, are threatening to degrade this authentic landscape and destroy its natural and created values.

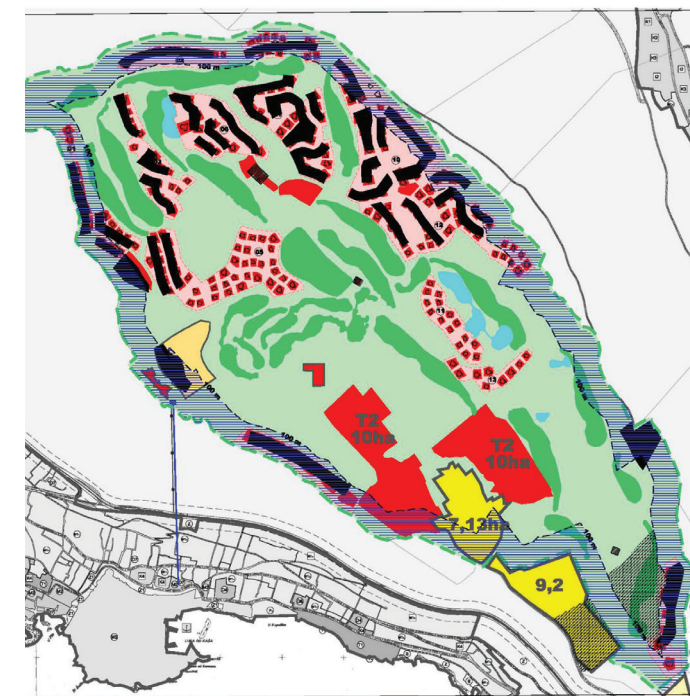
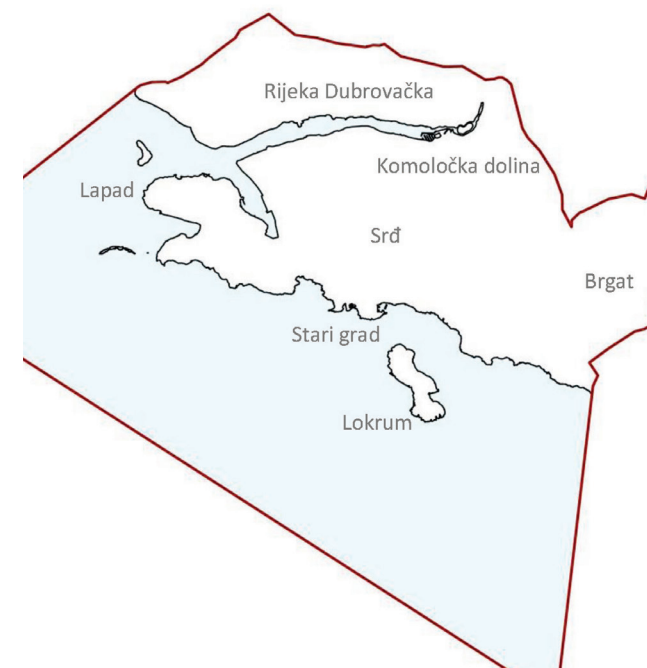
Due to its exceptional cultural and natural qualities the inner part of the Bay of Kotor, encompassing parts of the bay around

1.3. Pilot područja: Dubrovnik i Boka Kotorska

Kad je u pitanju zaštita i upravljanje ovim vrijednim resursima, područja Dubrovnika i Boke Kotorske, koja imaju kulturnu i prirodnu baštinu i cjelokupni krajobraz sličnih karakteristika suočavaju se s istim problemima. Postoji rizik da se kulturnom i prirodnom baštinom, a naročito kulturnim krajobrazom neadekvatno upravlja i da budu devastirani. O pojedinačnim kulturnim dobrima, zgradama i urbanim cjelinama (u većini slučajeva) vodi se dobra stručna skrb. To se posebno odnosi na gradove svjetske baštine pod zaštitom UNESCO-a - Dubrovnik, Kotor ili Perast. Ipak, problemi nastaju kad je riječ o drugim dijelovima kulturne i prirodne baštine - dio njih koji nije službeno zaštićen, a znatno doprinosi ukupnom kulturnom krajobrazu područja. Suvremeni trendovi razvoja, kao i prekomjerna i neadekvatna gradnja, prijete ovom autentičnom krajoliku degradacijom i uništenjem prirodnih i stvorenih vrijednosti.

Zbog svojih iznimnih kulturnih i prirodnih značajki, unutarnji dio

Kotor and Risan, was inscribed in the UNESCO World Heritage list. It is considered to possess outstanding universal value by the quality of its architecture, the successful integration of its cities to the Bay of Kotor and by its unique testimony to the exceptionally important role that it played in the diffusion of Mediterranean culture in the Balkan lands. The limits of the World Heritage site coincide approximately with the crests of the natural sinkhole formation. At both ends, the site is bordered by the national parks of Orjen and Lovćen, making a vast, protected natural area. In 2011, the protected area was extended to include the whole Bay of Kotor as the buffer zone.

The mountain of Vrmac is a peninsula, dividing the Bay of Kotor from the Bay of Tivat. Its territory is likewise divided between the two municipalities, Kotor and Tivat. Part of Vrmac, belonging to the municipality of Kotor, forms part of the core area of Natural and Culturo-Historical Region of Kotor, protected under UNESCO. The part belonging to the municipality of Tivat is defined as a Nature Park in the planning documents. Due to its evident natural and cultural qualities it was selected as the first pilot area, where the knowledge and experience gathered within the project will be put to use.

Boke Kotorske obuhvaća dijelove zaljeva oko Kotora i Risan te je na popisu svjetske kulturne baštine UNESCO-a. Smatra se da ima izvanrednu univerzalnu vrijednost po kvaliteti svoje arhitekture, uspješne integracije svojih gradova u Boki Kotorskoj i po svom jedinstvenom svjedočanstvu o izuzetno važnoj ulozi koju je igrao u širenju mediteranske kulture po balkanskim zemljama. Granice svjetske baštine podudaraju se oko vrhova prirodne formacije ponora. Nacionalni parkovi Orjen i Lovćen omeđuju prostor s oba kraja, čineći ogromni zaštićeni prostor. U 2011. godini zaštićeno područje je prošireno na cijeli Bokokotorski zaljev kao tampon zonu.

Brdo Vrmac je poluotok koji dijeli Kotorski zaljev od Tivatskog zaljeva. Njegovo područje je isto tako podijeljeno između dvije općine - kotorske i tivatske. Dio Vrmca, pripada općini Kotor i čini dio područja jezgre prirodne i kulturno-povijesne regije Kotora pod zaštitom UNESCO-a. Dio koji pripada općini Tivat definiran je planskim dokumentima kao Park prirode. Zbog svojih očiglednih prirodnih i kulturnih kvaliteta odabrano je kao prvo pilot područje u kom će se koristiti znanje i iskustvo prikupljeno tijekom projekta.

The broader area of Dubrovnik comprises a narrow coastal strip about 250 km long, extending from Klek on the west to Cape Prevlaka on the east. However, the pilot area considered in this study is concentrated on a narrower area of Dubrovnik.

The city of Dubrovnik, the administrative and economic centre of Dubrovnik - Neretva County - has developed on the sea cliffs on the east coast of the Adriatic, where a string of islands of the eastern Adriatic archipelago stops and the open sea begins. Due to the good configuration in the hinterland, Dubrovnik quickly became a link between land and sea, the interior of the Balkans and the Mediterranean. Due to the characteristics of its street network that make it a unique example of European medieval town construction, the Old City of Dubrovnik was registered in the UNESCO World Heritage List and its coverage was enlarged in 1994. At that time the broader territory of the city, encompassing the suburbs Pile and Ploče, Lovrijenac fortress, the district behind the Old City, Lazaret, Revelin fortress and the island of Lokrum were also added to the list. Above the Old City and the harbour of Gruž rises the Srđ massif, with a height of 412 meters. It has a special place in the

Širi dubrovački prostor obuhvaća uski obalni pojas dug 250 km, koji se pruža od Kleka na zapadu do Rta Prevlaka na istoku. Međutim, pilot područje koje se razmatra ovom studijom koncentrirano je na užem području Dubrovnika.

Grad Dubrovnik je upravno i gospodarsko središte Dubrovačko-neretvanske županije. Razvio se na morskim stijenama na istočnoj obali Jadrana gdje prestaje niz otoka istočnog jadranskog arhipelaga, a počinje otvoreno more. Zbog dobre konfiguracije u zaleđu Dubrovnik je vrlo brzo postao veza između kopna i mora, unutrašnjosti Balkana i Mediterana. Zbog karakteristika njegove ulične mreže koja ga čini jedinstvenim primjerom izgradnje europskog srednjovjekovnog grada, stari grad Dubrovnik uvršten je na popis svjetske baštine UNESCO-a, a njegova pokrivenost je povećana 1994. Tada je šire područje grada koje obuhvaća predgrađa Pile i Ploče, tvrđavu Lovrijenac, kotar Iza grada, Lazarete, tvrđavu Revelin i otok Lokrum također nadodano na popis. Iznad Grada i luke Gruž uzdiže se masiv Srđa visine 412 m. On ima posebno mjesto u aglomeraciji Dubrovnika. Srđ je

agglomeration of Dubrovnik. Srđ is the protagonist of almost every image of the city, precisely expressed by the contrast between its intact slopes and densely woven urban fabric at its feet. Srđ is an inseparable part of Dubrovnik's cultural and historical landscape.

Vrmac and Srđ share a number of similarities. They are both well-preserved natural areas, forming an integral part together with the old towns of Dubrovnik and Kotor. They have both been largely neglected in recent decades as part of the cultural landscape and they have both recently become the subject of development through large-scale investment projects. There are also some differences. Apart from the natural differences, arising from different configuration of terrain, different types of flora, etc., administrative differences are also considerable. On the one hand Vrmac is divided among two municipalities, while Srđ is not. On the other hand, part of Vrmac, belonging to Kotor, is also formally part of the UNESCO World Heritage site, while Srđ is not. Nevertheless, the similarities make both pilot cases easily comparable and enable a very fruitful sharing of experiences. This makes the project “Heritage – Driver of Development” a rich source of lessons learned also for other similar cases, and this is also the rationale on which this manual is based.

protagonist skoro svake slike grada, na kojoj je točno izražen kontrast između njegovih netaknutih padina i gusto istkanog urbanog tkiva na njegovom podnožju. Srđ je nerazdvojni dio kulturnog i povijesnog krajobraza Dubrovnika.

Vrmac i Srđ dijele brojne sličnosti. Oba predstavljaju dobro očuvana prirodna područja, koja su sastavni dio zajedno sa starim gradovima Dubrovnikom i Kotorom. U posljednjih nekoliko desetljeća oba su bila u velikoj mjeri zapostavljena kao dio kulturnog krajobraza, a nedavno su postali predmetom razvoja kroz investicije velikih razmjera. Postoje također neke razlike koje proizlaze iz različite konfiguracije terena, različitih vrsta flore itd., administrativne razlike su također znatne. S jedne strane, Vrmac je podijeljen između općina, dok Srđ to nije. S druge strane, dio Vrmca koji pripada Kotoru je i službeno dio svjetske baštine UNESCO-a, a Srđ nije. Ipak, sličnosti čine oba pilot prostora lako usporedivim i omogućuju vrlo plodnu razmjenu iskustava. Ovo čini projekt “Baština - pokretač razvoja” bogatim izvorom naučenih lekcija i za druge slične slučajeve, a to je ujedno obrazloženje na kojem se ovaj priručnik i temelji.

1.4. New approaches

The approach towards protection, planning and management of natural and cultural heritage in the project has been characterised by methods and tools, which can be described as good practice and represent innovative approaches, at least in the context of Dubrovnik and Boka Kotorska. This is what is referred to as “new approaches” in this manual. Some of the methods and tools used are:

Participatory approach. By being involved in project activities, stakeholders develop a sense of ownership of the project. The participation of various stakeholders ensures better quality of project activities and improves its sustainability; in addition, participatory processes are good opportunities for stakeholders to network. A participatory approach also involves phone surveys and on-line questionnaires for involving a larger number of participants, focus groups for involving specific smaller groups of stakeholders and individual interviews for involving relevant individuals who can meaningfully contribute to the project.

Workshops. Useful for a small number of highly motivated people interested in a specific topic, offering the possibility to exchange ideas, obtain practical knowledge and establish personal contacts.

Training. Useful for a small number of selected participants to obtain practical knowledge.

Studies and guidelines. Methods for jointly developing and applying methodology and obtaining concrete results that could be used further on in specific area.

Study visits. This is a good method of learning about good practices and experiences in neighbouring regions; since the project envisages a joint study visit for partners/associates from Croatia and Montenegro, this method will improve connections between them.

Pilot projects. These are a good way to put theoretical knowledge into practice in a specific area.

These new approaches form a core part of this manual and are further explored in the following sections. The manual was prepared on the basis of the desktop research of studies and other documentation, produced within the

1.4. Novi pristupi

Pristup prema zaštiti, planiranju i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom u projektu okarakteriziran je metodama i alatima koji se mogu opisati kao dobra praksa, te predstavljaju inovativne pristupe, barem što se Dubrovnika i Boka Kotorske tiče. To je ono što se u priručniku naziva ‘novim pristupima’. Neke metode i alati koji su korišteni:

Participativni pristup. Uključivanjem u projektne aktivnosti kod zainteresiranih strana se razvija osjećaj kao da su vlasnici projekta. Sudjelovanje raznih dionika osigurava bolju kvalitetu projektnih aktivnosti i poboljšava njegovu održivost, participativni procesi su dodatno i dobre prilike za umrežavanje zainteresiranih strana. Participativni pristup također uključuje telefonske ankete i on-line upitnike kako bi obuhvatio veći broj sudionika, fokus grupe u svrhu uključivanja posebnih manjih skupina dionika te pojedinačne intervju kako bi obuhvatili odgovarajuće pojedince koji mogu doprinijeti projektu na smislen način.

Radionice. Korisne su za manji broj visoko motiviranih ljudi koje zanima posebna tema, nudeći mogućnost razmjene ideja, usvajanje praktičnog znanja i uspostavljanje osobnih kontakata.

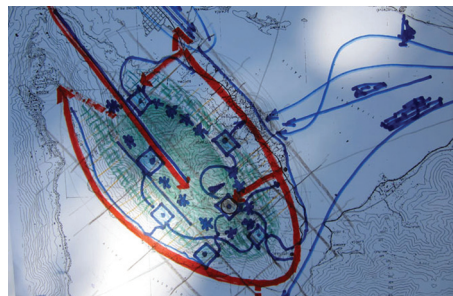
Obuke. Korisni su za sticanje praktičnog znanja za malen broj odabranih sudionika

Studije i smjernice. Metode za zajedničko razvijanje i primjenu metodologije i dobivanje konkretnih rezultata koje treba nadalje koristiti na specifičnim područjima.

Studijski posjeti. Ovo je dobra metoda učenja o dobrim praksama i iskustvima u susjednim regijama; budući da je projekt za partnere osmislio zajedničke studijske posjete za partnere/suradnike iz Hrvatske i Crne Gore, ova metoda će unaprijediti veze između njih.

Pilot projekti. Ovo je dobar način da se na specifičnom području teoretsko znanje ostvari u praksi.

Ti novi pristupi čine osnovni dio ovog priručnika i nadalje su istraženi u sljedećim poglavljima. Priručnik je pripremljen na temelju desktop istraživanja (prikupljanje i analiza već dostupnih informacija na internetu)

project “Heritage – Driver of Development”. Another source for the manual were also interviews with key stakeholders of the project, conducted in Dubrovnik, Kotor and Tivat in December 2014. The lessons learned and recommendations arise primarily from this source.

Basic concepts

Cultural heritage (UNESCO, 1972)

monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

sites: man-made works or the combined works of nature and humans, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

Natural heritage (UNESCO, 1972)

natural features consisting of physical and biological formations or groups of such formations, which are of outstanding universal value from the aesthetic or scientific point of view;

geological and physiographical formations and precisely delineated areas which constitute the habitat of threatened species of animals and plants of outstanding universal value from the point of view of science or conservation;

natural sites or precisely delineated natural areas of outstanding universal value from the point of view of science, conservation or natural beauty.

<http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

studija i druge dokumentacije izrađene u okviru projekta “Baština - pokretač razvoja”.

Drugi izvor za ovaj priručnik bili su također i razgovori obavljani s glavnim dionicima na projektu, koji su vođeni u Dubrovniku, Kotoru i Tivtu u prosincu 2014. Naučene lekcije i preporuke prvenstveno proizlaze iz tog izvora.

Temeljni koncepti

Kulturna baština (UNESCO, 1972.):

Spomenici: arhitektonska djela, djela monumentalnog kiparstva i slikarstva, elementi ili strukture arheološke prirode, natpisi, pećinsko stanovanje i kombinacije obilježja, koje su od izuzetne univerzalne vrijednosti sa stanovišta povijesti, umjetnosti i znanosti;

skupine građevina: skupine odvojenih ili povezanih građevina koje su zbog svoje arhitekture, homogenosti i mjesta u krajoliku od izvanredne univerzalne vrijednosti sa stanovišta povijesti, umjetnosti i znanosti;

mjesta: djela koja je napravio čovjek ili kombinirani radovi prirode i ljudi i područja uključujući arheološka nalazišta koja su od izvanredne univerzalne vrijednosti s povijesne, estetske, etnološke ili antropološke točke gledišta.

Prirodna baština (UNESCO, 1972.)

prirodna svojstva koje se sastoje od fizičkih i bioloških formacija ili skupina takvih formacija, koje su od izvanredne univerzalne vrijednosti s estetskog ili znanstvenog gledišta;

geološke i fizičko-geografske formacije i precizno opisana područja koja sačinjavaju staništa ugroženih vrsta životinja i biljaka izvanredne univerzalne vrijednosti sa stajališta znanosti ili očuvanja;

prirodna mjesta ili preciznije opisana prirodna područja od izvanredne univerzalne vrijednosti sa stajališta znanosti, očuvanja ili prirodne ljepote.

<http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

The **landscape** is part of the land, as perceived by local people or visitors, which evolves through time as a result of being acted upon by natural forces and human beings.

“Landscape policy” reflects public authorities’ awareness of the need to frame and implement a policy on landscape. The public is encouraged to take an active part in its protection, conserving and maintaining the heritage value of a particular landscape, in its management, helping to steer changes brought about by economic, social or environmental necessity, and in its planning, particularly for those areas most radically affected by change, such as peri-urban, industrial and coastal areas. (European Landscape Convention, 2000) “Landscape protection” means actions to conserve and maintain the significant or characteristic features of a landscape, justified by its heritage value derived from its natural configuration and/or from human activity;

“Landscape management” means action, from the perspective of sustainable development, to ensure the regular upkeep of a landscape, so as to guide and harmonise changes which are brought about by social, economic and environmental processes; “Landscape planning” means strong forward-looking action to enhance, restore or create landscapes.

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/176.htm>

Krajobraz je dio zemljišta , kakvog percipiraju mještani i posjetitelji koji se razvija tijekom vremena kao rezultat djelovanja prirodnih sila i ljudskih bića.

“Krajobrazna politika” odražava svijest tijela javne vlasti o potrebi uokvirivanja i provođenja krajobrazne politike. Javnost se potiče da aktivno sudjeluje na zaštiti, očuvanju i održavanju spomeničke vrijednosti osobitog krajobraza, u njegovu upravljanju, pomaže usmjeravati promjene koje je prouzrokovala ekonomska, socijalna ili nužnost zaštite okoliša, te je u svom planiranju, osobito za ona područja najradikalnije pogođena promjenama, kao što su periurbana, industrijska i obalna područja. (Konvencija o europskim krajobrazima, 2000.) “Zaštita krajobraza” znači akcije u cilju zaštite i održavanja značajnih i karakterističnih obilježja krajobraza, koju opravdava vrijednost njegove baštine što potiče iz svoje prirodne konfiguracije i/ili ljudskog djelovanja; “Upravljanje krajobrazom”, znači radnju iz perspektive održivog razvoja na osiguranju redovitog održavanja krajobraza sa ciljem vođenja i usklađivanja promjena nastalih uslijed socijalnih, ekonomskih i ekoloških procesa ; “Planiranje krajobraza” znači snažno djelovanje unaprijed na poboljšanje, obnovi ili stvaranju krajobraza.

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/176.htm>

Most Important Conventions and Declarations

World heritage convention (UNESCO), PARIS, 1972

The most significant feature of the 1972 World Heritage Convention is that **it links together in a single document the concepts of nature conservation and the preservation of cultural properties**. The Convention recognizes the way in which **people interact with nature, and the fundamental need to preserve the balance between the two**.

The Convention defines the kind of natural or cultural sites which can be considered for inscription on the World Heritage List.

The Convention sets out the duties of States Parties in identifying potential sites and their role in protecting and preserving them. By signing the Convention, each country pledges to conserve not only the World Heritage sites situated in its territory, but also to protect its national heritage. States Parties are encouraged to integrate the protection of the cultural and natural heritage into regional planning programmes, set up staff and services at their sites, undertake scientific

Najvažnije konvencije i deklaracije

Konvencija o svjetskoj baštini (UNESCO), PARIZ, 1972.

Najvažnija značajka Konvencije o svjetskoj baštini iz 1972. je što **povezuje** koncepte zaštite prirode i očuvanje **kulturnih dobara** u jedan dokument. Konvencija prepoznaje način u kojem su **ljudi u interakciji s prirodom i temeljnu potrebu očuvanja ravnoteže između njih**.

Konvencija definira vrstu prirodnih ili kulturnih znamenitosti koje se mogu uzeti u obziri za upis na listu svjetske baštine.

Konvencija utvrđuje dužnosti država stranaka na identificiranju potencijalnih mjesta i njihovu ulogu u zaštiti i očuvanju istih. Potpisivanjem Konvencije, svaka zemlja obećava očuvati ne samo mjesta svjetske baštine koja se nalaze na njenom teritoriju, nego također zaštititi i svoju nacionalnu baštinu. Države stranke potiču se na integriranje zaštite kulturne i prirodne baštine u regionalne planske programe, postaviti osoblje i usluge na svoje znamenitosti, poduzeti znanstvena i tehnička konzervatorska

and technical conservation research, and adopt measures which give this heritage a function in the day-to-day life of the community.

It explains how the World Heritage Fund is to be used and managed and under what conditions international financial assistance may be provided.

The Convention stipulates the obligation of States Parties to regularly report to the World Heritage Committee on the state of conservation of their World Heritage properties. These reports are crucial to the work of the Committee as they help it assess the conditions of the sites, decide on specific programme needs and resolve recurrent problems.

It also encourages States Parties to strengthen public appreciation for World Heritage properties and to improve their protection through educational and information programmes.

<http://whc.unesco.org/en/convention/>

The Paris declaration on heritage as a driver of development

Adopted at Paris, UNESCO headquarters, at the 17th General Assembly of ICOMOS, 2011

The declaration acknowledged the effects of globalisation on societies, which are manifested in the attrition of their values, identities and cultural diversity, and of their tangible and intangible heritage, in the broadest sense. Therefore, the relationship between development and heritage must be examined.

Concerns revolving around heritage and development were also echoed in the theme UNESCO chose to celebrate the 40th anniversary of the World Heritage Convention in Kyoto in 2012, ‘World Heritage and Sustainable Development: the Role of Local Communities’.

As various aspects of development threaten to degrade and destroy heritage and its inherent values, it is necessary to take up the challenge of conserving this fragile, crucial and non-renewable resource for the benefit of current and future generations.

It is now widely agreed that heritage - with its value for identity, and as a repository of historical, cultural and social memory, preserved through its authenticity, integrity and ‘sense of place’ - forms a crucial aspect of the development process.

The challenge of integrating heritage and ensuring that it has a role in the context of sustainable development is to **demonstrate that heritage plays a part in social cohesion, well-being, creativity and economic appeal, and is a factor in promoting understanding between communities**.

istraživanja , te usvojiti mjere koje ovoj baštini daju funkciju u svakodnevnom životu zajednice.

To objašnjava kako se Fond Svjetske baštine treba koristiti i voditi i pod kojim se uvjetima može osigurati međunarodna financijska pomoć.

Konvencija propisuje obvezu država stranaka da redovito izvješćuju Odbor svjetske baštine o stanju očuvanja svoje imovine u svjetskoj baštini. Ta izvješća su od ključnog značaja za rad Odbora jer mu pomažu u procjeni uvjeta na mjestima, odlučivanju o specifičnim potrebama programa i rješavanju problema koji se ponavljaju.

Ona također potiče države stranke na jačanje javnog razumijevanja za dobra svjetske baštine i unapređenje njihove zaštite kroz obrazovne i informativne programe

<http://whc.unesco.org/en/convention/>

Pariška deklaracija o baštini kao pokretaču razvoja

Usvojena u Parizu , u stožeru UNESCO-a, na 17. Generalnoj skupštini ICOMOS-a 2011.

Deklaracija je priznala učinke globalizacije na društva, koja se očituju u iscrpljivanju njihovih vrijednosti, identiteta i kulturne raznolikosti, te njihove materijalne i nematerijalne baštine u najširem smislu. Stoga se mora ispitati odnos između razvoja i baštine .

Kroz temu koju je UNESCO odabrao za proslavu 40. obljetnice Konvencije o svjetskoj baštini u Kyotu 2012. godine ,”Svjetska baština i održivi razvoj: uloga lokalnih zajednica”, također su odjeknule i brige koje se okreću oko baštine i razvoja.

Kao što različiti aspekti razvoja prijete narušavanjem i uništenjem baštine i njene svojstvene vrijednosti, potrebno je latiti se izazova očuvanja tog krhkog, presudnog i neobnovljivog resursa za dobrobit sadašnjih i budućih naraštaja.

Sada je široko dogovoreno da baština - uz vrijednost za identitetom, te kao spremište povijesne, kulturne i društvene memorije, očuvana kroz svoju autentičnost, integritet i “osjećaj mjesta” - čini ključni aspekt u procesu razvoja.

Izazov integriranja baštine i osiguranja njene uloge u kontekstu održivog razvoja je **pokazati da baština igra važnu ulogu u socijalnoj koheziji, blagostanju, kreativnosti i ekonomskoj privlačnosti, te da je** čimbenik u promicanju razumijevanja među zajednicama.

The definition of development in Article 3 of the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity (2001) corresponds closely to the role in the development process that we would like to give heritage, interpreted in its broadest sense: ‘development, understood not only in terms of economic growth, but also as a means to achieve a more satisfactory intellectual, emotional, moral and spiritual existence’.

The participants of the 17th General Assembly of ICOMOS addressed the Declaration to intergovernmental organisations, national and local authorities and all institutions and specialists, and recommended the actions within following themes:

- **Heritage and Regional Development:** Controlling and Redistributing Urban Development, Revitalising Towns and Local Economies
- **A Return to the Art of Building:** Conservation, Inspiring Innovative Architecture, Preserving Space
- **Tourism and Development:** Heritage and the Challenge of Tourism: What Strategies, What Tools?, Can Tourism Development be Sustainable?, Encouraging Local Communities to take Ownership of Heritage and Tourism Development
- **Heritage and Economics:** Fostering a Better Understanding of the Economic Impact of Heritage Conservation, Promoting the Long Term Impacts of Heritage on Economic Development and Social Cohesion, Developing the Economic Impact of Heritage
- **Stakeholders and Capacity Building:** The role of local communities and raising stakeholder awareness, Professional training, The legal framework, Research, Cooperation.

http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf

The European Landscape Convention (2000)

The European Landscape Convention - also known as the Florence Convention (2000) promotes the protection, management and planning of European landscapes and organises European cooperation on landscape issues. The convention was adopted on 20 October 2000 in Florence (Italy) and came into force on 1 March 2004 (Council of Europe Treaty Series no. 176).

The European Landscape Convention was adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 July 2000 in Strasbourg and opened for signature of the Member States of the Organisation in Florence (Italy) on 20 October 2000, with the

Definicija razvoja iz članka 3. Univerzalne deklaracije o kulturnoj raznolikosti UNESCO-a (2001.) temeljito odgovara da se uloga u razvojnom procesu koju bismo željeli dati baštini protumači u najširem smislu: “da se razvoj shvati ne samo u smislu gospodarskog rasta, već i kao sredstvo za postizanje zadovoljavajuće intelektualne , emocionalne , moralne i duhovne egzistencije.”

Sudionici 17. Generalne skupštine ICOMOS-a uputili su Deklaraciju međuvladinim organizacijama, državnim i lokalnim vlastima, svim institucijama, stručnjacima i preporučili aktivnosti u okviru sljedećih tema:

- **Baština i regionalni razvoj:** Kontrola i preraspodjela urbanog razvoja, Revitaliziranje gradova i nacionalnih ekonomija;
- **Povratak umjetnosti građenja:** Očuvanje baštine, Dojmljiva inovativna arhitektura, Očuvanje prostora;
- **Turizam i razvoj:** Baština i izazov turizma: Koje strategije, Koje alate koristiti?, Može li turistički razvoj biti održiv?, Poticanje lokalne zajednice da preuzme vlasništvo nad baštinom i razvojem turizma;
- **Baština i ekonomija:** Poticanje boljeg razumijevanja ekonomskog utjecaja na očuvanje baštine, Promicanje dugoročnog utjecaja baštine na gospodarski razvoj i socijalnu koheziju, Razvoj ekonomskog utjecaja baštine;
- **Interesne skupine i osposobljavanje:** Uloga lokalnih zajednica i podizanje svijesti zainteresiranih strana, Stručno osposobljavanje, Pravni okvir, Istraživanje, Suradnja.

http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf

Konvencija o europskim krajobrazima (2000.)

Konvencija o europskim krajobrazima – također je poznata kao Firentinska Konvencija (2000.) promiče zaštitu, upravljanje i planiranje europskim krajobrazima i organizira europsku suradnju o pitanjima krajobraza. Konvencija je usvojena 20. listopada 2000. u Firenci (Italija) i stupila je na snagu 1. ožujka 2004. (Serija Ugovora Vijeća Europe br. 176).

Ministarski Odbor Vijeća Europe usvojio je Konvenciju o europskim krajobrazima 19. srpnja 2000. u Strasbourgu i otvorio je na potpisivanje državama članicama organizacije u Firenci (Italija) 20. listopada 2000., s ciljevima promicanja zaštite

aims to promote European landscape protection, management and planning and to organise European co-operation. It is the first international treaty to be exclusively devoted to all aspects of European landscape. The Convention applies to the entire territory of the Parties and covers natural, rural, urban and peri-urban areas. It concerns landscapes that might be considered outstanding as well as everyday or degraded landscape.

The Convention aims to encourage public authorities to adopt policies and measures at local, regional, national and international level for protecting, managing and planning landscapes throughout Europe. It covers all landscapes, both outstanding and ordinary, that determine the quality of people’s living environment. The text provides for a flexible approach to landscapes whose specific features call for various types of action, ranging from strict conservation through protection, management and improvement to actual creation.

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Summaries/Html/176.htm>

The Convention proposes legal and financial measures at the national and international levels, aimed at shaping “landscape policies” and promoting interaction between local and central authorities, as well as transborder cooperation in protecting landscapes. It sets out a range of different solutions which States can apply, according to their specific needs.

Identifying and protecting landscapes

The Convention puts great emphasis on identifying and assessing landscapes through field research by professionals working in conjunction with local inhabitants. Each landscape forms a blend of components and structures: types of territories, social perceptions and ever-changing natural, social and economic forces. Once this identification work has been completed and the landscape quality objectives set, the landscape can be protected, managed or developed.

The people at the heart of landscape policy

One of the major innovations of the European Landscape Convention is the definition of “landscape quality objectives”, meaning, for a specific landscape, the formulation by the competent authorities of the aspirations of the public with regard to the landscape features of their surroundings. No longer the exclusive domain of experts, landscape is now a policy area in its own right.

Management in line with landscape quality objectives also calls for education and training, including training for specialists,

europskih krajobraza, upravljanja i planiranja i organiziranja europske suradnje. Ovo je prvi međunarodni ugovor koji je isključivo posvećen svim aspektima europskih krajobraza. Konvencija se odnosi na cijeli teritorij stranaka i pokriva prirodna, ruralna, urbana i periurbana područja. Odnosi se na one krajobraze koji se smatraju izvanrednim kao i na one u svakodnevnom okruženju ili na degradirane krajobraze.

Konvencija ima za cilj potaknuti javne vlasti na usvajanje politike i mjera na lokalnoj , regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini za zaštitu, upravljanje i planiranje krajobraza diljem Europe. Pokriva sve krajobraze i iznimne i obične kojim određuju kvalitetu ljudskog života u okruženju. Tekst predviđa fleksibilan pristup krajobrazu čija su specifična obilježja poziv za razne vrste projekata, u rasponu od strogog očuvanja kroz zaštitu, upravljanje i poboljšanje do aktualnog stvaranja.

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Summaries/Html/176.htm>

Konvencija predlaže pravne i financijske mjere na nacionalnim i međunarodnim razinama, s ciljem oblikovanja “krajobrazne politike” i promiče interakciju između lokalnih i središnjih vlasti, kao i prekograničnu suradnju u očuvanju krajobraza. Opisuje niz različitih rješenja koje države mogu primijeniti prema svojim posebnim potrebama.

Identificiranje i zaštita krajobraza

Konvencija stavlja veliki naglasak na identificiranje i procjenu krajobraza kroz terenska istraživanja od strane stručnjaka koji rade u suradnji s lokalnim stanovnicima. Svaki krajobraz oblikuje spoj sastavnica i struktura: vrste teritorija, socijalne percepcije i stalno mijenjanje prirodnih, društvenih i ekonomskih snaga. Nakon što je rad na identifikaciji završen i postavljeni ciljevi kvalitete krajobraza, on može biti zaštićen, s njime se može upravljati ili ga razvijati.

Ljudi u srcu krajobrazne politike

Jedna od glavnih inovacija Konvencije o europskim krajobrazima je definicija “ciljeva kvalitete krajobraza”, što znači , za određeni krajobraz, formulaciju od strane nadležnih tijela o težnjama javnosti u pogledu značajki krajobraza iz svoje okoline. To više nije isključivo područje stručnjaka, krajobraz je danas sam po sebi područje politike.

Menadžment u skladu s ciljevima kvalitete krajobraza također poziva na obrazovanje i obuku, uključujući obuku za stručnjake,

lected representatives and the technical staff of local, regional and national authorities, and school and university courses dealing with values attached to the landscape and its protection, management and planning.

Landscape is not a matter for individual states alone. It also needs to be considered in international policies and programmes.

Cooperation between Parties is designed to enhance the effectiveness of the measures taken in each state, provide mutual technical and scientific assistance and facilitate exchanges of landscape specialists and the sharing of information on all matters relating to the Convention.

Transborder cooperation is encouraged at local and regional level and, where necessary, can pave the way for the preparation and implementation of joint landscape programmes.

The European Landscape Convention introduced a pan-European concept centring on the quality of landscape protection, management and planning and covering the entire territory, not just outstanding landscapes. Through its ground-breaking approach and its broader scope, it complements the Council of Europe's and UNESCO's heritage conventions.

The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention, 2005)

European societies, being transformed under the combined effects of the economic crisis, energy transition, demographic or migration factors and a reduction in resources, call for new development models driven by greater democracy, strengthened citizen participation and better governance based on more open, reactive and transparent institutions.

In this context, the **Council of Europe's Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society** (the Faro Convention) is innovative in linking the concept of the "common heritage of Europe" to human rights and the fundamental freedoms for which the Council of Europe remains one of the historic guardians. The **Faro Convention** provides an original contribution to the issues related to "living together", quality of life and the living environments where citizens wish to prosper.

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/199.htm>

izabrane predstavnike i tehničko osoblje lokalnih, regionalnih i nacionalnih tijela, te škole i sveučilišne kolegije koji se bave vrijednostima vezanim uz krajobraz i njegove zaštitu, upravljanja i planiranje.

Krajobraz nije predmet samo pojedinih država. Također ga treba razmotriti u međunarodnim politikama i programima.

Suradnja između stranaka osmišljena je kako bi se poboljšala učinkovitost mjera poduzetih u svakoj državi, pružila uzajamna tehnička i znanstvena pomoć i olakšala razmjena stručnjaka i dijeljenje informacija o svim predmetima koja se odnose na Konvenciju.

Potiče se prekogranična suradnja na lokalnoj i regionalnoj razini kako bi mogla utrti put za pripremu i provedbu zajedničkih programa o krajobrazima gdje je to potrebno.

Konvencija o europskim krajobrazima uvela je paneuropski koncept usredotočujući se na kvalitetu zaštite krajobraza, upravljanje i planiranje te pokriva cijeli teritorij, a ne samo izvanredne krajobraze. Svojim pionirskim pristupom i širim područjem, nadopunjuje konvencije Vijeća Europe i baštine UNESCO-a.

Okvirna konvencija o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro konvencija, 2005.)

Europska društva koja se transformiraju u kombiniranim učincima ekonomske krize, energetske tranzicije, demografskih i migracijskih čimbenika i smanjenja resursa, pozivaju na nove modele razvoja koje pokreće veća demokracija, osnaženo sudjelovanje građana i bolje upravljanje utemeljeno na otvorenijim, reaktivnijim i transparentnijim institucijama.

U tom kontekstu, **Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo** (Faro konvencija) je inovativna u povezivanju koncepta "zajedničke europske baštine" s ljudskim pravima i temeljnim slobodama za koje Vijeće Europe ostaje jedno od povijesnih čuvara. **Faro Konvencija** daje izvorni doprinos pitanjima vezanim za "zajednički život", kvalitetu života i životnog okruženja u kojem građani žele napredovati.

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/199.htm>

European Conventions on the Protection of the Architectural and Archaeological Heritage (Granada/Valetta)

The main purpose of these Conventions is to reinforce and promote policies for the conservation and enhancement of Europe's heritage. Acknowledging and recognizing that the archaeological and architectural heritage, and the whole cultural landscape, is seriously threatened because of different reasons, the mentioned European Conventions call for the sustainable preservation/usage of these irreplaceable sites where human history unfolded. The Conventions not only recognize that heritage is threatened due to various reasons but they also point out that it can be a driver for the development of certain regions. Heritage underlines/forms the identity of landscapes and should therefore be taken into consideration in terms of sustainable management plans.

A broader understanding of heritage and its relation to society is promoted through the Faro Convention. This Convention highlights that "every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others" and that it is necessary to "involve everyone in society in the ongoing process of defining and managing cultural heritage".

Europske Konvencije o zaštiti arhitektonske i arheološke baštine (Granada/Valetta)

Glavna svrha tih konvencija je ojačati i promicati politike za očuvanje i unapređenje europske baštine. Prihvaćanja i priznavanja da su arheološka i arhitektonska baština i cijeli kulturni krajobraz ozbiljno ugroženi uslijed različitih razloga, navedene europske konvencije pozivaju na održivo očuvanje/korištenje tih nenadoknadivih mjesta gdje se odvijala ljudska povijest. Ne samo da Konvencije priznaju kako je baština ugrožena zbog raznih razloga, nego također ističu da može biti i pokretač razvoja pojedinih regija. Baština naglašava/oblikuje identitet krajobraza, te je stoga treba uzeti u obzir u smislu održivih planova upravljanja.

Kroz Faro Konvenciju promiče se šire razumijevanje baštine i njenog odnosa prema društvu. Ova Konvencija ističe "da se svaka osoba ima pravo baviti kulturnom baštinom po vlastitom izboru, poštujući prava i slobode drugih", te da je potrebno, "obuhvatiti svakoga u društvu u tijeku procesa definiranja i upravljanja kulturnom baštinom".

Luc-Emile Bouche-Florin, Počasni predsjednik ECTP-CEU, Zvanični predstavnik ECTP-a u Savjetu Europe, jedan od tri člana Radne grupe za izradu EU povelje o prostornom planiranju, sudionik na Prezantaciji o sudjelovanju kulturnom i prirodnom baštinom na pilot području Dubrovnika u Hrvatskoj i Vrmca u Boki kotorskoj - Crna Gora s predavanjem: Public Involvement in Spatial Planning processes related to Landscape Heritage I . The Charter of European Planning: the new vision for the European populations living environment.

Fotografija Željka Šoletića s predavanja u Dubrovniku, 13. lipnja 2014.

2. New approaches to protection, planning and management of natural and cultural heritage

2. Novi pristupi zaštiti, planiranju i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom

2.1. Cooperation between actors dealing with protection, planning and management of natural and cultural heritage

The capacity to establish **effective methods of dialogue and discussion** among various actors and interests is necessary if we want to enhance the social capital of actors involved in the process. The principles of the five dimensions of territorial governance should be taken into account: the flexible coordination of actors and institutions, the capacity to integrate relevant policy sectors, involving the appropriate actors when mobilising stakeholder participation, pursuing a shared understanding of the changing context and addressing place-based specificities and characteristics.³

2.1.1. Project governance

The overall **objective** of the project Heritage – Driver of Development was to establish cooperation between institutions and actors in charge of natural and cultural heritage protection by implementing joint programs, education, know-how transfer and awareness-raising activities. In the initial stage of the project, **target groups** were identified: local, regional and national public institutions dealing with cultural and natural heritage protection, planning and management in the Dubrovnik and Boka Kotorska region, experts dealing with cultural and natural heritage protection, planning and management, local, regional and national governments, media from the Dubrovnik and Boka Kotorska region, Civil Society Organizations (CSOs) active in the fields of cultural and natural heritage, the citizens of Dubrovnik and Boka region, land owners in pilot areas and investors and

³ Towards better territorial governance in Europe: A guide for practitioners, policy and decision makers, ESPON TANGO, 2013

2.1. Suradnja među akterima koji se bave zaštitom, planiranjem i upravljanjem prirodnom i kulturnom baštinom.

Sposobnost da se uspostave **učinkovite metode dijaloga i rasprava** među različitim akterima i interesima je nužna ako želimo unaprijediti društveni kapital aktera uključenih u proces. Treba uzeti u obzir načela teritorijalnog upravljanja u pet dimenzija: fleksibilnu koordinaciju dionika u institucijama, sposobnost integriranja relevantnih sektora politike, uključujući odgovarajuće čimbenike kod mobiliziranja sudjelovanja dionika, slijediti zajedničko razumijevanje promjenjivog konteksta i rješavanje specifičnosti i karakteristika na promatranom području.³

2.1.1. Upravljanje projektima

Opći **cilj** projekta “Baština - pokretač razvoja” bio je uspostaviti suradnju između institucija i aktera zaduženih za zaštitu prirodne i kulturne baštine uvođenjem zajedničkih programa, edukacijom, prijenosom znanja i aktivnostima podizanja svijesti. U početnom stadiju projekta prepoznate su **ciljne skupine**: lokalne, regionalne i državne javne institucije koje se bave zaštitom kulturne i prirodne baštine, planiranjem i upravljanjem, lokalne, regionalne i nacionalne vlasti, mediji iz dubrovačke i bokokotorske regije, organizacije civilnog društva aktivne na polju kulturne i prirodne baštine, građani iz dubrovačke i bokokotorske regije, vlasnici zemljišta na pilot područjima, investitori i lokalne, državne turističke organizacije i agencije. “Baština - pokretač razvoja” bio je zajednički prekogranični projekt tako da su **sudionici** (voditelji projekta, partneri i

³ Prema boljem teritorijalnom upravljanju u Europi. Vodič za praktičare, kreatora politike i donositelje odluka, ESPON TANGO, 2013.

local and national tourist organizations and agencies. “Heritage – Driver of Development” was a joint cross-border project so the **participants** (applicants, partners and associates) and civil society organisations involved in the project were chosen separately for each country, depending on the problems identified in the specific region: Dubrovnik – Neretva County in Croatia and Boka Kotorska in Montenegro. Representation of both the experts who are dealing with natural and those dealing with cultural heritage was ensured.

The **Montenegrin project applicant** and leading partner, was the Municipality of Tivat. As a public institution it prepares the spatial plans and development strategy for its territory. One of the project partners was Expeditio, a non-profit non-governmental organization from Kotor. Its activities aim to encourage sustainable spatial development as well as improve urban and rural areas in Montenegro and the broader region through activities in the fields of architecture, urban planning, spatial planning, environmental protection and public advocacy. Another project partner was Cultural Heritage Association NAPREDAK Gornja Lastva, a non-profit non-governmental organization which is trying to revitalize area of Vrmac, especially the village of Gornja Lastva.

The **Croatian project applicant** was the Physical Planning Institute of Dubrovnik-Neretva County, a local authority and also a public institution. It coordinates and carries out the preparation of spatial plans at regional level, monitors spatial changes, maintains spatial information system and offers support for carrying out spatial plans at the local level. The Dubrovnik Neretva County Regional Development Agency (DUNEA) was a partner in the project which, as a public company owned by the regional government,

suradnici) i organizacije civilnog društva uključene u projekt izabrane odvojeno za svaku zemlju, ovisno o problemima prepoznatim u određenim regijama: Dubrovačko-neretvanskoj županiji u Hrvatskoj i Boki Kotorskoj u Crnoj Gori. Osigurana je zastupljenost stručnjaka koji se bave prirodnom i onih koji se bave kulturnom baštinom.

Prijavljeni na projektu s **crnogorske strane**, i glavni partner bila je Općina Tivat. Kao javna institucija ona priprema prostorne planove i strategiju razvoja za svoj teritorij. Jedan od partnera na projektu bila je i EXPEDITIO, neprofitna nevladina organizacija iz Kotora. Njene aktivnosti imaju za cilj poticati održivi prostorni razvoj kao i unaprijediti urbana i ruralna područja u Crnoj Gori i široj regiji kroz aktivnosti na polju arhitekture, urbanog planiranja, prostornog planiranja i zaštite okoliša i javne domene. Drugi partner na projektu bilo je Kulturno Društvo NAPREDAK iz Gornje Lastve, neprofitna nevladina organizacija koja pokušava revitalizirati područje Vrmca, naročito selo Gornju Lastvu.

Prijavljeni na projektu s **hrvatske strane** bio je Zavod za prostorno uređenje na području županije Dubrovačko-neretvanske, osnovan od regionane zajednice te javna institucija. Ona koordinira i izrađuje prostorne planove na regionalnoj razini, nadgleda promjene u prostoru, održava prostorni informacijski sustav i nudi potporu za izradu prostornih planova na lokalnoj razini. DUNEA - Razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije bila je partner na ovom projektu koja kao javno poduzeće u vlasništvu županijske vlasti teži ka uravnoteženom gospodarskom razvoju cijele Dubrovačko-neretvanske županije. Ona koordinira razvojne

strives for balanced economic development throughout the Dubrovnik-Neretva County. It coordinates development activities of the county and activities for common strategic development of the municipalities, according to the needs of the region. Another partner in the project was Public Institution for the Management of Protected Natural Values in the Dubrovnik-Neretva County.

Associates in the project were the Administration for Cultural Properties' Protection of Montenegro – Regional Department Kotor, Ministry of Sustainable Development and Tourism of Montenegro, South East European Heritage Network, **Conservation Department in Dubrovnik for the area of the Dubrovnik-Neretva County**, Croatian Section of ECOVAST – the European Council for the Village and the Small Town, Institution Priority Actions Programme Regional Activity Centre Split of a Mediterranean Action Plan in Split.

Project **activities** are suited to corresponding territories and needs in specific environments. The **content** was gradually developed through meetings and working groups so the process has stayed relatively flexible throughout the project.

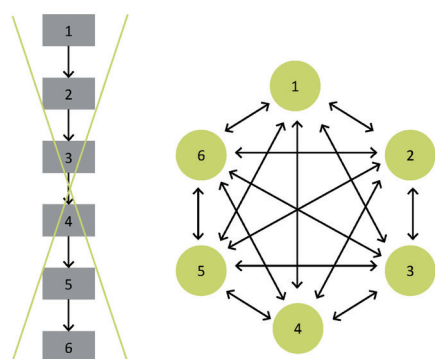
Protection, planning and management of natural and cultural heritage is neither linear nor top down but a **circular process**. The same concept is used in the project where activities are interconnected and influence one another. Activities regarding participatory process, for example, include forming a special working group for guiding and monitoring all the participatory activities, organization of workshops on participatory methods, the participatory process itself, studies based on the results of the process, and the presentation of the participation studies and processes.

aktivnosti županije za zajednički strateški razvoj općina prema potrebama regije. Drugi partner na projektu bila je Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima Dubrovačko-neretvanske županije.

Suradnici na projektu bili su Uprava za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore-Regionalni odjel Kotor, Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore, South East European (SEE) Heritage Network (Mreža za baštinu jugoistočne Europi), Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Dubrovniku za područje Dubrovačko-neretvanske županije, Sekcija ECOVAST - Europsko vijeće za selo i male gradove, te PAP/RAC u Splitu.

Projektne **aktivnosti** su prilagođene odgovarajućim područjima i potrebama u određenom okruženju. **Sadržaj** se postupno razvijao kroz sastanke i radne skupine i tako je proces ostao relativno fleksibilan tijekom cijelog projekta. Zaštita, planiranje i upravljanje prirodnim i kulturnom baštinom nije ni linearan ni odozgo prema dolje, već je to **kružni proces**.

Primjerice, aktivnosti u vezi procesa sudjelovanja uključuju formiranje posebne radne skupine za vođenje i nadzor svih participativnih procesa, organizaciju radionice o metodama sudjelovanja, samom participativnom procesu, istraživanjima zasnovanim na rezultatima procesa i prezentaciju studija o sudjelovanju i procesima. Suradnja dionika na projektu odvijala se na dvije razine: na prekograničnoj i na lokalnoj/regionalnoj razini. **Upravni odbor** formiran je kako bi se koordiniralo uvođenje projekta na **prekograničnoj razini**.

- 1 - Cooperation;
- 2 – Information sharing;
- 3 – Participatory process;
- 4 – Capacity building;
- 5 – Studies;
- 6 – Awareness raising

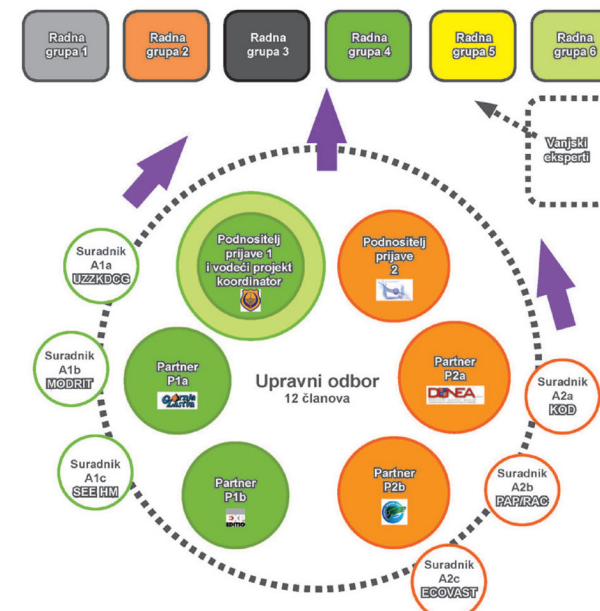
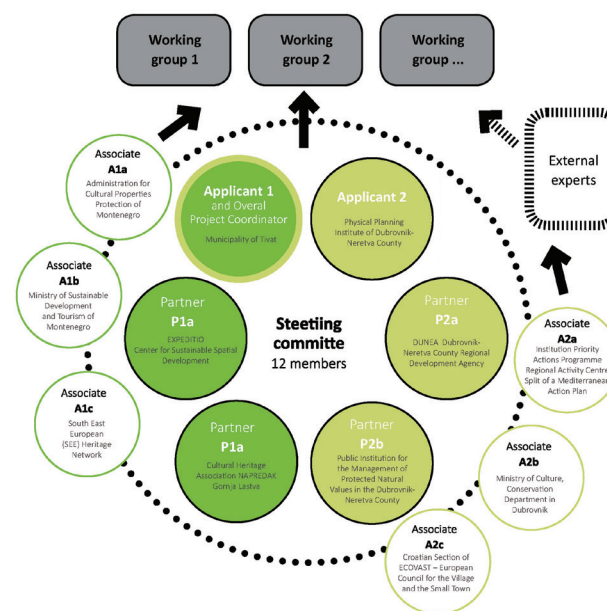
Protection, planning and management of natural and cultural heritage is neither linear nor top down but a circular process. Zaštita, planiranje i upravljanje prirodnim i kulturnom baštinom nije niti pravocrtno niti odozgo prema dolje nego kružni proces.

The cooperation of actors within the project took place on two levels: the cross-border level and the local/national level. A **Steering Committee** was formed to coordinate project implementation at the **cross-border level**. Organisational activities were planned and discussed at the 8 joint meetings of the Steering Committee, attended by representatives of applicants and partners, including a project coordinator. They were held alternately in Tivat and in Dubrovnik, but always representatives from both countries were present. Activities related to communication between partners, the project's visual identity, project PR material, the project's website, social networks, engagement of journalists, project kick-off meetings, study tour to France, formation of a working groups and workshops were discussed at these joint meetings.

At the **local/national level** many **regular project team meetings** took place from February 2013 till February 2015. Partners were communicating regularly via mail and telephone to discuss the details on project implementation. Project started with two **kick-off meetings** including public presentations of the projects and press conferences, one in Dubrovnik and one in Tivat. There was an official reception of the partners by the mayor of Tivat, prefect of Dubrovnik-Neretva County

Planiralo se i raspravljalo o organizacijskim aktivnostima na osam zajedničkih sastanka Upravnog odbora kojem su nazočili predstavnici podnositelja zahtjeva i partnera, uključujući koordinatore projekta. Održavani su alternativno u Tivtu i Dubrovniku, uz nazočnost predstavnika iz obje države. Aktivnosti vezane za komunikaciju među partnerima, vizualni identitet projekta, PR materijal, website projekta, društvene mreže, angažman novinara, projekt kick-off sastanaka, studentsko putovanje u Francusku. Na tim zajedničkim sastancima raspravljalo se o formiranju radnih grupa i radionica. Mnogi **redoviti sastanci projektnih timova** održavani su na **lokalnoj/regionalnoj razini** od veljače 2013. do veljače 2015. Partneri su redovno komunicirali poštom i telefonom kako bi dogovorili detalje o provedbi projekta.

Projekt je započeo s dva uvodna izlaganja projekta javnosti – **kick-off** uključujući javne prezentacije projekta i konferencije za tisak, jedan u Dubrovniku a jedan u Tivtu. Službeni prijem za partnere dali su predsjednik općine Tivat i Župan Dubrovačko-neretvanske županije. Svi podnositelji zahtjeva, partneri i suradnici sudjelovali su na oba kick-off sastanka, predstavnici medija i druge zainteresirane strane.

Shema upravljanja projektom

and mayor of Dubrovnik. All applicants, partners and associates took part in both kick-off meetings, which were also attended by media representatives and other interested parties. Six **working groups** were formed to discuss individual project activities.

The groups consisted of applicant's, partner's and associate's representatives. External experts were also invited to cooperate, but at the end mostly partners, associates and experts in charge of the studies formed the groups. Members of each working group met twice at the creative workshops to discuss the following topics: the participatory process, legislative framework and EU standards, cultural and natural heritage and landscape, economic valorisation, a manual for applying new methodologies in heritage protection and management and a map and brochure of the cross-border area. External experts, sometimes from abroad, were engaged in some cases to conduct the studies. To discuss content in more detail more meetings of working groups at the local level were organized than originally planned. Members also communicated with one another through mailing lists.

Formirano je šest **radnih skupina** kako bi razgovarali o projektnim aktivnostima. Skupine su se sastojale od prijavljenih partnera i predstavnika suradnika. Vanjski stručnjaci su također pozvani na sudjelovanje, ali na kraju su samo partneri, suradnici i stručnjaci zaduženi za istraživanja bili u skupinama.

Članovi svake radne skupine susretali su se na kreativnim radionicama po dva puta i raspravljali o slijedećim temama: participacijskom procesu, zakonodavnom okviru i EU standardima, kulturnoj i prirodnoj baštini i krajobrazu, gospodarskoj valorizaciji, priručniku za primjenu novih metodologija za zaštitu baštine i upravljanje i karti i brošuri prekograničnog područja. Angažirani su vanjski stručnjaci, a u nekim slučajevima također iz inozemstva.

Kako bi se detaljnije raspravljalo o sadržaju organizirano je više sastanaka i radnih skupina nego što je planirano. Članovi su također komunicirali jedni s drugima preko mailing lista.

2.1.2. Lessons learned

There are advantages and disadvantages of a **public institution** being the leader of the process. On the one hand, they can directly use results delivered by the project when preparing spatial and other plans. On the other hand, they can have problems when trying to activate the public when, for example, organising public events as people are not used to seeing public institutions in this role.

Policy makers (e.g. officials from the regional or the municipal level) were the drivers of the process in Dubrovnik. It is important for policy makers from a public institution to have a mandate to lead the project in such cases and that decision makers (elected politicians, e.g. mayor) do not limit them too much in their activities.

There was an intensive exchange of knowledge because of the **interdisciplinary approach** used in the project. Very different organisations were invited to cooperate in the project. Engaging **professionals from abroad** has a positive effect, since they highlight new aspects, passing on their experiences and skills and bringing fresh ideas. This project has engaged top experts and established an international team to work on one of the studies.

In Dubrovnik case **cooperation between local organizations** has strengthened a lot. The project was less successful as regards improving the dialogue among people. Nevertheless, it was recognized by all the participants that the leading organization has opened itself to the public and gave a positive example for others. This could be a good starting point for fruitful cooperation with local residents in the future.

In Boka Kotorska, public events drew massive citizen turnout, probably due to a fact that **NGOs, well known in the local environment**, were in charge of implementing activities. On the other hand, **cooperation with municipalities** could have been improved.

The way meetings were organized in a form of **creative workshops (working groups)** could have been improved. Some topics got more attention than others. Better results might have been achieved by making smaller groups and by increasing the number of meetings.

2.1.2. Naučene lekcije

Postoje i prednosti i mane kad je **javna ustanova** voditelj procesa. S jedne strane, oni mogu izravno koristiti rezultate ostvarene projektom dok pripremaju prostorne i druge planove. S druge strane, kao javna ustanova mogu imati probleme dok pokušavaju aktivirati javnost kad organiziraju javne događanja, jer ih ljudi nisu navikli vidjeti u toj ulozi.

Kreatori politike (primjerice, službenici na županijskoj i općinskoj razini) bili su pokretači procesa u Dubrovniku. Važno je za kreatora politike iz javne ustanove da u tim slučajevima imaju mandate za vođenje projekta, te da ih donositelji odluka (izabrani političari, primjerice župan) previše ne ograničavaju u njihovim aktivnostima.

Bila je to intenzivna razmjena znanja uslijed **interdisciplinarnog pristupa** koji je korišten na projektu. Angažiranje **stručnjaka iz inozemstva** ima pozitivan učinak jer oni naglašavaju nove aspekte, prenose svoje iskustvo i vještine i donose svježije ideje. Projekt je omogućio angažiranje vrhunskih stručnjaka i uspostavljanje međunarodnog tima prilikom izrade jedne studije.

U dubrovačkom slučaju je **suradnja između lokalnih/regionalnih/državnih organizacija** znatno ojačala. Projekt je bio manje uspješan u pogledu unapređenja dijaloga među ljudima. Ipak, su svi sudionici prepoznali činjenicu da se vodeća organizacija otvorila prema javnosti i dala drugima pozitivan primjer. Mogao bi biti dobra polazna točka za plodnu buduću suradnju s lokalnim stanovnicima.

U Boki Kotorskoj su ljudi javna događanja masovno posjećivali, vjerojatno zbog činjenice da su **dobro poznate nevladine udruge u okruženju** bile zadužene za provedbu aktivnosti. S druge strane, mogla se unaprijediti **suradnja s općinama**.

Mogla se unaprijediti organizacija sastanaka u obliku **kreativnih radionica (radnih skupina)**. Neke su teme dobile više pažnje od drugih. Moglo se postići i bolje rezultate sastavljanjem manjih grupa ili povećanjem broja sastanaka.

2.2. Information sharing and transparency of the process

Mechanisms to promote engagement and participation require, first and foremost, a pragmatic approach to determining the level of access to information, e.g. through a campaign via traditional media and/or on websites. Effective means of communication and/or dissemination must be considered through procedures and related tools to plan events, as well as feedback procedures during the implementation process. Finally, benchmarking exercises to compare lessons from various communication tools may be very helpful.⁴

2.2.1. Direct public relations activities: Spreading information about the project, project activities and values of the areas

Strong attention was paid in this project to various ways of spreading information about project activities and cultural and natural values of both regions.

A special **web page** for disseminating information was created at www.bastina.eu. It has been regularly updated with news and invitations to the events. Information on all the activities and complete studies is also available on one of the partners' websites: <http://www.zzpudnz.hr>.

The project was promoted using **social networks** such as Facebook and Twitter. A Facebook group was formed while Twitter was used mostly for spreading information on upcoming events. They were also used as a tool for collecting information on people's views on chosen topics by questionnaires.

External and internal mailing lists were formed: internal for communication among partners and external for promoting the project results and inviting people to the events.

Leaflets and posters promoting the events, a calendar, notebooks and T-shirts with the project's logo were designed and printed to spread the information about the project. A **banner** was designed to complement the project's visual identity.

Project events were well covered in Croatian, Montenegrin and even French **media** through radio and television programs,

⁴ Towards better territorial governance in Europe: A guide for practitioners, policy and decision makers, ESPON TANGO, 2013

2.2. Dijeljenje informacija i transparentnost procesa

Mehanizmi za promicanje angažmana i sudjelovanja zahtijevaju prije svega pragmatični pristup da se odredi razina pristupa informacijama, npr. kroz kampanju putem tradicionalnih medija i/ili preko web stranica. Moraju se razmotriti učinkovita sredstva komunikacije i/ili širenje kroz procedure i srodne alate za planiranje događaja, kao i postupci povratnih informacija tijekom procesa provedbe. Konačno, **benchmarking** vježbe za usporedbu lekcija iz različitih alata komunikacije mogu biti vrlo korisni.⁴

2.2.1. Izravne PR aktivnosti: Širenje informacija o projektu, projektne aktivnosti vrijednosti područja

Velika pažnja posvećena je širenju informacija o projektima i kulturnim i prirodnim vrijednostima obje regije na razne načine.

Posebna **web stranica** za širenje informacija kreirana je na www.bastina.eu. Redovito je ažurirana i dopunjana s vijestima i pozivima na događanja. Informacije o svim aktivnostima i kompletnim studijama su također dostupne na stranicama jednog partnera: <http://www.zzpudnz.hr>.

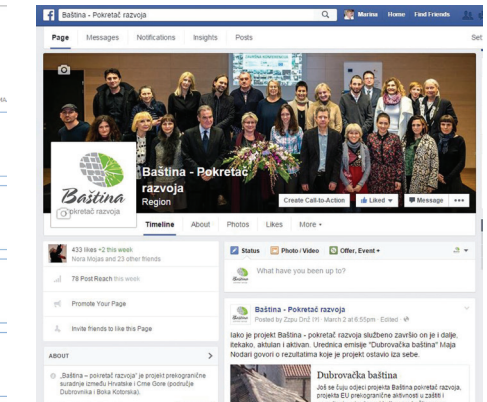
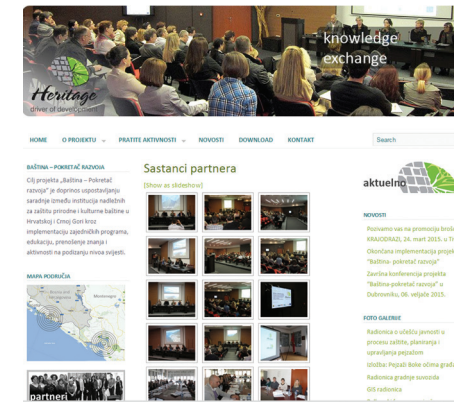
Projekt je promoviran korištenjem **društvenih mreža** kao što su Facebook i Twitter. Formirana je Facebook skupina dok je Twitter uglavnom korišten za širenje informacija o nadolazećim događajima. Mreže su također korištene kao alat za prikupljanje informacija o mišljenjima ljudi o temama iz upitnika.

Sastavljeni su vanjski i unutarnji mailing spiskovi: unutarnji za komunikaciju između partnera i vanjski za promicanje rezultata projekta i pozivanje ljudi na događanja.

Za širenje informacija o projektu i promicanje informacija dizajnirani su i tiskani **letci i poster, kalendar, bilježnice i majice s logom projekta**. Kako bi se upotpunio vizualni identitet projekta dizajniran je i **baner**.

Projektne događanja su bila dobro pokrivena u hrvatskim, crnogorskim pa čak i u francuskim **medijima** putem radio valova

⁴ Prema boljoj teritorijalnoj upravi u Europi: Vodič za praktičare, političare i donosioce odluka, ESPON Tango, 2013

newspapers and their websites.

The project was presented at several **conferences**. It was promoted as an example of active participation at the **13th council of Europe meeting of the Workshops for the Implementation on the European Landscape convention** “Territories of the future, landscape identification and assessment: an exercise in democracy” in Cetinje, Montenegro, in October 2013. Organised by the Council of Europe, the meetings of the Workshops for the implementation of the European Landscape Convention take a detailed look at the Convention’s implementation. These meetings are a genuine forum for sharing practices and ideas and are also an opportunity to present new concepts and achievements regarding the Convention. Special emphasis is given to the experiences of the country that is hosting the meeting.

2.2.2. Indirect public relations activities: Engaging and training media representatives

Two journalists, one from Montenegro and one from Croatia, interested in the protection, planning and management of natural and cultural heritage were engaged and trained to cover all project activities. One of the advantages of such an approach is to have all the processes covered in the media (events, studies, workshops). The other is to educate journalists about legislation, good practice, case studies and burning issues in the area so they can spread the word long after the project is finished. Also, they can use the knowledge gained when reporting on other similar areas elsewhere.

2.2.3. Lessons learned

A project like this one can be a very effective tool for **spreading knowledge about the region’s other values**. All stakeholders involved in the project, including the public, have learned a lot about the cultural landscape of Boka Kotorska and Dubrovnik. The project was a great opportunity for **disseminating knowledge on new approaches in protection, planning and management of heritage**. People of different profiles, many of whom are involved in spatial planning of their local environment, gathered to learn. Passing on the knowledge on new approaches from the project partners further to the local level can be ensured by engaging different institutions with close relations with local people.

i televizijskih programa, u tisku i na web stranicama istih.

Projekt je predstavljen na nekoliko **konferencija**. Predstavljen je kao primjer aktivnog sudjelovanja na **13. Sastanku radionica Vijeća Europe za provedbu Europske konvencije o krajobrazima**: “Teritoriji budućnosti, identifikacija krajobraza i procjena: vježba iz demokracije” na Cetinju, Crna Gora u listopada 2013. Organiziralo ga je Vijeće Europe, sastanci na Radionicama za provedbu Konvencije o europskim krajobrazima (pogledajte pažljivo provedbu Konvencije). Ovi sastanci su originalni forum za razmjenu prakse i ideja, a također su prilika za prezentiranje novih koncepata i postignuća u pogledu konvencije. Poseban naglasak stavljen je na iskustva države koja je bila domaćin sastanka.

2.2.2. Neizravne PR aktivnosti: angažiranje i treniranje predstavnika medija

Angažiralo se i treniralo **dva novinara, jednog iz Crne Gore a drugog iz Hrvatske**, zainteresiranih za zaštitu, planiranje i upravljanje prirodnim i kulturnom baštinom kako bi mogli pokriti sve projektne aktivnosti. Jedna od prednosti takvog pristupa je da su svi procesi medijski pokriveni (događanja, studije, radionice). Druga je educirati novinare o legislativi, dobrim praksama, studijama slučaja i gorućim pitanjima na području, tako da on/ona može širiti riječ dugo iza kako je projekt završen. Također oni mogu koristiti stečeno znanje kad i drugdje daju izvješća o drugim sličnim područjima.

2.2.3 Naučene lekcije

Projekt poput ovog može biti vrlo učinkovit alat za širenje znanja o drugim vrijednostima regije. Svi dionici obuhvaćeni kroz projekt uključujući i javnost naučili su puno toga o kulturnom krajobrazu Boke Kotorske i Dubrovnika. Projekt je bio velika prilika za širenje znanja o novim pristupima u zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom. Okupili su se ljudi različitih profila, a mnogi od njih su uključeni u prostorno planiranje na lokalnom i regionalnom nivou. Prenoseći znanje o novim pristupima s partnera na projektu na lokalnu razinu moglo se osigurati angažiranjem različitih ustanova koje imaju bliske odnose s mještanima.

In Boka Kotorska, where **NGOs**, well known in the local environment, were in charge of some of the activities, public events were massively attended by the people, while in Dubrovnik, where the process leader was a **public institution**, they were having some problems when trying to activate public for public events.

2.3. Participatory process

A **participatory process** is needed to build solid partnerships and effective arrangements. Stakeholder involvement can influence the objectives, work habits, and approaches envisaged in the general framework of the process.⁵ Stakeholders’ understanding and ‘ownership’ of heritage helps them and the responsible agency protect heritage property. Working with stakeholders provides the opportunity to share information, increase stakeholder commitment, foster collective responsibility and gain their knowledge, consent and support for those actions that will protect and improve the property’s heritage values, authenticity and integrity.⁶

A **stakeholder** is any person or organization that can be affected by the plan or that could influence its success.⁷ In a participatory approach, all stakeholders at different levels take part in the decision-making process.⁸ Participation and partnerships should be seen and favoured as a way to strengthen solidarity among relevant actors and territories. The crucial challenge is therefore to create conditions for **collective learning between the actors and territories involved**. A variety of tools can contribute to this, like focus groups, public meetings, websites, online surveys or on-site surveys. Selecting appropriate tools is context-specific and depends on the processes and initiatives being undertaken, as well as the territorial scale and/or features.

Defining the participatory approach in the early stages of planning, is crucial for:

- selecting **actors** to be mobilised (who is to be involved, to what extent, and with what role);
- identifying which **actors are in charge** of the participation process (local authorities often recruit external experts to

⁵ Towards better territorial governance in Europe: A guide for practitioners, policy and decision makers, ESPON TANGO, 2013

⁶ Managing cultural world heritage, 2013

⁷ Ibid.

⁸ Towards better territorial governance in Europe: A guide for practitioners, policy and decision makers, ESPON TANGO, 2013

U Boki Kotorskoj, gdje su **nevladine udruge** dobro poznate u lokalnoj sredini, bile zadužene za neke aktivnosti događanja su bila masovno posjećena dok je u Dubrovniku, gdje je voditelj procesa bila **javna ustanova**, bilo manjih problema kod pokušaja aktiviranja javnosti za javne događaje.

2.3. Participativni proces

Participativni proces je potreban da se izgrade solidno partnerstvo i učinkoviti aranžmani. Uključenost dionika može utjecati na ciljeve, radne navike, i pristupe zacrtane općim okvirom ovog procesa.⁵ Razumijevanje dionika i ‘vlasništvo’ nad baštinom pomaže dionicima i odgovornoj ustanovi spomeničke nekretnine. Rad s dionicima pruža priliku za razmjenu informacija, povećava predanost dionika, potiče i izgrađuje kolektivnu odgovornost i širi njihovo znanje, pristanak i podršku za one aktivnosti koje će zaštititi i povećati vrijednosti dobra, autentičnost i integritet.⁶

Dionik je bilo koja osoba ili organizacija koja može biti pogođena planom ili koja može utjecati na njen uspjeh.⁷ U participativnom pristupu svi dionici na različitim razinama sudjeluju u procesu donošenja odluka.⁸

Na sudjelovanje i partnerstvo treba gledati s naklonosti kao na način kojim će se jačati solidarnost među relevantnim akterima i teritorijima. Prema tome, presudan je izazov stvoriti uvjete za **kolektivno učenje između uključenih aktera i teritorija**. Niz alata mogu tome doprinijeti, poput fokus grupa, javnih sastanaka, web stranica, online anketa ili istraživanja na terenu. Odabir prikladnih alata je specifičan za svaki kontekst, pa ovisi o poduzetim procesima i inicijativama kao i o teritorijalnom opsegu i/ili značajkama.

Definiranje participativnog pristupa u ranim fazama planiranja presudno je za:

- odabiranje **aktera sudionika** koji će biti mobilizirani (koji će biti uključeni, u kojoj mjeri i u kojoj ulozi);
- identificiranje koji su sudionici zaduženi u participativnom

⁵ Prema boljoj teritorijalnoj upravi u Europi: Vodič za praktičare, političare i donosiocje odluka, ESPON TANGO, 2013

⁶ Upravljanje svjetskom kulturnom baštinom, 2013

⁷ Ibid.

⁸ Prema boljoj teritorijalnoj upravi u Europi: Vodič za praktičare, političare i donosiocje odluka, ESPON TANGO, 2013

design and animate such processes, one of several possible options that can make up for limited institutional capacity with these efforts);

- establishing a **timeframe** (when will participation take place during the different phases of the process, and the length of time it will take);
- establishing **consistency** in participatory processes with existing objectives and agendas;
- identifying **the need for specific skills or appropriate conditions** (e.g. widespread broadband for digital tools);
- a **communication strategy** that supports the process.

A participatory process should result in a **partnership agreement** or at least in a shared frame of initiatives for improving cooperation. During the process, cooperative attitudes may replace rigid hierarchical procedures and, even in mandatory negotiation exercises, may help to improve reaching common goals.⁹ Different cultures and ideas of participation are to be considered, especially in the case of transnational projects and initiatives. To this respect, **variousdegrees of formalisation** are possible to foster participation, from the widespread dissemination of general information about a specific project, to public referenda, where direct democracy shapes the outcome of a process. However, over formalised mechanisms (such as a referendum) can risk impeding further informal negotiations among stakeholders or even shifting attention away from important factors.

The Charter of European Planning: the vision for Cities and Regions – Territories of Europe in the 21st Century¹⁰ emphasizes community involvement and empowerment since “current systems of urban governance are often limited by the views and votes of permanent, more affluent residents or powerful business interests. This results in priority being given to lobby groups. All groups must be given the opportunity to show how they can contribute to improving the entire

9 Ibid.

10 The Charter of European Planning: the vision for Cities and Regions – Territoires of Europe in the 21st Century, 2013. This Charter builds on the 2003 New Charter of Athens and identifies the specific characteristics of the planning discipline and its potential. Part A defines the vision for Europe’s cities and regions – territoires, part B the role of spatial planners and part C the commitments of planners in Europe. Charter was approved by General Assembly of ECTP-CEU in 2013 in Barcelona. Founded in 1985, ECTP-CEU (European Council of Spatial Planners – *Conseil Européen des Urbanistes*) brings together 27 professional European spatial planning associations representing more than 40,000 professionals distributed on the European Continent. ECTP-CEU sets standards for education and conduct for the planning profession and engages in dialogue with local, national and European level.

procesu (lokalne vlasti često zapošljavaju vanjske stručnjake da osmisle i animiraju takve procese, jedna od nekoliko mogućih opcija koja može nadoknaditi ograničen institucionalni kapacitet u tim naporima);

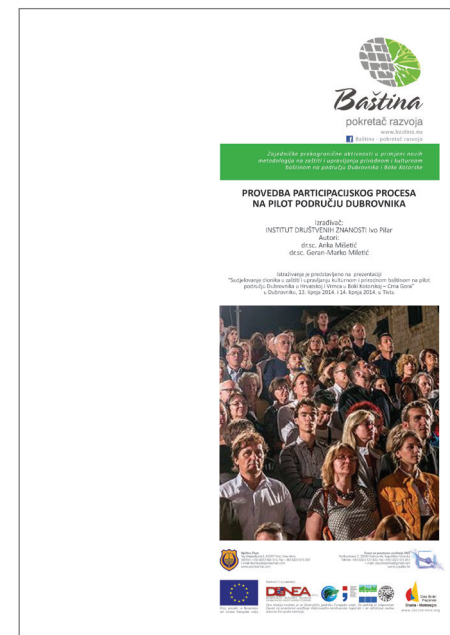
- uspostavljanje **vremenskog okvira** (kada će se sudjelovanje odigravati tijekom različitih faza procesa, kao i vremensko trajanje);
- uspostavljanje **dosljednosti** u participativnim procesima s postojećim ciljevima i programima;
- identificiranje **potrebe za specifičnim vještinama ili prikladnim uvjetima** (primjerice rašireni širokopolasni internet za digitalne alate);
- **komunikacijska strategija** koja podupire proces.

Participativni proces treba rezultirati **sporazumom o partnerstvu** ili barem zajedničkim okvirom inicijativa za poboljšanje suradnje. Tijekom procesa, suradnički stavovi mogu zamijeniti krute hijerarhijske procedure, pa čak u obaveznim vježbama pregovora mogu pomoći u poboljšanju postizanja zajedničkih ciljeva.⁹ Treba uzeti u obzir različite kulture i ideje za sudjelovanje, naročito u slučaju poduzimanja transnacionalnih projekata i inicijativa. U tom pogledu su **mogući, različiti stupnjevi formalizacije** u poticanju sudjelovanja, širenjem generičkih informacija o određenom projektu, te javnim referendumima gdje izravna demokracija oblikuje izlaz iz procesa. Međutim, preformaliziran mehanizam (kao što to biva na referendumu) može dovesti u opasnost i omesti dalje neformalne pregovore između zainteresiranih strana ili čak skrenuti pozornost od važnih čimbenika).

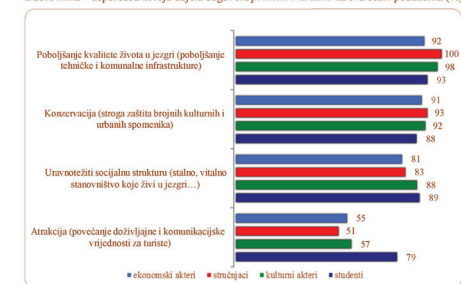
Povelja o europskom planiranju: vizija za gradove i regije – Teritoriji Europe u 21. stoljeću.¹⁰ naglašava sudjelovanje u životu zajednice i osnaživanje jer je “sadašnji sustav urbanog upravljanja često ograničen pogledima i glasovima stalnih i bogatijih stanovnika ili snažnih poslovnih interesa. To rezultira time da se

9 Ibid.

10 The Charter of European Planning: the vision for Cities and Regions – Territoires of Europe in the 21st Century, 2013. This Charter builds on the 2003 New Charter of Athens and identifies the specific characteristics of the planning discipline and its potential. Part A defines the vision for Europe’s cities and regions – territoires, part B the role of spatial planners and part C the commitments of planners in Europe. Charter was approved by General Assembly of ECTP-CEU in 2013 in Barcelona. Founded in 1985, ECTP-CEU (European Council of Spatial Planners – *Conseil Européen des Urbanistes*) brings together 27 professional European spatial planning associations representing more than 40,000 professionals distributed on the European Continent. ECTP-CEU sets standards for education and conduct for the planning profession and engages in dialogue with local, national and European level.

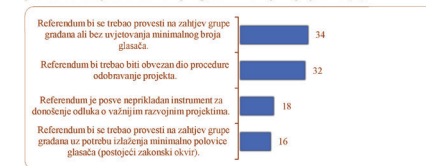
SLIKA 31 Prihvatljivost mogućih, općih ciljeva revitalizacije povijesne gradske jezgre Dubrovnika – usporedba zbroja udjela odgovora *prilično* i *izrazito* za sva četiri poduzorka (%)

SLIKA 5 Popis simbola grada Dubrovnika koji su po mišljenju anketiranih stručnjaka najviše zanemareni (%)

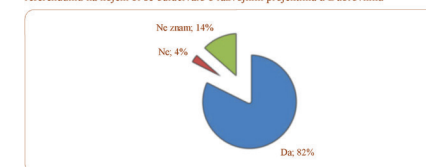

SLIKA 73 Stav aktera iz ekonomskog sektora o prikladnosti korištenja referenduma u procesu donošenja odluka o važnijim gradskim razvojnim projektima (%)*

* Ispitanici su mogli izabrati samo jednu opciju.

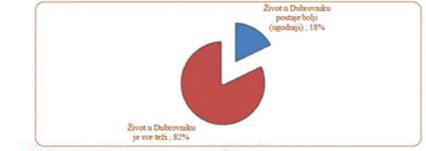
SLIKA 74 Spremnost aktera iz ekonomskog sektora da sudjeluju na nekom budućem referendumu na kojem bi se odlučivalo o razvojnim projektima u Dubrovniku

SLIKA 21 Mišljenje aktera kulture i civilnog sektora o pojedinim aspektima urbane preobrazbe Dubrovnika (%)*

SLIKA 16 Kako je danas živjeti u Dubrovniku? Pogled iz perspektive aktera iz ekonomskog sektora

11.a.b.c.d. - Results of the participatory process in Dubrovnik

community and add value as a result of their skills and knowledge. Therefore new systems of representation and participation are needed: providing new forms of access to information, promoting the greater involvement of the “active citizens” network, and supporting local democracy and empowering communities. Such actions will help all residents and stakeholders to establish their voice and engage in meaningful and real participation in shaping their future. This also requires sufficient time to be built into processes of spatial planning in order that social links can be established, and genuine engagement facilitated.”

The Paris Declaration On heritage as a driver of development¹¹ also emphasizes the role of local communities and raising stakeholders’ awareness. Local people, civil society and elected local and national officials play a key role in the design and implementation of heritage as a driver of development, and, through raised awareness of heritage, they take the ownership of the development process.

On both sides of the cross-border region it has been noted that there is a low level of citizen participation in protection and management of cultural and natural resources. Being aware that citizen participation is one of the basic principles of spatial planning, one of the expected results of the project was to improve the participation of stakeholders in the Dubrovnik and Boka Kotorska region, believing that this will lead to a better protection and management of the landscape. Two main activities were carried out. The participatory process in pilot areas was conducted in order to assemble opinions of different groups of stakeholders as an input for development strategy of both areas, and the “Landscape Days” campaign with more than ten local events was organized in order to improve stakeholders’ understanding and to improve people’s “ownership” of heritage.

2.3.1. Participatory process in pilot areas

The participatory process in pilot areas was conducted in both countries, in Croatia for the area of Dubrovnik and in Montenegro for the area of Vrmac. Results of the participatory process were summarized in **two separate studies**, which are a good indicator of public opinion as multiple views on chosen topics from all groups of stakeholders are gathered and analysed. These studies served as input

¹¹ The Paris Declaration on heritage as a driver of development, 2011

prioritet daje lobi skupinama. Sve skupine trebaju dobiti priliku pokazati kako one mogu doprinijeti napretku za cijelu zajednicu i dodati vrijednost kao rezultat njihovih vještina i znanja. Stoga su potrebni novi sustavi predstavljanja i sudjelovanja: pružanje novih oblika pristupa informacijama, promicanje veće uključenosti mreže “aktivnih građana”, i podržavanje lokalne demokracije i osnaživanje zajednice. Takve aktivnosti će pomoći svim stanovnicima i dionicima uspostaviti svoj kako bi se angažirali na smislenom i stvarnom sudjelovanju u oblikovanju svoje budućnosti. To također zahtjeva dovoljno vremena da se ugradi u procese prostornog planiranja da se mogu uspostaviti društvene poveznice i olakša pravi angažman.“

Pariška Deklaracija o baštini kao pokretaču razvoja¹¹ također naglašava ulogu lokalnih zajednica i podizanje svijesti dionika. Lokalni stanovnici, civilno društvo te izabrani lokalni/regionalni i nacionalni dužnosnici igraju ključnu ulogu u kreiranju i provedbi baštine kao pokretača razvoja a kroz podignutu svijest o baštini oni preuzimaju vlast nad procesom razvoja.

S obje strane prekogranične regije primijećeno je da je razina sudjelovanja građana u zaštiti i upravljanja kulturnim i prirodnim resursima niska. Obzirom da je sudjelovanje građana jedno od temeljnih načela prostornog uređenja, jedan od očekivanih rezultata kroz projekt bio je unaprijediti sudjelovanje dionika u dubrovačkoj i bokokotorskoj regiji, vjerujući da će to dovesti do bolje zaštite i upravljanja krajobrazom. Ostvarene su dvije glavne aktivnosti. Participativni proces u pilot područjima proveden je kako bi se okupila mišljenja različitih skupina dionika kao ulaz za razvojnu strategiju na oba područja. Organizirani su “Dani krajobraza”, kampanja s više od deset lokalnih događanja kako bi se unaprijedilo razumijevanje dionika i povećao osjećaj ‘posjedovanja’ baštine.

2.3.1. Participativni proces na pilot područjima

Proveden je u obje zemlje, u Hrvatskoj za područje Dubrovnika, te u Crnoj Gori za prostor Vrmca. Rezultati participativnog procesa sažeti su u **dvama odvojenim studijama koje su dobar** pokazatelj javnog mnijenja s više pogleda na odabrane teme prikupljene i analizirane od svih skupina dionika Te studije poslužile su kao ulaz za daljnje studije kulturnog krajobraza

¹¹ The Paris Declaration on heritage as a driver of development, 2011

for further studies of cultural landscape and economic valorisation, as well as an important referencing material for municipalities when making plans and strategies for their territories.

The joint methodology of the participatory process was determined between partners within the working group for both areas. It included questionnaires, focus groups, interviews and essays. Target groups were identified beforehand. However, implementation was left to each partner as well as the decision on which studies or processes would benefit from the participatory process.

A questionnaire was given to 264 people from the private sector, professionals, students, cultural and the public sector to ask their opinion on a range of topics: identity and contemporary changes of the city of **Dubrovnik**, protection, planning and priorities of the future development of the old city, public engagement and communication with public institutions in planning matters and development plan for Srđ area. Semi-structured interviews were conducted with individuals from cultural and scientific scene of Dubrovnik on management on Dubrovnik heritage, recent projects, good practices and the participation process. Two focus groups, one made of representatives of civil society and the other of political stakeholders, discussed the problem of preserving cultural and natural heritage in the context of the development of the city as well as existing model of public participation in the planning process of local development. The results of the participatory process are summarized in a study entitled “Implementation of the Participatory Process in the Pilot Area of Dubrovnik”.

For the pilot area of **Vrmac** 30 interviews with representatives of the local community, the private sector/investors, the public sector, professionals and cultural stakeholders were conducted on the identity and potentials of Vrmac, its protection, development and public participation. Very interesting results were given from 90 high school students writing essays on Vrmac. Focus groups, including a group of property owners, discussed topics like the identity of Vrmac, the protection of natural and cultural resources, economic development, management and a development plan. Quantitative analysis was made based on 222 on-line questionnaires on the identity of Vrmac, development potentials and threats, protection schemes, municipality cooperation with the public, and access to information. The results of the participatory process are summarized in a study entitled “Natural and Cultural Heritage of Vrmac from the People’s Perspective”.

i ekonomsku valorizaciju, i kao važan referentni materijal za općine pri izradi planova i strategija za svoje teritorije.

Zajednička metodologija participativnog procesa dogovorena je između partnera unutar radne skupine za oba područja. To uključuje upitnike, fokusirane skupine, intervjuje i eseje. Ciljane skupine su unaprijed identificirane. Međutim, svaki partner je sam odlučivao o načinu provedbe ove aktivnosti kao i o tome koje će studije ili procesi imati koristi od participativnog procesa.

Ukupno 264 ljudi iz privatnog sektora, stručnjaci, studenti, ljudi iz kulturnog i javnog sektora dobilo je upitnike i pitalo ih se za mišljenje o raznim temama: identitetu i suvremenim promjenama grada **Dubrovnika**, zaštiti, planiranju i prioritetima budućeg razvoja starog grada, javnog angažmana i komunikaciji s javnim institucijama po pitanjima planiranja i razvojnog plana za područje Srđa. Napola strukturirani intervjui provedeni su o upravljanju dubrovačkom baštinom, nedavnim projektima, dobrim praksama i participativnom procesu s osobama na kulturnoj i znanstvenoj sceni Dubrovnika. Dvije fokus grupe, jedna formirana od predstavnika civilnog društva, a druga od političkih interesnih skupina, raspravljale su o problemu očuvanja kulturne i prirodne baštine u kontekstu razvoja grada kao i o postojećem modelu sudjelovanja javnosti u procesu planiranja lokalnog razvoja. Rezultati participacijskog procesa prikazani su u studiji pod nazivom “Provedba participacijskog procesa na pilot području Dubrovnika”.

Za pilot područje **Vrmca** obavljeno je 30 razgovora s predstavnicima lokalne zajednice, poslovnim sektorom/investitorima, civilnim sektorom, stručnjacima i dionicima u kulturi o identitetu i potencijalima Vrmca, njegovoj zaštiti i razvoju javnog sudjelovanja s obzirom na ovo područje. Dobili su se zanimljivi rezultati od 90 srednjoškolaca koji su napisali eseje o Vrmcu. Fokus grupe, uključujući i skupinu vlasnika zemljišta raspravljalo je na teme kao što su identitet Vrmca, zaštita prirodnih i kulturnih resursa, gospodarski razvoj, upravljanje i razvojni plan za Vrmac. Obavljene su kvantitativne analize o identitetu Vrmca na temelju 222 on-line upitnika, razvojnim potencijalima i prijetnjama, režimu zaštite, suradnji općina, suradnji s javnosti i pristupu informacijama. Rezultati participativnog procesa su sažeti u studiji pod nazivom: “Prirodna i kulturna baština Vrmca iz perspektive ljudi”.

Studies on the participatory process made within the project were presented together with presentation of European Charter on Regional Planning and presentation of Methods for participation of different social groups in protection and management of cultural and natural heritage in Spain, on 13 June in Dubrovnik and 14 June 2014 in Tivat. (see Presentations, Chapter 2.5.3.1). Presentations were organized as one of the events within the “Landscape Days” campaign.

2.3.2. “Landscape Days” campaign

The “Landscape Days” campaign project partners wanted to inform public about the objectives, processes and results of a project, but above all to establish cooperation with the public, explore various uses of cultural landscape through artistic and other social events, and increase interest in spatial and tourism development in areas of natural and cultural heritage. All the events were well-attended and people could see how this unique landscape could be valorised without tarnishing its natural and cultural heritage.

The following events took place within the “Landscape Days” campaign in Dubrovnik:

- photography exhibition “Landscape of Dubrovnik” (photographs were taken by residents of the city),
- photography exhibition “Storm Chasers” by the local photography group,
- international symposium “The future of the historic urban landscape of Dubrovnik, UNESCO World Heritage – new methodologies for urban conservation and development in a territorial context” with presentation of the studies and photography exhibition “Landscape – the stage of life”, exhibition, singing and drawing event at Saint Klara,
- promotion of brochure and maps of cross-border region of Boka Kotorska and Dubrovnik – Neretva County.

In Boka Kotorska the following events took place within the “Landscape Days” campaign:

- photography exhibition “Landscape of Boka through the eyes of people”,
- “a three-day workshop on dry stone making in Gornja Lastva (Vrmac),
- “Concert at dawn” in Gornja Lastva (Vrmac),
- “Concert at full moon” (Vrmac),

Studije o participacijskom procesu izrađene tijekom projekta predstavljene su zajedno s prezentacijom Europske povelje o regionalnom planiranju kao i prezentacijom: Metode za sudjelovanje različitih društvenih skupina na zaštiti i upravljanju kulturnom i prirodnim baštinom u Španjolskoj, 13. lipnja u Dubrovniku i 14. lipnja 2014. u Tivtu. (vidi Prezentacije, Odjeljak 2.5.3.1). Prezentacije su organizirane prilikom događaja u okviru kampanje “Dani krajobraza”.

2.3.2. Kampanja “Dani krajobraza”

Partneri na projektu “Dani krajobraza” željeli su kampanjom informirati javnost o ciljevima, procesima i rezultatima projekta, a iznad svega uspostaviti suradnju s javnosti, istražiti različitu uporabu kulturnih krajobraza kroz umjetnička i druga društvena događanja i podići zanimanje za prostorni i turistički razvoj na područjima s prirodnim i kulturnom baštinom. Sva događanja su bila dobro posjećena i ljudi su mogli vidjeti kako ovaj jedinstveni krajobraz može biti valoriziran, a da se ne pokvari njegova prirodna i kulturna baština.

Slijedeća događanja odigrala su se u Dubrovniku u okviru kampanje “Dani krajobraza”:

- “Dubrovački krajobrazi”, izložba fotografija građana Dubrovnika;
- “Storm chasers - Lovci na oluje”, izložba fotografija 4 fotografa iz Dubrovnika;
- “Budućnost povijesnog urbanog krajolika Dubrovnik, dobra svjetske baštine (UNESCO) – nove metodologije urbane konzervacije kontekstu upravljanja prostornim razvojem”, međunarodni simpozij s predstavljanjem studija i panel diskusijom;
- “Krajobraz – pozornica života”, izložba 2 najveće fotografije u Hrvatskoj, dubrovačkog fotografa Željka Šoletića;
- „Sotto voce ispod volta“, mini koncert klape Kaše ispod Kneževog dvora,
- „Krajodrazi“, predstavljanje brošure i karte prekograničnog područja Boke Kotorske i Dubrovačko-neretvanske županije.

Tijekom kampanje “Dani krajobraza” u Boki Kotorskoj odigrali su se ovi događaji:

- Izložba fotografija “Krajobraz Boke u očima ljudi”,
- trodnevna radionica o pravljenju suhozida u Gornjoj Lastvi (Vrmac),
- “Koncert u zoru” u Gornjoj Lastvi (Vrmac),
- “Koncert na pun mjesec” (Vrmac),

- “Art at the sunset” in Gornja Lastva (Vrmac),
- “Music at the top of the hill” in St. Vid (Vrmac)
- “Culinary event “Heritage in the pot” (“Baština u loncu”)

“Music at the top of the hill” event was part of the 2nd European Land Stewardship Week from 26 September to 5 October 2014. The European Land Stewardship Week is a campaign aimed at promoting events throughout Europe to raise awareness about the importance of taking care of the Earth and its wealth of natural and cultural resources.

Land stewardship is a strategy that involves landowners and users in the conservation of nature and landscape, with support and input from a wide range of civil society groups. Through voluntary agreements between land owners/users and land stewardship organisations (also known as land trusts), land stewardship is used in most of the world as a nature and biodiversity management and conservation tool.¹²

¹² www.landstewardship.eu

- Umjetnost u sutonu” u Gornjoj Lastvi (Vrmac),
- “Glazba na vrhu brda” u Sv. Vidu (Vrmac),
- Kulinarsko događanje “Baština u loncu”

Događanje “Glazba na vrhu brda” bila je dio 2. Europskog tjedna „Zemljišnog upraviteljstva“ od 26. rujna do 5. listopada 2014. Europski tjedan „Zemljišnog upraviteljstva“ bila je kampanja s ciljem promicanja događanja širom Europe, podizanja svijesti o važnosti vođenja brige o Zemlji i njenom bogatstvu prirodnih i kulturnih resursa.

“**Zemljišno upraviteljstvo**” je strategija koja uključuje zemljooposjednike i korisnike na očuvanju prirode i krajobraza uz potporu i inpute niza skupina civilnog društva. Kroz dragovoljne sporazume između vlasnika/korisnika zemljišta i organizacija koje se bave upravljanjem zemljišta (također su poznate pod nazivom (zemljišne zaklade), zemljišno upraviteljstvo koristi se većim dijelom po svijetu kao alat za upravljanje i očuvanje prirode i biološke raznolikosti.¹²

¹² www.landstewardship.eu

2.3.3. Lessons learned

The public should **neither be ignored** in the process of spatial planning nor invited to cooperate in **a merely formal way** without any real possibilities to influence the project. It is not enough to communicate with people only through formally organised and obligatory public debates but alternative ways should be explored.

Public institutions and private investors still do not recognize the value of the participation process. If sincere willingness to engage the public inspatial development existed, **public institutions** would have engaged at least one person full-time to communicate and cooperate with the local residents and other stakeholders. But it is believed that higher political levels do not really want the public to interfere in their plans. They feel the participative process makes planning lengthy and complicated. For example, when planning the thermal power plant in Ploče, many dilemmas could emerge during the participatory process which could postpone the time of its realisation. Namely, Ploče being a sea port, a tourist destination and a candidate for a natural park, many people think that the project is not in accordance with the strategy of this area. Even **private investors** do not yet recognize an opportunity for themselves in the participatory process. They do not realize it is the best way to get the public support for their project and can be an assurance for long term success of their investment. They are still used to communicating with public through hiring PR to convince people not to oppose to their project.

For citizens to actively participate in spatial development they must be educated and made aware of the fact that they have the possibility to participate and that decisions made in spatial planning influence their lives. Only then do they become interested. The process of educating people about heritage, spatial planning and participation should begin as early as in **primary and secondary school**. Youngsters at that age are receptive to different, more engaging attitudes towards their environment. The reason why people do not respond to invitations for improving their surroundings lies in established practice that someone else decides for them how their environment should develop. People are not used to having the power and responsibility to do it on their own.

Participation has to be encouraged in an active way. It is not enough, for example, to post an invitation to the event or to a

2.3.3. Naučene lekcije

U procesu prostornog planiranja javnost ne smije biti **ni zanemarena** niti pozvana na suradnju samo na **formalan način** bez ikakvih stvarnih mogućnosti da utječe na projekt. Nije dovoljno komunicirati s ljudima samo putem formalno organiziranih i obveznih javnih rasprava već treba istražiti i alternativne načine.

Javne institucije i privatni investitori još uvijek ne prepoznaju vrijednost participacijskog procesa. Da postoji iskrena spremnost da se javnost uključi u prostorni razvoj, **javne institucije** bi trebale angažirati bar jednu osobu na puno radno vrijeme za komunikaciju i suradnju s lokalnim stanovništvom i drugim zainteresiranim stranama. Vjeruje se da političari stvarno ne žele da se javnost miješa u njihove planove. Oni osjećaju da participacijski proces otežava i komplicira planiranje. Primjerice, kod planiranja termoelektrane u Pločama mnoge dvojbe koje bi mogle odgoditi vrijeme njezine realizacije mogu nastati tijekom participacijskog procesa. Naime, mnogi ljudi misle da projekt nije u skladu sa strategijom ovog područja za Ploče kao morskou luku, turističko mjesto i kandidata za park prirode. Čak i **privatni investitori** u participativnom procesu još ne prepoznaju priliku za sebe. Oni ne shvaćaju da je najbolji način za dobivanje potpore javnosti za njihov projekt može biti dugoročno jamstvo za njihova ulaganja. Oni su navikli na komuniciranje s javnosti angažiranjem PR stručnjaka kako bi uvjerali ljude da se ne protive njihovom projektu.

Za aktivno angažiranje građana na prostornom razvoju moraju biti educirani i svjesni činjenice da oni imaju mogućnost sudjelovanja i da će odluke donesene o prostornom planiranju utjecati na njihove živote. Tek tada oni postaju zainteresirani. Proces educiranja ljudi o baštini u prostornom planiranju i sudjelovanju trebao bi početi već u **osnovnoj i srednjoj školi**. Mladi, u toj dobi su prijemčivi za različite aktivnije stavove prema okolini. Razlog zašto ljudi ne reaguju na pozive za poboljšanje svog okruženja leži u uvriježenoj praksi da netko drugi odlučuje za njih kako se treba urediti njihov okoliš. Ljudi nisu navikli da imaju moć i odgovornost to učiniti sami.

Sudjelovanje se mora poticati na aktivan način. Nije dovoljno objaviti poziv u novinama na događanje ili na javnu raspravu, već je potreban osobni pristup. **Organiziranje izložbi** je učinkovit

Where capacities reside: target audiences for capacity building / <i>Gdje se kapaciteti nalaze: ciljne grupe za osposobljavanje</i>	Principal learning area / <i>Glavna područja učenja</i>
Practitioners (including individuals and groups who directly intervene in the conservation and management of World Heritage properties) / <i>Praktičari (uključujući pojedince i skupine koji izravno interveniraju u očuvanju i upravljanju dobrima Svjetske baštine)</i>	<ul style="list-style-type: none"> Implementation of the Convention (Tentative lists, Nomination, etc.) / <i>Provedba Konvencije (privremeni popis, imenovanje itd.)</i> Conservation and management issues: planning, implementation and monitoring / <i>Očuvanje i pitanja upravljanja: planiranje, provedba i monitoring</i> Technical and scientific issues / <i>Tehnička i znanstvena pitanja</i> Traditional conservation processes at the site level / <i>Tradicionalni konzervatorski procesi na razini mjesta</i> Resource utilization and management / <i>Korištenje resursa i upravljanje</i>
Institutions (including State Party heritage organizations, NGOs, the World Heritage Committee, Advisory Bodies and other institutions that have a responsibility for the enabling environment for management and conservation) / <i>Ustanove (uključujući državne organizacije za baštinu, nevladine organizacije, Odbor svjetske baštine, savjetodavna tijela i druge ustanove koje su odgovorne za osposobljavanje okoliša za upravljanje i očuvanje)</i>	<ul style="list-style-type: none"> Legislative issues / <i>Zakonodavna pitanja</i> Institutional frameworks/issues (Governance, decentralization) / <i>Institucionalni okviri/problemi (uprava, decentralizacija)</i> Financial issues / <i>Financijska pitanja</i> Human resources / <i>Ljudski resursi</i> Knowledge / <i>Znanje</i>
Communities and Networks (including local communities living on or near properties as well as the larger networks that nurture them) / <i>Zajednice i mreže (uključujući lokalne zajednice koje žive na ili blizu područja kao i većina mreža koje ih njeguju)</i>	<ul style="list-style-type: none"> Reciprocal benefits and linking with sustainable development and communities / <i>Recipročne koristi i povezivanje s održivim razvojem i zajednicama</i> Stewardship / <i>Upraviteljstvo</i> Ongoing sustainability of traditional conservation processes / <i>Održivost tradicionalnih procesa očuvanja</i> Communication/Interpretation / <i>Komunikacija/interpretacija</i>

public discussion in a newspaper, but a more personal approach is needed. **Organizing exhibitions** is an effective way of attracting people into spatial planning matters. Local groups presenting their view on the landscape issues can raise the awareness of its value among the people. People have responded really well to the exhibition of photographs taken from the local group Storm Chasers (the exhibition was organized as one of the events within the “Landscape Days” campaign). Photographs of the local environment can also be a mean for building cultural identity and a witness of constant changes of the landscape. **Social and artistic events** (art exhibitions, concerts, culinary events) like the “Landscape Days” proved to be a very successful way of attracting people to the heritage sites and to invoke a sense of ownership of the place. The **unusual time and place** of the classical music concert turned out to be a stimulus and not an obstacle to the numerous visitors to come to Vrmac and, joining the performers, turn it into a fantastic stage under the open sky. The positive effects of people gathering at such events are awareness raising, experiencing ways of using cultural and natural assets of the landscape, establishing a

način privlačenja ljudi po pitanjima prostornog planiranja. Lokalne grupe koje predstavljaju svoje stajalište po pitanjima krajobraza mogu među ljudima podići svijest o njegovoj vrijednosti. Stanovnici su reagirali jako dobro na izložbu fotografija koje je snimila lokalna skupina „Lovci na oluje”- *Storm Chasers* (izložba je upriličena kao jedno od događanja tijekom održavanja kampanje “Dani krajobraza”). Fotografije iz lokalnog okoliša također mogu biti sredstvo za izgradnju kulturnog identiteta i svjedoci stalnih promjena u krajobrazu. **Društvena i umjetnička događanja** (umjetničke izložbe, koncerti, kulinarska događanja) poput “Dana krajobraza” koji se pokazao kao vrlo uspješan način privlačenja ljudi k baštini i prizivanja osjećaja pripadnosti mjestu. **Neobična mjesta i vrijeme** održavanja koncerta klasične glazbe pretvorio se u poticaj, a ne prepreku za brojne posjetitelje da dođu na područje Vrmca i pridruže se izvođačima pretvarajući ga u fantastičnu pozornicu pod vedrim nebom. Pozitivan utjecaj na ljude koji su se okupljali na ovim događanjima je podizanje svijesti, doživljavanje načina uporabe kulturnih i prirodnih vrijednosti krajobraza, uspostavljanje terena

basis for future cooperation with local residents and strengthening cooperation between various organisations active in the same area. It is also a good way to promote locally-oriented tourism. “Events were **well-organized**: for all the events located in Vrmac the local hiking club Veverica organised a walking tour and a shuttle was available. The people of Boka Kotorska really responded very well, they woke up at 3 AM to come to a classical music concert at dawn. Classical concerts are normally not so popular among common people, but the events attracted lots of tourists and people that do normally not visit Vrmac.” (NGO, Boka Kotorska)

It is important for people to understand that heritage protection can also be the driver of development. Today, development is understood only as new investments in a form of huge development projects. But people are not aware that it is not they who benefit from these short-term investments, but they are only making life more difficult for themselves and destroying their environment and their assets. People could become motivated by examples of sustainable development from other areas of natural and cultural protection which show the economic benefit of the heritage. They must understand that is not only the aesthetic aspect that is valuable but also the historical, cultural, social and biological. The Neretva – Dubrovnik region for example is a corridor for birds, which is why more than 30% of the area is under Natura 2000 protection. If people (for example those who grow vineyards) knew more about biodiversity in the region, they could have turned it to their advantage. The same applies to areas under UNESCO. They should be an **opportunity for sustainable development**, not an obstacle. The way the city is perceived by local residents is important when developing a **new, participatory way of tourism**, which is emerging as a bottom-up alternative to the conventional tourism with its environmental, social and economic downsides. As an alternative to mass one-day or even few-hour visits often related to cruise tourism, local residents can present to tourists the chosen parts of their city that they use and cherish. This normally means expanding the range of tourist spots and relieving the enormous pressure put on the medieval old towns.

This project was successful in attracting people, as the people leading the project have social skills and are communicative and dedicated. Still, there is more room for improvement when engaging the public into the process. The **results of**

za buduću suradnju s lokalnim stanovništvom i jačanje suradnje između različitih organizacija koje djeluju na istom području. To je također dobar način promicanja lokalnog turizma. “Događanja su bila **dobro organizirana**. Za sve događaje lokalno planinarsko društvo ‘Veverica’ organiziralo je šetnju, a bio je i dostupan shuttle prijevoz. Ljudi iz Boke Kotorske su stvarno reagirali jako dobro. Probudili su se u 3 sata ujutro da bi u zoru došli na koncert klasične glazbe. Kod običnih ljudi koncerti klasične glazbe obično nisu tako popularni. Događaji su privukli mnogo turista i ljude koji normalno ne posjećuju Vrmac. (Nevladina udruga, Boka Kotorska).

Ono što je važno za ljude je shvatiti kako zaštita kulturne baštine može biti pokretač razvoja.

Danas se razvoj podrazumijeva jedino kao nova investicija u obliku velikih razvojnih projekata. Ali ljudi nisu svjesni da baš nisu oni ti tko će imati koristi od ovih kratkoročnih investicija, one im samo otežavaju život i uništavaju njihov okoliš i imovinu. Ljudi bi mogli postati motivirani primjerima održivog razvoja na drugim područjima prirodne i kulturne zaštite koja pokazuju gospodarsku korist od baštine. Oni moraju shvatiti da nije samo vrijedan estetski aspekt već da su to i povijesni, kulturni, društveni i biološki. Primjerice, Dubrovačko-neretvanska županija je koridor za ptice i zbog toga je više od 30% prostora pod Naturom 2000. Da ljudi (primjerice, oni koji uzgajaju vinograde) znaju više o bioraznolikosti u regiji oni su to mogli pretvoriti u svoju prednost. Isto važi za područja pod UNESCO-om. Oni trebaju predstavljati **priliku za održivi razvoj**, a ne prepreku. Način kako grad doživljava lokalno stanovništvo važan je kod razvoja **novog participacijskog načina turizma**, koji nastaje kao alternativa odozdo prema gore prema konvencionalnom turizmu s ekološkim, društvenim i gospodarskim nedostacima. Kao alternativa masovnim jednodnevnim posjetima ili čak onim od nekoliko sati i često se odnosi na cruise turizam, lokalni stanovnici mogu predstaviti turistima odabrane dijelove svog grada koje koriste i paze. Ovo obično znači širi spektar turističkih točaka i olakšavanje ogromnih pritisaka na stare srednjovjekovne gradove.

Ovaj projekt bio je uspješan u privlačenju ljudi, budući da ljudi koji vode projekt imaju društvenu vještinu, oni su komunikativni i predani. No međutim, kad se uključi javnost u proces ima još prostora za poboljšanje. **Rezultati participacijskog procesa su** vrlo vrijedan materijal, koji se u svrhu planiranja mora

the participatory process are very valuable material that has to be properly used for planning purposes. Results of the participatory process in Vrmac were especially useful when conducting the economic valorisation study and maybe somehow underused when making the study on natural heritage. The latter is very important because it can serve as obligatory analysis when trying to declare the regional park of Vrmac. The first study of cultural landscape in Montenegro was conducted as part of the project. This was done for the area of Vrmac but it can serve as a methodology for the whole area of Boka Kotorska. All important stakeholders were invited to cooperate in the participative process: residents, politicians, students, representatives of municipalities and entrepreneurs. At the beginning four focus groups were planned, but then another one was added, formed from land owners. Discussion in this group was in fact the most fruitful of all. In spite of the fact that most of the houses in Vrmac are abandoned, people are emotionally attached to this area, and they still come back to pick olives. People appreciate the landscape of Vrmac, therefore they want it to be properly valorised.

ispravno koristiti. Rezultati participacijskog procesa na Vrmcu su bili posebice korisni prilikom izrade ekonomske valorizacije studije, a možda ga se, na neki način, premalo koristilo prilikom izrade studije o prirodnoj baštini. Potonji je vrlo važan jer može poslužiti kao obvezna analiza kad se pokuša proglasiti Vrmac regionalnim parkom. U okviru projekta izrađena je prva studija o kulturnom krajobrazu u Crnoj Gori. To je učinjeno za područje Vrmca pa može poslužiti kao metodologija za cijelo područje Boke Kotorske. Svi važni dionici su pozvani na suradnju u participacijskom procesu: stanovnici, političari, studenti, predstavnici općina i poduzetnici. Na početku su planirane četiri skupine, ali je onda dodana još jedna, sastavljena od vlasnika zemljišta. Rasprava u ovoj skupini je zapravo bila najplodnija od svih. Unatoč činjenici da je većina kuća na Vrmcu napuštena, ljudi su emocionalno vezani za ovo područje, oni se još uvijek vraćaju pokupiti masline. Ljudi cijene krajobraz Vrmca, stoga oni žele da se ispravno i valorizira.

2.4. Capacity building of institutions and organizations in the cross-border region

Capacity building is seen as a form of people-centred change that entails working with groups of individuals to achieve improvements in approaches to managing cultural and natural heritage. The definition of capacity building identifies three broad areas where capacities reside and for which audiences for capacity building need targeting: practitioners, institutions, and communities and networks. The following table connects the three target audiences to learning areas and needs.¹³

During the project's implementation, several activities were organised in order to improve the capacity of various stakeholders: workshops and training sessions, study visits, fora and presentations on new approaches in protection, planning and management of heritage.

2.4.1 Workshops

2.4.1.1. Landscape assessment

A joint 4-day workshop on landscape assessment for 30 professionals dealing with cultural and natural heritage was organized in June 2013 in Gornja Lastva (Vrmac, Montenegro). Three different methodologies were presented: methodology on understanding, evaluation and protection of landscape used in England for the past ten years, new methodology on heritage impact assessment, and methodology of choosing best solutions for the vision of urban Paris within the project *Grand Paris*. We are focusing on the method of heritage impact assessment in this manual, since it is a new tool, important for World Heritage Sites, and was therefore used within the project further on.

Heritage impact assessment

A Heritage Impact Assessment (HIA) is a study to evaluate the impact the proposed development or site alteration will have on the cultural heritage resource(s) and to recommend an overall approach to the conservation of the resource(s).¹⁴ As it is not mandated in many

¹³ Presentation and adoption of the World Heritage strategy for capacity building, UNESCO, 2011

¹⁴ Heritage Impact Assessment, Terms of Reference, 2010, City of Toronto

2.4. Osposobljavanje ustanova i organizacija u prekograničnoj regiji

Na osposobljavanje se gleda kao na oblik promjena u čijem su središtu ljudi. Podrazumijeva se kao rad sa skupinama pojedinaca kako bi se postigao napredak u pristupu upravljanju kulturnom i prirodnom baštinom. Definicija osposobljavanja identificira tri široka područja u koje borave kapaciteti za koje publika za osposobljavanje treba ciljati na: praktičare, institucije, zajednice i mreže. Slijedeća tablica povezuje tri ciljne publike s područjima učenja i potrebama.¹³

Tijekom provedbe projekta organizirano je više aktivnosti kako bi se poboljšala sposobnost različitih interesnih skupina: radionice i treninzi, studijske posjete, forum i prezentacije o novim pristupima na području zaštite, planiranja i upravljanja baštinom.

2.4.1. Radionice

2.4.1.1. Procjena krajobraza

Zajednička četverodnevna radionica za procjenu krajobraza za 30 profesionalaca koji se bave kulturnom i prirodnom baštinom organizirana je u lipnju 2013. u Gornjoj Lastvi (Vrmac, Crna Gora). Predstavljene su tri različite metodologije: metodologija o razumijevanju, evaluaciji i zaštiti krajobraza koja se koristi u Engleskoj posljednjih deset godina, nova metodologija o procjeni utjecaja na baštinu HIA i metodologija odabira najboljih rješenja s vizijom urbanog Pariza u sklopu projekta *Grand Paris*. U ovom priručniku se fokusiramo na metodu procjene utjecaja na baštinu, budući da je to novi alat i važan je za lokalitete svjetske baštine, stoga se i dalje koristi u okviru projekta.

Procjena utjecaja na baštinu- HIA

Procjena utjecaja na baštinu za znamenitosti svjetske baštine (HIA) je studija za evaluaciju utjecaja predloženog razvoja/izgradnje/promjene na kulturnom dobru na kulturne resurse baštine i preporuča cjelokupni pristup očuvanju resursa.¹⁴ Kako nije propisano, u mnogim zemljama

¹³ Prezentacija i usvajanje Strategije Svjetske baštine za jačanje kapaciteta, UNESCO, 2011.

¹⁴ Procjena utjecaja na baštinu, Opis poslova, 2010, Toronto <http://www1.>

countries, there is often no national regulatory framework within which they can operate. HIA was initially developed for World Heritage sites and focuses on impacts on sites of Outstanding Universal Value, but can be used for other sites of special value as well.

The document which determines why a property is deemed to have special cultural or natural heritage value and what its attributes are will be central to the HIA. Every reasonable effort should be made to eliminate or minimise adverse impacts on significant places. Ultimately, however, it may be necessary to **balance the public benefit of the proposed change against the potential harm to the place itself**. It is therefore also important to **know who benefits from the proposed change and for what reasons**. Consideration of the cultural [and/or natural] heritage attributes should be central to planning any proposal and should be presented early on in any general assessment. An HIA brief or a scoping report should be agreed upon by all relevant

http://www1.toronto.ca/static_files/CityPlanning/PDF/heritage.pdf

često ne postoji nacionalni regulatorni okvir unutar kojeg se može djelovati. HIA je prvobitno razvijena za svjetsku baštinu, a fokusira se na učinke na mjestima od iznimne univerzalne vrijednosti, ali se isto tako može koristiti i za druga mjesta od posebnih vrijednosti.

Dokument kojim se utvrđuje zašto se smatra da nekretnina ima posebnu kulturnu ili prirodnu vrijednost i koji su njeni atributi je ključna za HIA-u. To je u pravilu izjava o Iznimnoj univerzalnoj vrijednosti. Svaki razuman napor treba usmjeriti ka eliminaciji ili minimizaciji negativnih učinaka na značajna mjesta kulturne baštine posebice svjetskog značaja. Međutim, u konačnici, potrebno je **izbalansirati javnu korist od predloženih promjena u odnosu na štete nanesene dobru svjetske baštine**. Stoga je važno znati **tko ima koristi od predloženih promjena i iz kojih razloga**. Razmatranje kulturnih i/ili prirodnih atributa trebalo bi biti u središtu planiranja, a svaki prijedlog bi trebao biti predstavljen na početku bilo koje opće procjene. HIA *brief* ili *scoping izvješće*

[toronto.ca/static_files/CityPlanning/PDF/heritage.pdf](http://www1.toronto.ca/static_files/CityPlanning/PDF/heritage.pdf)

parties – the State Party, regional or local government, heritage advisors or managers, local communities or others as necessary.

The Scoping Report should provide an outline description of the property and set out its special value. It should have an outline of the proposed change or development, including the need for change or development, a summary of the conditions present on the site and its environs, details of any alternative development being considered, an outline methodology and terms of reference for the HIA. The methodology should include organisations or people to be consulted, determining, for example, who the stakeholders are and who is a part of a heritage community related to the site, details of the baseline information to be collected including methods and appropriate study areas, likely sensitive heritage receptors and a proposed survey and assessment methodology. It is also important at this stage to identify whether the proposed development is within a World Heritage property, within a buffer zone, or within the setting of the property but outside both. A Scoping Report should be used to flag large or critical impacts.

The collection of information during HIA should consider all potential sources of data. Techniques will include desk study or historical research and site visits to check the condition, authenticity and integrity, sensitive viewpoints and so on. They may include terrain modelling, or inter-visibility modelling to predict impacts on heritage assets. It is necessary to capture and explain in clear text evidence of both tangible and intangible heritage attributes, and wherever possible to relate the latter to the physical features which embody them. Field studies are also generally essential to ensure that the HIA is robust. In some circumstances the collection of oral histories or evidence may also be valid and useful. Collection of information during the HIA is an iterative process which can often lead to the emergence of alternatives and options for the development proposal.

Effects on heritage attributes from development or other changes may be adverse or beneficial. It is necessary to identify all changes on all attributes, especially those attributes which give the property its special value. It is also important to identify the scale or severity of a specific change or impact on a specific attribute. Direct impacts are those that arise as a primary consequence of the proposed development or change of use and can result in the physical loss of part or all of an attribute, and/or changes to its setting - the surroundings in which a place is experienced, its local context, embracing present and past relationships to the adjacent landscape.

treba biti usuglašeno sa svim relevantnim stranama – regionalnim ili lokalnom vlastima, savjetnicima za baštinu ili menadžerima, lokalnim zajednicama i drugima ukoliko je potrebno.

Scoping izvješće treba dati okvirni opis kulturnog dobra i postaviti njegovu iznimnu univerzalnu vrijednost. Treba imati pregled predloženih promjena ili razvoja uključujući potrebu za promjenom i razvojem, sažetak uvjeta na mjestu kulturne baštine i njegove okolice, detalje o bilo kakvom alternativnom razvoju koji se razmatra, nacrt metodologije i opis poslova za HIA-u. Metodologija treba uključivati organizacije ili osobe koje se konzultiraju određujući, primjerice, tko su dionici, a tko je dio baštinske zajednice vezane uz baštinu, pojedinosti o osnovnim podacima koji se prikupljaju uključujući metode i odgovarajuće studije područja, vjerojatno osjetljive receptore baštine i predložiti istraživanje i metodologiju procjene. U ovoj fazi je također važno identificirati nalazi li se i predloženi razvoj unutar dobra svjetske baštine ili unutar tampon zone ili unutar setting-a tog dobra ili izvan oba. *Scoping izvješće* nam treba poslužiti da istakne velike i kritične utjecaje.

HIA treba uzeti u obzir sve potencijalne izvore podataka. Tehnike uključuju desk istraživanja ili povijesno istraživanje, te obilasku terena kako bi se provjerilo stanje, autentičnost i integritet, osjetljive vizurne točke itd. One mogu uključiti tehnike modeliranja terena, ili među-vidljivosti za predviđanje utjecaja na baštinske vrijednosti. Potrebno je obuhvatiti jasnim dokaznim tekstom i materijalne i nematerijalne atribute baštine i gdje god je moguće odnose potonjeg s fizičkim značajkama koje ih utjelovljuju. Istraživanja na terenu su općenito bitna kako bi se osiguralo da HIA bude čvrsta. U nekim okolnostima prikupljanje usmenih izvora ili dokaza može također biti valjano i korisno. Prikupljanje podataka u procesu izrade HIA-e je iterativan proces koji često može dovesti do pojave alternativa i mogućnosti za prijedlog razvoja.

Utjecaji razvoja i drugih promjena na atribute baštine može biti štetno ili korisno. Potrebno je identificirati sve promjene na sve atribute, posebice one atribute koje daju nekretnini posebnu vrijednost. Također je važno identificirati razmjere ozbiljnosti određene promjene ili utjecaj na određeni atribut. Izravni su učinci oni koji su nastali kao primarna posljedica predloženog razvoja ili promjene namjene i mogu dovesti do fizičkog gubitka dijela ili cijelog atributa, i/ili promjena u njegovom okruženju – sredine kakva se doživljava, njen lokalni kontekst obuhvaćajući

Direct impacts resulting in physical loss are usually permanent and irreversible; they normally occur as a consequence of construction and are usually confined within the development footprint. Indirect impacts occur as a secondary consequence of construction or operation of the development, and can result in physical loss or changes to the setting of an asset beyond the development footprint.

The HIA report should provide **the evidence on which decisions can be made** in a clear, transparent and practicable way.¹⁵

2.4.1.2. GIS training

A joint 4-day **training on GIS** entitled “GIS in the landscape analysis: GIS in geography, geodesy, spatial and landscape planning” was organized for project partners and associates in November 2013 in Dubrovnik. It was carried out in two parts, as morning lectures and afternoon workshops. Lectures were free for everyone interested in the topic, while the workshop was only available for a limited number of project partners and associates. The following topics were presented: GIS in geography, Data visualisation, New trends in GIS, Using GIS in landscape analysis and landscape policies, Landscape planning in Slovenia, and Experiences of using GIS in spatial planning. Several models of landscape analysis were presented with one of the available GIS programs. Workshops were led by professionals with experience and references in GIS.

The goal of the training was to introduce the possibilities of different GIS tools to members of municipalities, ministries, conservation, and other professionals and students. Installing and trying out the different software and data sources was encouraged in order to eventually be able to use them within their everyday work. Several uses of these technologies especially for the purpose of landscape analysis were presented to representatives of various institutions from Dubrovnik and Boka Kotorska in order to improve the decision making process in the cross-border area.

Using GIS in heritage protection, planning and management

The term geographic information system (GIS) describes any information system that integrates, stores, edits, analyses, shares, and displays geographic information. GIS applications are tools that allow users to create interactive queries (user-created searches), analyse spatial information, edit data in maps, and present the results of all these operations. GIS is a broad term

¹⁵ Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage, 2011

sadašnje i prošle veze na susjedni krajobraz. Izravni utjecaji koji nastaju fizičkim gubitkom su obično trajni i nepovratni; oni se obično javljaju kao posljedica izgradnje i obično su čitljivi u razvojnom projektu. Neizravni utjecaji javljaju se kao sekundarna posljedica gradnje ili rada na razvoju i može dovesti do fizičkog gubitka ili promjena na *settingu* izvan granica razvojnog projekta.

HIA Izvješće treba pružiti **dokaze po kojima se mogu donositi odluke na jasan**, transparentan i izvediv način.¹⁵

2.4.1.2. GIS obuka

Četverodnevna GIS obuka pod nazivom “GIS u analizi krajobraza: GIS u geografiji, geodeziji, prostornom i krajobraznom planiranju” organizirana je za partnere na projektu i suradnike u Dubrovniku u studenom 2013. To je provedeno u dva dijela, jutarnjim predavanjima i radionicama u popodnevnom satima. Predavanja su bila besplatna za sve zainteresirane za temu, dok je radionica bila dostupna samo za ograničen broj partnera i suradnika na projektu. Prezentirane su slijedeće teme: GIS u geografiji, vizualizacija podataka; novi trendovi u GIS-u; korištenje GIS-a u analizi krajobraza i krajobraznih politika; planiranje krajobraza u Sloveniji i iskustva pomoću GIS-a u prostornom planiranju. Prezentirani su različiti modeli analize krajobraza s jednim od dostupnih GIS softvera. Radionice su bile pod vodstvom stručnjaka s iskustvom i referencama u GIS-u.

Cilj obuke bio je upoznati mogućnost GIS alata za predstavnike općina, ministarstava, konzervatore i druge stručnjake i studente. Prisutni su poticani na instaliranje i isprobavanje različitih softvera i izvora podataka kako bi ih jednom mogli i koristiti u svom svakodnevnom radu. Kako bi poboljšali proces donošenja odluka predstavnicima različitih ustanova iz Dubrovnika i Boka Kotorske, predstavljeno je različito korištenje ovih tehnologija posebice u svrhu krajobrazne analize.

Uporaba GIS-a u zaštiti baštine, planiranje i upravljanje

Termin geografski informacijski sustav (GIS) opisuje informacijski sustav koji integrira, pohranjuje, uređuje, analizira, dijeli i prikazuje geografske informacije. GIS aplikacije su alati koji korisnicima dozvoljavaju kreiranje interaktivnih pitanja (pretrage koje su kreirali korisnici), analiziraju prostorne informacije, uređuju podatke na kartama te prezentiraju rezultate svih

¹⁵ Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage, 2011

that can refer to a number of different technologies, processes, and methods. It is attached to many operations and has many applications related to engineering, planning, management, transport/logistics, insurance, telecommunications, and business. One of the first applications of spatial analysis was in epidemiology, when in 1854 John Snow depicted a cholera outbreak in London using points to represent the locations of some individual cases, an early successful use of a geographic methodology in epidemiology. While the basic elements of topography and theme existed previously in cartography, the John Snow map was unique, using cartographic methods not only to depict but also to analyse clusters of geographically dependent phenomena.¹⁶ This exercise enabled him to discover the dependence between cholera cluster cases and water supply system.

GIS has developed intensively since then. With GIS we can:

- more easily manage spatial resources (to monitor spatial development, to make plans...),
- automate activities, related to spatial aspect like making maps, calculating areas, distance, slope, direction, route planning, car following, managing transport,
- integrate data that were until now under other domains (cadastre, satellite images, etc.)
- communicate information,
- answer the question “what if” with spatial modeling in transport planning, anti-flood planning¹⁷...

GIS tools in landscape policy can be used for: making and presenting landscape typologies (for example landscape regionalization), landscape protection (for example a map of extraordinary cultural landscape, register of cultural landscape, photo register of the area), strategic environmental impact assessment, heritage impact assessment, vulnerability analysis or suitability analysis (for example identifying the most suitable areas for placing solar power, study of rural landscape valorisation in the municipality of Bale, green areas strategy). (Using GIS in landscape policies, Koščak Miočić- Stošić) Nowadays, the amount of geodata is growing exponentially, as in 2013 there was 60% more geodata than in 2012. The variety of data is growing as well as the speed of data flow. In recent years, open-source programs have been making GIS tools more accessible for broader public usage. New methodologies for

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Geographic_information_system

¹⁷ GIS in geography, Toskić, 2013

operacija. GIS je širok termin koji se može odnositi na više različitih tehnologija, procesa i metoda. Priklučen je na mnoge operacije i dosta aplikacija koje se odnose na inženjering, planiranje, upravljanje, transport/logistiku, osiguranje, telekomunikacije i poslovanje.

Jedna od prvih aplikacija prostorne analize bila je epidemiologija, kada je 1854. John Snow prikazao izbijanje kolere u Londonu korištenjem točaka kako bi predstavio lokacije za neke pojedinačne slučajeve. Bilo je to rano, uspješno korištenje geografske metodologije u epidemiologiji. Dok su osnovni elementi topografije i tema postojali u kartografiji i prije, karta John Snow-a bila je jedinstvena, a koristila je kartografske metode ne samo da opiše nego i da analizira klaster geografski ovisnih fenomena.¹⁶ Ova mu je vježba omogućila otkrivanje i ovisnosti između slučajeva klastera kolere i vodoopskrbe.

Od tada se GIS intenzivno razvio. Uz pomoć GIS-a možemo:

- Lakše upravljati prostornim resursima (pratiti prostorni razvoj, napraviti planove...),
- Automatizirati aktivnosti koje se odnose na prostorni aspekt kao što su karte, računanje površina, udaljenosti, nagib, smjer, planiranje rute, praćenje automobila, upravljanje transportom,
- Integrirati podatke koji su do sada bile pod drugim domenama (katastar, satelitske slike...)
- Iskomunicirati informacije,
- Odgovoriti na pitanje “Što ako?” s prostornim modeliranjem u prometnom planiranju, protupoplavno planiranje¹⁷...

GIS alati u krajobraznoj politici mogu se koristiti za izradu i prezentiranje tipologije krajobraza (primjerice krajobrazna regionalizacija), zaštitu krajobraza (npr. karta iznimnog kulturnog krajobraza, registar kulturnog krajobraza, fotoregistar područja), procjenu strateškog utjecaja na okoliš, procjenu utjecaja na baštinu, analizu ranjivosti ili analiza prikladnosti (primjerice identifikiranje najprikladnijeg prostora za postavljanje solarnih postrojenja, studiju ruralnog krajobraza u općini Bale, strategiju zelenih područja. (Uporaba GIS-a u krajobraznim politikama, Koščak Miočić- Stošić)

U današnje vrijeme količina geopodataka eksponencijalno raste budući da je u 2013. bilo 60% više geopodataka nego u 2012. Raznovrsnost podataka raste kao i brzina protoka podataka. Posljednjih godina *open source* programi učinili su GIS alate

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Geographic_information_system

¹⁷ GIS in geography, Toskić, 2013

data collection are coming into practice (like drones and LIDAR), but also new sources and authors of data are appearing (like users of a mobile GIS). People or terrain teams are starting to act as data collectors. Crowdsourcing or volunteered geographic information (VGI) has enabled public participation in GIS. The first very useful results of crowdsourcing were used in natural disasters like the earthquake in Haiti in 2010. Volunteers digitized the terrain from aerial photographs to help the rescuers

in the field.¹⁸

18 New trends in GIS, Baučić, 2013

dostupnijim za širu javnu uporabu. Nove metodologije za prikupljanje podataka dolaze u praksu kao bespilotna sredstva i LIDAR), a također se pojavljuju i novi izvori i autori podataka (poput korisnika mobilnog GIS-a). Ljudi i timovi na terenu počinju djelovati kao skupljači podataka. *Crowdsourcing* ili geografske informacije koje pružaju dragovoljci (VGI) omogućile su javno sudjelovanje u GIS-u. Prvi vrlo korisni podatci crowdsourcinga korišteni su za vrijeme prirodnih katastrofa kao što je potres na Haitiju 2010. godine. Kako bi pomogli spasiteljima na terenu volonteri su digitalizirali teren s fotografija iz zraka.¹⁸

18 Novi trendovi u GIS-u, Baučić, 2013.

2.4.2. Study visit

One of the important capacity-building experiences was a 5-day study visit in Provence, France, in September 2013, attended mostly by project partners. Many interesting and useful examples regarding protection, planning and management of the heritage were presented at different sites, many of them dealing with similar challenges as those that Dubrovnik and Boka Kotorska face. Below we describe one of the unique examples of heritage governance that is specific to France, but whose principles can serve as a reference for managing cultural landscapes also in other countries.

2.4.2. Studijski posjet

Jedno od važnih iskustava osposobljavanja bilo je petodnevno studijsko putovanje u Provansu, Francuska, u rujnu 2013., u kojoj su uglavnom sudjelovali projektni partneri. Mnogi zanimljivi i korisni primjeri u pogledu zaštite, planiranja i upravljanja baštinom predstavljeni su na različitim lokalitetima, a mnogi od njih nose se s istim izazovima kao Dubrovnik i Boka Kotorska. Niže opisujemo jedan od jedinstvenih primjera upravljanja baštinom koji je specifičan za Francusku, čija načela mogu poslužiti kao referenca za upravljanje kulturnim krajobrazom i u drugim zemljama.

Conservatoire du littoral

Conservatoire du littoral or Conservatoire de l'espace littoral et des rivages lacustres (the conservatory of the coast) is a French public institution whose main task is to manage state properties of coastal, delta and lake areas to preserve especially their natural but also their cultural assets. Pursuing this goal, it buys properties from private owners and passes them on to local communities.

The most original achievement of the conservatory regards its governance. The organisation has a relatively low budget (35 million euros) and its central management team consists of only

Conservatoire du littoral

Conservatoire du littoral ili *Conservatoire de l'espace littoral et des rivages lacustres* je francuska javna ustanova čiji je glavni zadatak upravljanje državnom imovinom u priobalnim područjima, deltama i područjima jezera kako bi se očuvalo posebno njihova prirodna ali i kulturna dobra. Slijedeći taj cilj kupuje nekretnine od privatnih vlasnika i ostavlja ih lokalnim zajednicama.

Najoriginalnije postignuće konzervatorija tiče se njegovog upravljanja. Organizacija ima relativno niski proračun (35 milijuna eura), a njen središnji upravni tim sastoji se samo od 100 osoba.

100 people. It is able to work with great efficiency because it has constructed multi-party governance between the agency, experts, local communities, NGOs, individuals, and private firms. Land (mainly fragile territories to which access is restricted when they should be public) is acquired either through the agency's budget or through the possibility to give land in compensation for inheritance or capital tax. Experts and local users are mobilised to provide input for defining a preservation, strategy and management plan. When protection and usage policies are defined, their implementation is assigned to local parties, either local communities or NGOs or a combination thereof. A team of 450 guards (recruited by local communities or through some youth employment schemes) oversee the respect of rules. Majority of financial means comes from the state, but also from local institutions (municipalities, regions), European Union and private companies. Private firms can benefit from tax deduction schemes when sponsoring the conservatory.^{19,20,21}

A part of the Giraud salt pans located in the regional park Calanques at the mouth of the river Rhone which was no longer in use was bought by Conservatoire. They passed it to be managed by the Regional parque Camargue. This area is famous for being the habitat of red flamingos and many other rare plant and animal species. (summary of study visit in France).

19 www.onthecommons.org/conservatory-coast-original-governance-fragile-commons

20 www.wikipedia.org/wiki/Conservatoire_du_littoral

21 www.conservatoire-du-littoral.fr/

On je sposoban raditi s velikom učinkovitosti jer je izgradio pluralno upravljanje između agencije, stručnjaka, lokalnih zajednica, nevladinih organizacija, pojedinaca i privatnih tvrtki. Zemljište (uglavnom osjetljivi prostori na koje je pristup ograničen kada su trebali biti javni) stječe se bilo preko proračuna agencije ili preko mogućnosti davanja zemlje uz naknadu za nasljedstvo ili porez na kapital. Stručnjaci i lokalni korisnici mobiliziraju se da daju svoj doprinos na definiranju zaštite, strategije i plana upravljanja. Kad se definira zaštita i politike korištenja njihova se provedba dodjeljuje lokalnim strankama, bilo to lokalnim zajednicama ili nevladinim organizacijama ili kombinirano. Tim koji se sastoji od 450 čuvara (regrutiranih od strane lokalnih zajednica ili kroz neke programe zapošljavanja mladih) nadgleda poštivanje pravila. Većina financijskih sredstava dolazi od države, ali i od domaćih ustanova (općine, regije, Europska Unija i privatna poduzeća. Kad sponzoriraju konzervatorij privatne tvrtke mogu imati koristi prema shemi poreznih odbitaka.^{19,20,21} Konzervatorij je kupio dio solane Giraud koja se nalazi u regionalnom parku Calanques, na ušću rijeke Rone, a koja više nije u funkciji. Oni su ga prosljedili Regionalnom parku Camargue da s njim upravlja. Ovo područje je poznato radi staništa crvenih pelikana i mnogih drugih rijetkih biljnih i životinjskih vrsta. (sažetak studije sa studijskog putovanja u Francusku).

19 www.onthecommons.org/conservatory-coast-original-governance-fragile-commons

20 www.wikipedia.org/wiki/Conservatoire_du_littoral

21 www.conservatoire-du-littoral.fr/

2.4.3. Presentations on new approaches to protection and management of heritage

2.4.3.1. EU and international standards and new methodologies in protection and management of natural and cultural heritage

A presentation on EU and international standards and new methodologies in protection and management of natural and cultural heritage was organized in February 2014 in Dubrovnik for representatives of institutions, NGOs, partners and other participants in the project as well as for the general public. It was held in the form of lectures, given by experienced professionals in heritage protection and management. Croatian legislation in light of EU conventions was presented and an overview of cultural landscape in Croatia today was given.

Comparative analyses of legal frameworks in protection and management of natural and cultural landscape in Croatia and Montenegro conducted within the project were also presented at the event.

2.4.3.2. Balkan landscape forum

Partners from the Project "Heritage – Driver of Development" in collaboration with CIVILSCAPE jointly organised the **first Balkan landscape forum** "Challenges in implementing EU and international standards of landscape protection and management" in October 2013 in Tivat. The Balkan Landscape Forum is a conference that aims to increase a dialogue between regional and national authorities, municipalities, businesses, non-profits/NGOs, landowners and the public. CIVILSCAPE is an international association of civil society organizations. These are non-governmental organisations which dedicate their work to landscape protection, management and planning, according to the "European Landscape Convention" (Florence, 20 October 2000). In cooperation with other partners of the project "Heritage – Driver of Development", CIVILSCAPE member organizations Expeditio from Montenegro and ECOVAST from Croatia are trying to contribute to improving the landscape planning through applying new methodologies in natural and cultural heritage protection and management.²²

22 www.civilscape.eu

2.4.3. Presentacije novih pristupa u zaštiti i u upravljanju baštinom

2.4.3.1. EU i međunarodni standardi i nove metodologije u zaštiti i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom

Prezentacija o međunarodnim standardima i novim metodologijama zaštite i upravljanja prirodnom i kulturnom baštinom EU organizirana je u Dubrovniku u veljači 2014. Za predstavnike ustanova, nevladine organizacije, partnere i druge sudionike na projektu kao i za javnost. To je provedeno na predavanjima iskusnih stručnjaka na polju zaštite i upravljanja baštinom. Predstavljena je hrvatska zakonska regulativa u svjetlu EU konvencija i dat pregled kulturnog krajobraza u Hrvatskoj.

Komparativne analize pravnog okvira u zaštiti i upravljanju prirodnim i kulturnim krajobrazom u Hrvatskoj i Crnoj Gori izrađene su u okviru projekta i također su predstavljene na događaju.

2.4.3.2. Balkanski forum o krajobrazu

Partneri na projektu "Baština - pokretač razvoja" u suradnji sa CIVILSCAPE zajednički su organizirali **prvi „Balkanski forum o krajobrazu** - Izazovi u provedbi međunarodnih standarda krajobrazne zaštite i upravljanja EU" u listopadu 2013. u Tivtu. Balkanski forum o krajobrazu je konferencija koja ima za cilj unaprijediti dijalog između regionalnih i nacionalnih vlasti, općina, poslovnih subjekata, neprofitnih/nevladinih organizacija, vlasnika zemljišta i javnosti. CIVILSCAPE je međunarodna asocijacija organizacija civilnog društva. Ovo su organizacije koje posvećuju rad zaštiti krajobraza, upravljanju i planiranju, prema "Konvenciji o europskim krajobrazima" (Firenca, 20. listopada 2000.) u suradnji s drugim partnerima na projektu "Baština - pokretač razvoja", CIVILSCAPE organizacije članice EXPEDITIO iz Crne Gore i ECOVAST iz Hrvatske pokušavaju dati doprinos unapređenju planiranja krajobraza primjenom novih metodologija u zaštiti i upravljanju.²²

22 www.civilscape.eu

2.4.3.3. Stakeholder's participation

The presentation on stakeholders participation held in June 2013 in Dubrovnik was organized for stakeholders involved in the participation process and other interested public but also for project partners. Sociological studies based on the results of the participatory process for the pilot areas of Dubrovnik and Vrmac were presented. The goal of organizing this event was also to learn about the experiences of public participation in European countries in order to improve public participation in the initial stages of the planning process in both countries.

The European Charter on Regional Planning (Barcelona 2013) was presented by Mr. Bouche-Flourin, ECTP-CEU President of Honor. He stressed the importance of the landscape as an object of spatial planning and explained why participatory democracy is a key factor in ensuring that landscape development policies have public support.

Spatial planners and other stakeholders of spatial planning processes are responsible for defining the principles that should found participatory democracy as a counterbalanced power to the representative democracy. However, the application of participatory democracy concepts to public participation in land planning and decision-making, while widely advocated, has not yet been clearly defined and needs further consideration. Establishing rules of operation and decision-making within the group of stakeholders is crucial.

The European Charter of Regional Planning was translated into Croatian and Montenegrin as part of the project.

Methods for participation of different social groups in protection and management of cultural and natural heritage in Spain were presented, with a focus on **Landscape Observatory of Catalonia**. The Landscape Observatory of Catalonia, formed in 2004, is organized as a consortium. It is an advisory body of the Government of Catalonia and Catalan society in general on matters of landscape. Its creation responds to the need to study the landscape, prepare proposals and sensitise Catalan society to the need for better protection, management, and planning of Catalan landscape in the framework of sustainable development. It is the meeting point between the Generalitat de Catalunya (Government of Catalonia), local authorities, universities, professional groups and Catalan society in general, in connection with the management and preservation of landscape. It acts as a bridge between civil society and the administration and it supports the application of

2.4.3.3. Sudjelovanje dionika

Prezentacija o sudjelovanju dionika uključenih u participativni proces održana je u Dubrovniku u lipnju 2013. i drugu zainteresiranu publiku i partnere na projektu. Predstavljene su sociološke studije zasnovane na podatcima iz participacijskog procesa za pilot područja Dubrovnika i Vrmca. Cilj organiziranja ovog događaja bio je saznati o iskustvima sudjelovanja javnosti u europskim zemljama kako bi se poboljšalo sudjelovanje u početnim fazama procesa planiranja u obje zemlje.

Gospodin Bouche-Flourin, Počasni predsjednik ECTP-CEU predstavio je **Europsku povelju o prostornom planiranju** (Barcelona 2013.). Naglasio je važnost krajobrazna kao predmeta prostornog planiranja i objasnio zašto je participacijska demokracija ključni faktor u osiguravanju da razvoj krajobrazne politike ima podršku javnosti.

Prostorni planeri i ostali sudionici procesa prostornog planiranja su odgovorni za definiranje načela koja bi trebala utemeljiti participacijsku demokraciju kao protutežu predstavničkoj demokraciji. Međutim, primjena koncepta participacijske demokracije za sudjelovanje javnosti u planiranju i donošenju odluka, dok se naširoko zagovara, još nije jasno definirana i treba daljnje razmatranje. U skupini dionika presudno je utvrđivanje pravila rada i odlučivanja.

Europska povelja o regionalnom planiranju prevedena je na hrvatski i crnogorski jezik kao dio projekta.

Predstavljene su **metode za sudjelovanje različitih društvenih skupina u zaštiti i upravljanju kulturnom i prirodnom baštinom u Španjolskoj**, s fokusom na **Landscape Observatory of Catalonia**. *Landscape Observatory of Catalonia*, formiran je 2004. i organiziran je kao konzorcij. To je savjetodavno tijelo Vlade Katalonije i katalonskog društva općenito o pitanjima krajobrazna. Njegovo stvaranje odgovara na potrebu istraživanja krajobrazna, u pripremi prijedloga i senzibilizira katalonsko društvo za potrebe bolje zaštite, upravljanja i planiranja katalonskim krajobrazom u okviru održivog razvoja. To je mjesto susreta između *Generalitat de Catalunya* (Vlade Katalonije), lokalnih vlasti, sveučilišta, stručnih skupina i općenito katalonskog društva u vezi s upravljanjem i očuvanjem krajobrazna. On djeluje kao most između civilnog društva i administracije i podržava primjenu Europske konvencije o

the European Landscape Convention in Catalonia.²³

The Landscape Observatory of Catalonia proposes actions directed toward the improvement, restoration or creation of landscape. It prepares the landscape catalogues of Catalonia, a tool which describes the landscape and its values and the factors that shaped the landscape, explains how it has evolved with regard to current social economic and environmental dynamics and, finally, the defines what types of landscape we want and guidelines for achieving that. They integrate landscape policy into the instruments of town and county planning in Catalonia on various scales, from area zoning plans to detailed town planning. They facilitate the process of definition of sector plans and strategies and also act as a starting document for the definition of regional and local strategies directed to sustainable development. They act as a basic document for campaigns of sensitisation over the diversity of landscape and its values, and for the inclusion of landscape at various levels of teaching in Catalonia. The Landscape Observatory of Catalonia also prepares a report every 4 years on the state of the landscape in Catalonia for the Catalan Parliament. It disseminates studies and reports, establishes working methodologies in landscape matters and organizes seminars, courses, conferences and exhibitions on landscape policies.

Landscape observatories, centres and institutes

Landscape observatories, centres and institutes are one of the main instruments for the implementation of landscape policies according to a **Recommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines or**

²³ Explanatory brochure from the Observatory

krajobrazu u Kataloniji.²³

Krajobrazni opservatorij Katalonije predlaže mjere usmjerene na poboljšanje, obnovu ili stvaranje krajobraza. On priprema katalog krajobraza Katalonije, alat koji opisuje krajobraz i njegove vrijednosti i čimbenike koji su oblikovali krajobraz, objašnjava kako je evoluirao u odnosu na sadašnju društvenu, ekonomsku i ekološku dinamiku i, konačno, kataloge kojim definiraju koju vrstu krajobraza želimo i smjernice kako to postići. Oni integriraju krajobrazne politike u instrumente planiranja gradskog i županijskog planiranja u Kataloniji na različitim razinama, od područja urbanističkih planova do detaljnih planova u gradovima. Oni olakšavaju proces definiranja planova i sektorskih strategija i djeluju kao polazni dokument za definiranje regionalnih i lokalnih strategija usmjerenih na održivi razvoj. Oni djeluju kao temeljni dokument za kampanje senzibilizacije više raznolikosti krajobraza i njegovih vrijednosti, te za uključivanje krajobraza na različitim razinama nastave u Kataloniji. Krajobrazni Opservatorij u Kataloniji priprema četiri godišnja izvješća o stanju krajobraza u Kataloniji za Katalonski Parlament, on širi studije i izvješća, uspostavlja radne metodologije za krajobrazna pitanja, te organizira seminare, tečajeve, konferencije i izložbe o krajobraznim politikama.

Krajobrazni opservatoriji, centri i zavodi

Krajobrazni opservatoriji, centri i zavodi su jedni od glavnih instrumenata za provedbu krajobrazne politike prema preporukama **CM/Rec (2008.)3. Odbora Ministara državama članicama. O**

²³ Explanatory brochure from the Observatory

the implementation of the European Landscape Convention. The strong forces surrounding contemporary landscapes and the many problems connected with landscape protection, management and planning necessitate continuous observation and a forum for exchanging information; the creation of landscape observatories, centres or institutes could prove useful for this purpose. They facilitate the collection and exchange of information and study protocols between states and local communities.

These landscape observatories, centres or institutes could be set up at various levels – local, regional, national, international – employing interlocking observation systems, and providing the opportunity for ongoing exchanges. Thanks to these bodies, it should be possible to:

- describe the condition of landscapes at a given time;
- exchange information on policies and experience concerning protection, management and planning, public participation and implementation at different levels;
- use and compile historical documents on landscapes which could be useful for knowing how the landscapes concerned have developed (archives, text, photographs, etc.);
- draw up quantitative and qualitative indicators to assess the effectiveness of landscape policies;
- furnish data leading to an understanding of trends and to forecasts or forward-looking scenarios.

Exchanges of information and experience between states, regions and territorial communities, which already take place, should be based on exemplarity, but should always be set against the political, social, ecological and cultural context of the original landscape. The choice of the composition of observatories is a matter for the administrative bodies concerned but should allow for collaboration between scientists, professionals and technicians from the public authorities and the public.²⁴

In some cases national and regional bodies (Italy, Spain) have established institutional centres for landscape observation, which show a varied panorama of missions and relationships within the activities of spatial and landscape planning.²⁵

²⁴ Recommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member state on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, 2008

²⁵ Landscape observatories in Europe from the ELC recommendations to the local initiatives, 2013

smjernicama i provedbi Konvencije o europskim krajobrazima. Jake snage koje okružuju suvremene krajolike i mnogi problemi vezani za zaštitu krajobraza, upravljanje i planiranje zahtijevaju kontinuirano praćenje i forum za razmjenu informacija; stvaranje krajobraznih opservatorija, centara ili zavoda mogli bi za tu svrhu biti korisni. Oni omogućuju prikupljanje, razmjenu informacija i studije protokola između država i lokalnih zajednica.

Ovi krajobrazni opservatoriji, centri i zavodi mogli bi biti postavljeni na raznim razinama – lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, međunarodnoj – korištenjem isprepletenih sustava motrenja i pružaju priliku za razmjenu u tijeku. Zahvaljujući tim tijelima trebalo bi biti moguće: opisati stanje krajobraza u određenom vremenu:

- razmijeniti informacije o politikama i iskustvu vezanim za zaštitu, upravljanje i planiranje, sudjelovanje javnosti i provedbe na različitim razinama;
- koristiti i prikupljati povijesne dokumente o krajobrazu koji bi mogli biti korisni upoznajući kako su se krajobrazi razvijali (arhiva, tekst, fotografije, itd.);
- pratiti kvantitativne i kvalitativne pokazatelje radi procjene učinkovitosti krajobraznih politika;
- dostavljati podatke koji dovode do razumijevanja trendova prognoza ili buduće scenarije.

Razmjena informacija i iskustva između država, regija i teritorijalnih zajednica koje se već odvijaju treba se temeljiti na primjeru, ali uvijek treba biti postavljena u političkom, društvenom, ekološkom i kulturnom kontekstu izvornog krajobraza. Odabir sastava opservatorija tiče se upravnih tijela, ali treba suradnju između znanstvenika, stručnjaka i tehničara iz tijela javne uprave i javnosti.²⁴

U nekim slučajevima nacionalna i regionalna tijela vlasti (Italija, Španjolska) uspostavila su institucionalne centre za opservaciju krajobraza koji pokazuju raznoliku panoramu misija i odnosa unutar djelatnosti prostornog planiranja i krajobraznog planiranja.²⁵

²⁴ Recommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member state on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, 2008

²⁵ Landscape observatories in Europe from the ELC recommendations to the local initiatives, 2013

2.4.4. Lessons learned

With this project all those professionally involved in spatial planning, policy and decision making have **improved their understanding of new approaches** to protecting, planning and managing heritage, especially the importance of making an economic valorisation.

Local residents on the other hand got more familiar with ways of protecting and using the heritage. As elsewhere, also in heritage protection, planning and management participatory approaches are coming into practice (for example landscape observatories or land stewardships). The Physical Planning Institute of Dubrovnik-Neretva County is exploring the possibilities of establishing some kind of observatory as seen in Catalonia. In Montenegro some ideas have emerged to engage unemployed people since dedicated people with time available would be very beneficial in protection, planning and management of heritage.

An excursion in France has revealed some interesting **differences** between the two countries related to the protection of natural and cultural heritage. While in Croatia (Dubrovnik) local institutions are sometimes forced to protect heritage from potentially harmful initiatives coming from higher political levels, in France (Provence) the state actually protects the areas of extraordinary beauty and national importance when assessing initiatives coming from the local or regional level.

As presented at the study visit in Provence, spatial development projects must be carried out under the **conditions set by local community**, even though the negotiation process might last for couple of years. A good example of this was seen in a small settlement of 420 residents, Les Baux-de-Provence, situated at the top of a rocky outcrop that is crowned with a ruined castle overlooking the plains to the south in the Natural park of Alpilles mountains in France. Every year, 1.5 million tourists come to visit the place. The initiative for the golf course project planned at the bottom of the hill was recently presented to the public. Contrary to the case of development at Srđ hill, it was not the investor who took the initiative for the project but the city itself searched for the most appropriate partner through competition. The negotiation process has lasted for five years and has resulted in an agreement between local community and investor. The golf course can only be built under the conditions

2.4.4. Naučene lekcije

Ovim su projektom svi oni profesionalno uključeni u prostorno planiranje, politiku i odlučivanje unaprijedili svoje **razumijevanje o novim pristupima** u zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom, posebice o važnosti izrade ekonomske valorizacije.

S druge strane, lokalni stanovnici su se upoznali s načinima zaštite i korištenju baštine. Kao i drugdje u zaštiti kulturne baštine, planiranju i upravljanju participativni pristupi pojavljuju se u praksi (npr. krajobrazni opservatoriji ili zemljišno upraviteljstvo). Zavod za prostorno uređenje na području Dubrovačko-neretvanske županije istražuje mogućnosti uspostavljanja neke vrste opservatorija kao što se viđa u Kataloniji. U Crnoj Gori su se pojavile neke ideje o angažiranju nezaposlenih, budući da će ljudi koji imaju vrijeme na raspolaganju biti vrlo korisni u zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom.

Putovanje u Francusku otkrilo je neke zanimljive **razlike** između dvaju zemalja povezanih zaštitom prirodne i kulturne baštine. Dok su u Hrvatskoj (Dubrovnik) lokalne institucije ponekada prisiljene štiti baštinu od potencijalno štetne inicijative koja dolazi s viših političkih razina, u Francuskoj (Provansa) država zapravo štiti područja iznimne ljepote i nacionalne važnosti prilikom procjene inicijativa koje dolaze s lokalne i regionalne razine.

Kao što je prikazano na studijskom putovanju u Provansu, projekti prostornog razvoja moraju biti provedeni u skladu s **uvjetima utvrđenim od strane lokalnih zajednica**, iako bi pregovarački procesi mogli potrajati i nekoliko godina. Dobar primjer za ovo viđen je u malom naselju s 420 mještana. Les Baux-de-Provence, smješten je na vrhu proplanka okrunjen uništenim dvorcem iznad ravnice na jugu u parku prirode planina Alpilles u Francuskoj. Svake godine 1,5 milijuna turista dolazi posjetiti ovo mjesto. Inicijativa s projektom golf terena planira se u podnožju brda i nedavno je predstavljena javnosti. Obrnuto od slučaja izgradnje na brdu Srđ. To nije bio investitor koji je preuzeo inicijativu za projekt, već je sam grad tražio najprikladnijeg partnera preko natječaja. Proces pregovora je trajao pet godina, te je rezultirao dogovorom između lokalne zajednice i investitora. Igralište za golf se može graditi samo pod uvjetima propisanim od strane lokalnih institucija. Sve aktivnosti će biti smještene u postojećim zgradama koje su pod zaštitom.

set by local institutions. All the activities will be placed in existing buildings which are being under protection. The golf course will follow the existing terrain contours and will preserve the existing vegetation to the maximum level possible. **The protected environment offers plenty economic opportunities** as shown by the case of La Beligie farm, presented at the study visit. La Beligie farm in France is famous for breeding white horses from Camargue. Training bulls for corrida also has a long tradition here. La Beligie is located in a Natura 2000 area but this does not prevent it from being economically successful.

An example of successful **management model** was identified also in Boka Kotorska, in the area of Tivat municipality. Big City Park, established in 1896, has been under protection since 1968 as a horticultural object, but it is very important from the cultural aspect as well. In 2007, a Committee for the Protection of Big City Park was created by municipality of Tivat to protect, plan and manage the park. All relevant stakeholders are members of the committee: municipality of Tivat, municipality of Kotor, representatives of citizens, non-profit organizations, and representatives of other organizations like the Agency for Protecting Animal Habitats. Its role is to make the decisions, initiate projects, carry out different activities and serve as an advisory body for the municipality. It also prepares the yearly Program of Protection and Development, which serves as guideline for the municipality of Tivat. The committee organizes tribunes for discussion on current topics. It turned out to be a very successful model which could serve as a model for protection, planning and management of other areas of great natural and cultural value (e.g. Vrmac or Boka Kotorska). If Vrmac is ever protected at the national level as a regional park, the next step should be to develop a management plan. This project, especially the participating process, has prepared ground for future cooperation.

Golf teren će slijediti postojeće konture terena i sačuvati postojeću vegetaciju u najvećoj mogućoj mjeri. **Zaštićeni okoliš nudi mnoge gospodarske mogućnosti** kao što pokazuje slučaj farme La Beligie prezentirane na studijskom putovanju. Farma La Beligie u Francuskoj poznata je po uzgoju bijelih konja iz Camargue-a. Treniranje bikova za koridu ovdje također ima dugu tradiciju. La Beligie se nalazi na području mreže Natura 2000 ali ovo je ne sprječava da bude ekonomski uspješna.

Primjer uspješnog modela upravljanja identificiran je i u Boki Kotorskoj, na području općine Tivat. Veliki gradski park, osnovan 1896. godine, pod zaštitom od 1968. godine kao hortikulturni objekt, vrlo važan s kulturnog aspekta. Općina Tivat je 2007. osnovala Odbor za zaštitu Velikog gradskog parka kako bi zaštitila, planirala i upravljala parkom. Svi relevantni dionici su članovi odbora: Općina Tivat, općina Kotor, predstavnici građana, neprofitnih organizacija te predstavnici drugih organizacija poput Agencije za zaštitu životinjskih staništa. Njegova uloga je donositi odluke, inicirati projekte, provoditi različite aktivnosti i služiti općini kao savjetodavno tijelo. Također priprema godišnji Program za zaštitu i razvoj koji služi kao smjernica za općinu Tivat. Odbor organizira tribine za raspravu o tekućim temama. Pokazalo se da je to uspješan model koji bi mogao poslužiti kao model za zaštitu, planiranje i upravljanje drugih područja velike prirodno-kulturne vrijednosti (primjerice Vrmac ili Boka Kotorska). Bude li Vrmac jednom zaštićen na nacionalnoj razini kao regionalni park, slijedeći bi korak bio usvojiti plan upravljanja. Ovaj projekt, pogotovo proces sudjelovanja, pripremio je teren za buduću suradnju.

2.5. Studies and guidelines

Lack of a knowledge base (analyses, studies, assessments and guidelines) for the protection and improvement of natural/cultural heritage/landscape was identified in the cross-border area, especially a lack of coordination between legislative frameworks at the local and national levels, a lack of models for economic evaluation of heritage and a lack of assessment of natural and cultural landscape. Therefore project has foreseen making jointly developed studies and guidelines for improving a legislative framework, economic valorisation and more effective protection and management of natural and cultural resources for Dubrovnik – Neretva county and Boka Kotorska. They will serve as the basis for developing and updating planning and policy documents in the region.

2.5.1. Comparative analysis and recommendations for improving a legislative framework

The existing legislative framework on protection, planning and management of natural and cultural heritage and related issues for both pilot areas was analysed in a study called **Comparative analysis of legislative framework for the protection and management of natural and cultural heritage**. Two segments of the document contain separate analyses of the legislative frameworks for Croatia and Montenegro. The third segment gives a comparative analysis of situation in both countries performed in relation to EU and international standards, and proposes recommendations for improving the situation.

2.5.2. Assessments of natural and cultural landscape

“Landscape is an important factor for the quality of life, individual and social well-being of people: in urban and rural areas, in degraded areas as well as high quality areas. Landscape is therefore an expression of the diversity of shared multi-cultural, urban, rural and natural heritage. An integrated approach to landscape in planning policies is essential to ensure its cultural, environmental, social and economic value. It needs to be integrated into any policy which has possible direct or indirect impact on landscape²⁶.”

²⁶ Public Involvement in Spatial Planning processes related to Landscape Heritage, Bouche-Florin, 2014

2.5. Studije i smjernice

Nedostatak osnovnog znanja (analize, studije, procjene i smjernice) za zaštitu i unapređenje prirodne/kulturne baštine – krajobraz je identificiran na prekograničnom području, posebice nedostatak koordinacije između zakonodavnih okvira na lokalnim i nacionalnim razinama, pomanjkanje modela za ekonomsku evaluaciju baštine i pomanjkanje valorizacije prirodnog i kulturnog krajobraza. Stoga je projekt predvidio izradu zajednički razvijenih studija i smjernica za poboljšanje zakonodavnog okvira, ekonomske valorizacije i učinkovitije zaštite i upravljanja prirodnim i kulturnim resursima za Dubrovačko-neretvansku županiju i Boku Kotorsku. Oni će poslužiti kao osnova za razvijanje i ažuriranje planskih i političkih dokumenata u regiji.

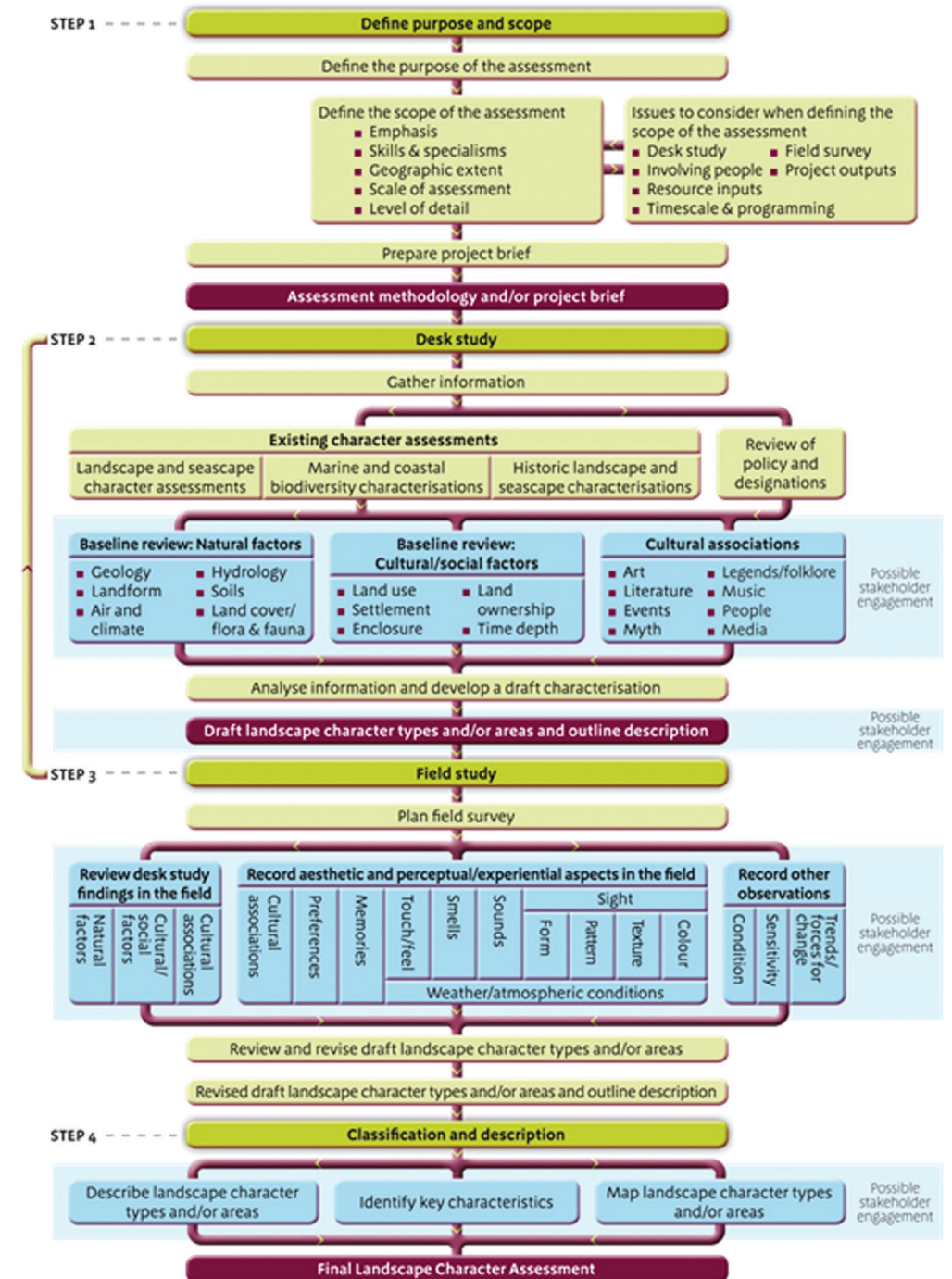
2.5.1. Komparativna analiza i preporuke za poboljšanje zakonodavnog okvira

Postojeći zakonodavni okvir o zaštiti, planiranju i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom i pitanjima vezanim za oba pilot područja analiziran je u studiji pod nazivom **Komparativna analiza zakonodavnog okvira za zaštitu i upravljanje prirodnim i kulturnom baštinom**. Dva dijela dokumenta sadrže odvojene analize zakonodavnih okvira za Hrvatsku i Crnu Goru. Treći dio daje komparativnu analizu situacije u obje države izrađenu u odnosu na EU i međunarodne standarde i predlaže preporuke za poboljšanje situacije. Oni će poslužiti kao osnova za razvoj i ažuriranje dokumenata prostornog uređenja i politike u regiji.

2.5.2. Procjene prirodnog i kulturnog krajobraza

“Krajobraz je važan čimbenik za kvalitetu života, individualnog i društvenog blagostanja ljudi: u urbanim i ruralnim područjima, na degradiranim područjima kao i onima visoke kvalitete. Krajobraz je izraz raznolikosti zajedničke multikulturne urbane, ruralne i prirodne baštine. U prostornom planiranju nužan je integrirani pristup krajobrazu kako bi se osigurala njegova kulturna, ekološka, društvena vrijednost. Treba biti integriran u bilo koju politiku koja ima moguću izravni i neizravni utjecaj na krajobraz²⁶.”

²⁶ Public Involvement in Spatial Planning processes related to Landscape Heritage, Bouche-Florin, 2014

One of the methodologies of assessing main landscape characteristics is **Landscape Character Assessment**. Landscape Character Assessment (LCA) is the process of identifying and describing variation in the character of the landscape. It seeks to identify and explain the unique combination of elements and features (characteristics) that make landscapes distinctive. Carrying out a New Landscape Character Assessment requires 4 main iterative steps: defining the purpose and scope of the assessment, desk study, field survey and classification and description of landscape character types and areas. A more detailed description of the process is presented below²⁷:

The following studies analysed landscape as part of the project:

Study on the natural values of Vrmac (Montenegro), Study on the cultural heritage of Vrmac (Montenegro), and Study on identification and valorisation of natural and architectural heritage of Dubrovnik (Croatia).

It was noted that the first cadastral survey for the broader Dubrovnik area has never been analysed and digitalized. Accordingly the additional study **Analysis of Dubrovnik cadastre from the 19th century with transcription of building parcels register and creation of a database** (The city of Dubrovnik in the Francis cadastre) was also conducted within the project. Information on topography, population, parcel ownerships, economic sources and other information from that time will be made available for the public on the web. This database can serve as an input for additional analysis and studies. Digital aerial photographs made in different periods will also be available on the web, so chronological spatial development will be possible to discern.

All the studies mentioned above were serving as an input for studies of the cultural landscape: Study of cultural landscape of Vrmac (Montenegro) and Identification and valorisation of the natural and cultural landscape of Dubrovnik (Croatia). This studies are very important since their recommendations are set to become input for spatial planning documentation of region and city.

The Study of cultural landscape of Vrmac identifies and assesses its natural and cultural characteristics and values. The goal of the study is to identify the characteristics of Vrmac's cultural landscape by using integrated methods considering cultural and natural heritage.

²⁷ An approach to Landscape Character Assessment, Tudor, C., Natural England, 2014

Jedna od metodologija procjenjivanja glavnih krajobraznih karakteristika je **Procjena obilježja krajobraza** (LCA). Takav je proces identificiranja i opisivanja varijacija u krajobrazu. On nastoji identificirati i objasniti jedinstvenu kombinaciju elemenata obilježja (svojstava koji čine krajobraz prepoznatljivim). Provođenje Nove procjene obilježja krajobraza LCA zahtijeva 4 glavna iterativna koraka: definiranje svrhe i opseg procjene, desk studiju, terensko istraživanje i razvrstavanje te opis obilježja vrsta krajobraza i područja. Detaljan opis postupka opisan je u nastavku²⁷.

Sljedeće studije analizirale su krajobraz koji se provodio u okviru projekta.

Studija o prirodnim vrijednostima Vrmca (Crna Gora), i Studija o identifikaciji i valorizaciji prirodne i graditeljske baštine Dubrovnika (Hrvatska).

Uočeno je da prva katastarska izmjera za šire području Dubrovnika nije nikada bila analizirana i digitalizirana. Prema tome, dodatna studija pod nazivom **Analiza dubrovačkog katastra iz 19. stoljeća s transkripcijom upisnika građevinskih čestica te izradom baze podataka** (Grad Dubrovnik u Franciskanskom katastru) provedena u okviru projekta. Informacije o topografiji, stanovništvu, vlasništvu parcela, ekonomskim izvorima i drugim informacijama iz tog vremena bit će dostupne javnosti na webu. Ova baza podataka može poslužiti kao osnova za dodatne analize i studije. Digitalne fotografije iz zraka slikane u različitim razdobljima također će biti dostupne na webu, tako će biti moguće prepoznati kronološki prostorni razvoj. Sve gore spomenute studije služile su kao input za studije kulturnog krajobraza. Studija kulturnog krajobraza Vrmca (Crna Gora) te identifikacija i valorizacija prirodnog i kulturnog krajobraza Dubrovnika (Hrvatska). Ove studije su vrlo važne budući da njihove preporuke tek postaju ulaz za prostorno-plansku dokumentaciju u regiji i gradu.

Studija kulturnog krajobraza Vrmca identificira i procjenjuje njegove prirodne i kulturne karakteristike i vrijednosti. Cilj istraživanja je identificirati karakteristike kulturnog krajobraza Vrmca korištenjem integrirane metode s obzirom na kulturnu i prirodnu baštinu. Ona identificira i opisuje vrste krajobraza

²⁷ An approach to Landscape Character Assessment, Tudor, C., Natural England, 2014

It identifies and describes landscape types based on international methodology of Landscape Character Assessment and Historic Landscape Assessment. Trends and drivers of changes as well as pressures and threats to landscape are being analysed, as well as vulnerability of specific landscape to changes. The main parts of the study are: analysis of spatial planning documentation, analysis of natural, cultural, visual and historical features, identification of landscape character – typology, valorisation and vulnerability assessment and guidelines for the protection, planning and management of cultural landscape.

The Study of cultural landscape of Vrmac analyses the spatial development of Vrmac hill overtime. It describes the main activities, functions and ways of using this territory and also traditional knowledge and skills, historical events and famous personalities living here. Part of the study deals with associative elements and intangible heritage, such as song, music, drama, skills, cuisine, annual festivals, crafts and other parts of culture that can be recorded but cannot be touched or interacted with.

The study uses an inductive/deductive approach when analysing existing theoretical approaches, spatial documents, legislation and literature on the natural and cultural heritage of Vrmac. Archives are being reviewed for analysing historical written and graphical data sources. Terrain research results complement existing data and visual and morphological characteristics. Data and information are organized by using models, mathematical statistical methods, GIS and methods of synthesis interpretations. A model of typological classification of landscape, a model of visual exposure and a model of morphological characteristics were also used. Assessment of Vrmac area as a cultural landscape is carried out using an objective approach. Current pressures and the changing character of Vrmac landscape is analysed through analysis of spatial plans and other development documents.

This study will serve as an input for spatial plans and strategies for the municipality of Tivat and Kotor. It stresses the value of landscape as a potential for economic development. The study can also serve as a basis for presenting and promoting the values of Vrmac and as a model of methodology for defining and improving cultural landscape elsewhere.

The Study of cultural landscape of Dubrovnik is being conducted by foreign experts who are trying to view the

utemeljene na međunarodnoj metodologiji. Procjene obilježja krajobraza i Procjene povijesnog krajobraza. Analiziraju se trendovi i pokretači promjena. Kao i pritisci i prijetnje krajobrazu i ranjivost posebnog krajobraza na promjene. Analize prostorno-planske dokumentacije su glavni dio studije, analiza prirodnih, kulturnih, vizualnih i povijesnih značajki, identifikacija karaktera krajobraza-tipologija, valorizacija i procjena ranjivosti te smjernice za zaštitu, planiranje i upravljanje kulturnim krajobrazom.

Studija kulturnog krajobraza Vrmca analizira prostorni razvoj brda Vrmac kroz vrijeme. Opisuje glavne aktivnosti, funkcije i načine korištenja teritorija, a također tradicionalno znanje i vještine, povijesne događaje i poznate osobe koje tu žive. Dio studije bavi se asocijativnim elementima i nematerijalnom baštinom, kao što su pjesma, glazba, drama, vještine, kuhinja, godišnji festivali, obrti i drugi dio kulture koji može biti snimljen ali se ne može dotaknuti ni sudjelovati.

Studija koristi induktivno-deduktivni pristup kod analize postojećih teoretskih pristupa prostorne dokumentacije, zakonske regulative i književnosti o prirodnoj i kulturnoj baštini Vrmca. Pregledavaju se arhivi za analiziranje povijesnih, pisanih izvora grafičkih podataka. Rezultati terenskog istraživanja upotpunjuju postojeće podatke i vizualne i morfološke karakteristike. Podatci i informacije se uređuju korištenjem modela, matematičkih i statističkih metoda, GIS-a i metode sinteze tumačenja. Također su korišteni: model tipološke klasifikacije krajobraza, model vizualne izloženosti i model morfoloških karakteristika. Procjena područja Vrmca kao kulturnog krajobraza izvedena je korištenjem objektivnog pristupa. Sadašnji pritisci i krajobrazna obilježja Vrmca koji se mijenja analiziran je kroz analizu prostornih planova i drugih razvojnih dokumenata.

Studija će poslužiti kao ulaz za prostorne planove i strategije općina Tivat i Kotor. Naglašava vrijednost krajobraza kao potencijala za ekonomski razvoj. Studija također može služiti kao osnova za prezentaciju i promidžbu vrijednosti Vrmca i kao model metodologije za definiranje i poboljšanje kulturnih krajobraza i drugdje.

Studija kulturnog krajobraza Dubrovnika je izrađena od strane inozemnih stručnjaka koji su sagledali karakteristike grada i njegov smještaj u širem kontekstu. Studija sagledava područje

Slika 10.2. Mogući scenariji razvoja turizma na (širem) prostoru Grada Dubrovnika

Izvor: Institut za turizam

heritage are interrelated. On the one hand, economic growth brings prosperity and well-being to a territory. On the other hand, social harmony – community cohesion, absence of conflicts, tolerance, etc. – is a prerequisite to economic development.²⁸

Two studies of economic valorisation were carried out during the project: Economic valorisation of Dubrovnik: Consequence of changes to authentic cultural landscape on brand, image and successfulness of Dubrovnik as tourist destination and Economic valorisation study of Vrmac.

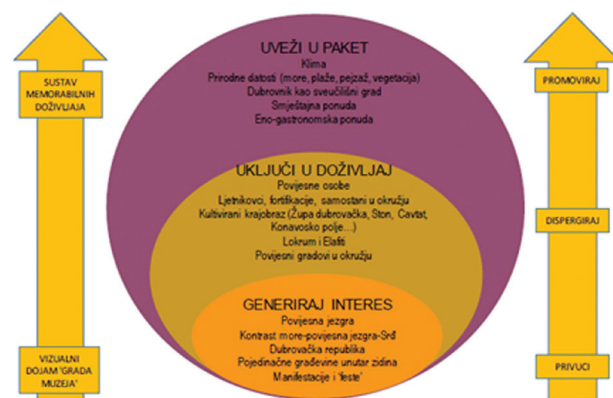
The goal of the **economic valorisation study for Dubrovnik** was to form a vision and strategy of tourist development for this area which would be acceptable for all stakeholders. It has been developed in three stages:

Definition of the identity of Dubrovnik city and its culture code as a basis for elaboration of long-term, sustainable brand equity.

The city's image was analysed by using results of questionnaires from Dubrovnik visitors and from those who have never visited it. The influence of the city's cultural and tourist image on business performance was based on statistical analysis of the price of

²⁸ Adopted from The Social and Economic Value of Cultural Heritage, 2013

Slika 11.1. Programska koncepcija poželjnog turističkog razvoja Grada Dubrovnika i njemu gravitirajućeg područja

vrijednosti baštine međusobno povezane. S jedne strane, gospodarski rast donosi prosperitet i blagostanje na teritoriju s druge strane, donosi društveni sklad - koheziju zajednice, odsustvo sukoba, toleranciju itd. što je preduvjet za gospodarski razvoj.²⁸

Kroz projekt su izrađene dvije studije ekonomske valorizacije. Ekonomska valorizacija Dubrovnika: **Utjecaj promjene autentičnog kulturnog krajobraza Grada Dubrovnika kao važnog elementa identitetskog sustava na brand i imidž Grada te na uspješnost turističke destinacije** i Studija ekonomske valorizacije Vrmca.

Cilj **ekonomske valorizacije studije za Dubrovnik** bio je formiranje vizije i strategije turističkog razvoja ovog područja koji bi bio prihvatljiv za sve zainteresirane. Razrađena je u tri faze:

Definicija identiteta grada Dubrovnika i njegov kulturni kod kao temelj za izradu dugoročnog održivog kapitala brenda. Analiziran je imidž grada korištenjem rezultata iz upitnika koje su ispunjali posjetitelji Dubrovnika kao i oni koji ga nikad nisu posjetili.

Utjecaj kulturnog i turističkog imidža grada na poslovne

²⁸ Preuzeto iz The Social and Economic Value of Cultural Heritage, 2013

hotels, capacity utilization, prices of meals in restaurants, price of properties in comparable cities and locations.

Analysis of possibly inappropriate usage of tourist space.

Analysis of how changes to the city's visual identity and its authentic landscape influence the hotel and tourist industry and the image of the city as a tourist destination is based on interviews with local stakeholders.

Definition of long-term, sustainable vision of tourist development of the city of Dubrovnik.

Protecting authentic cultural landscape of Dubrovnik and at the same time marketing its famous genius loci, its destination identity as well as natural environment which makes with the city unique unity can be quite a challenge. The market positioning of some of the cultural and tourist destinations in the Mediterranean is described through comparison of Split (Croatia), Kotor (Montenegro), Syracuse (Sicily), Rhodes (Greece), Ibiza (Baleari, Spain), Valetta (Malta). By scenario analysis an influence of different scenarios of tourist development in Dubrovnik on potential degradation of cultural landscape, genius loci and expected performance of tourist industry is assessed. The study proposes concepts of tourist development of city of Dubrovnik and recommendations for its implementation.²⁹

Study of **economic valorisation of Vrmac** proposes a model which defines how cultural landscape of hill Vrmac can become one of Driver of Development of municipality Tivat and municipality of Kotor in a sustainable way. The potentials of Vrmac are enormous but have never been explored or been part of municipalities' development plans before. The only existing plans are urban plans for constructions at the coastal area. The expansion of construction to the slopes of Vrmac and around the fortress of Vrmac threaten to devastate this landscape of extreme value. Study assesses economic potential of this area, taking into account natural and cultural values, it proposes models of economic valorisation of each site and zone as well as for the whole area, suggests activities for economic activation of the area in a sustainable way while respecting the principle of protection of natural and cultural heritage and the overall landscape. The municipalities of Tivat and Kotor can use the study as a basis for planning and strategic documents. It can also serve as a model of methodology for economic valorisation of protected areas elsewhere.

The Study of economic development is based on results of three ²⁹ Utjecaj promjene autentičnog kulturnog krajobraza Grada Dubrovnika kao važnog elementa identitetskog sustava na brand i imidž Grada te na uspješnost turističke destinacije, 2014

rezultate rađena je na podlozi statističkih analiza cijena hotela, iskorištenosti kapaciteta, cijena hrane u restoranima, cijena nekretnina u gradovima i na lokacijama koje su usporedive.

Analiza o mogućem neprikladnom korištenju turističkog prostora; Analiza kako promjene vizualnog identiteta grada i njegovog autentičnog krajobraza imaju utjecaj na hotelsku turističku industriju i imidž grada kao turističke destinacije i temelji se na intervjuiima s lokalnim dionicima.

Definicija dugoročne, održive vizije turističkog razvoja grada Dubrovnika;

Zaštićujući autentične kulturne krajobraze Dubrovnika i istovremeno koristeći u marketingu njegov slavni *genius loci*, njegovu destinaciju kao i prirodno okruženje koje s gradom čini jedinstvenu cjelinu može biti popriličan izazov. Tržišno pozicioniranje nekih kulturno-turističkih destinacija na Mediteranu opisana je kroz usporedbu sa Splitom (Hrvatska), Kotorom (Crna Gora), Sirakuzom (Sicilija), Rodosom (Grčka), Ibizom (Baleari, Španjolska), Valettom (Malta). Prema analizi scenarija procjenjuje se utjecaj različitih scenarija na turistički razvoj Dubrovnika na potencijalno obezvređivanje kulturnog krajobraza, njegovog *genius locija* i očekivanih poslovnih rezultata. Studija predlaže koncepte turističkog razvoja grada Dubrovnika s preporukama za njegovu provedbu.²⁹

Studija **gospodarske valorizacije Vrmca predlaže** model koji određuje kako kulturni krajobraz brda Vrmac može postati jedan od pokretača razvoja općine Tivat i općine Kotor na održiv način. Potencijali Vrmca su ogromni, ali nisu nikad bili istraživani ili pak ranije nisu bili dio razvojnih planova općine. Jedini postojeći planovi su oni za izgradnju u priobalju. Širenje izgradnje po obroncima Vrmca i oko tvrđave na Vrmcu prijete devastacijom ovog krajobraza iznimne vrijednosti. Studija procjenjuje ekonomski potencijal ovog područja, uzimajući u obzir prirodne i kulturne vrijednosti, predlaže modele ekonomske valorizacije svakog predjela i zone kao i cijelog područja, sugerira aktivnosti za ekonomsku aktivaciju područja na održiv način poštujući načela zaštite prirodne i kulturne baštine i cijelog krajobraza. Općine Tivat i Kotor mogu koristiti studiju kao podlogu za planiranje i stratešku dokumentaciju. Može i drugdje poslužiti kao model metodologije za ekonomsku valorizaciju zaštićenih područja.

Studija ekonomskog razvoja temelji se na rezultatima triju studija ²⁹ Utjecaj promjene autentičnog kulturnog krajobraza Grada Dubrovnika kao važnog elementa identitetskog sustava na brand i imidž grada te na uspješnost turističke destinacije, 2014.

studies that were made beforehand: Study of natural values, Study of cultural values and Study of cultural landscape.

The results of participative process are very important input for the study as well as terrain research.

2.5.4. Lessons learned

Spatial **planning legislation** should be followed more consistently and its implementation should be driven by good intentions, always for the public good. Both countries, Croatia and Montenegro, have signed all the relevant international conventions (European landscape convention, Faro convention, Paris declaration on heritage as a driver of development), but in practice often they are not respected at all.

Protection of cultural heritage is more loosely defined in a legal framework than protection of natural heritage in Croatia. The European Union issued a directive for natural heritage so the Member States had to adopt it. But for cultural heritage only non-binding conventions were signed, which the countries are not obliged to include in their national legislation.

In Montenegrin legislation the term **cultural landscape** exists, but not one area protected under this name has been recognized as such. It is not known what characteristics the area should possess to be declared as cultural landscape. Other modern terms like management plan and intangible heritage have entered the legislation but in reality they do not come to life. Part of the Boka Kotorska is under UNESCO, namely the whole Risan-Kotor bay and adjacent part of the hill. It is called the natural-cultural-historical part of Kotor, because back then when it was declared as UNESCO heritage, this was the term. But if you look at the criteria, it is evident that it is in fact what is now called a cultural landscape (this term did not exist at the time, but now UNESCO has suggested renaming it cultural landscape). The rest of the bay is a buffer zone (half of the Vrmac hill is under the UNESCO zone, half of it is under the buffer zone). Not one complete study was conducted for the whole of Boka, even though it comprises one geographical entity. Only now are they starting to look at it as one landscape. If it is declared as cultural landscape it can serve as a model for other similar areas.

Even in Dubrovnik looking at the landscape in an interdisciplinary

koje su unaprijed izrađene. To su Studija o prirodnim vrijednostima, Studija o kulturnim vrijednostima i Studija o kulturnom krajolozu.

Rezultati participativnog procesa su ujedno vrlo dobar ulaz za studiju kao i terensko istraživanje.

2.5.4. Naučene lekcije

Zakonsku regulativu o prostornom planiranju treba dosljednije pratiti, a njegova provedba bi trebala biti potaknuta dobrim namjerama, uvijek za javno dobro. Obje zemlje, Hrvatska i Crna Gora su potpisale sve relevantne međunarodne konvencije (Konvencija o europskim krajolozima, Faro konvencija, Pariška deklaracija o baštini kao pokretaču razvoja), no u praksi često nisu uopće poštivane.)

U Hrvatskoj se **zaštita kulturne baštine definira slobodnije** u pravnom okviru od zaštite prirodne baštine. Europska Unija donijela je direktive za prirodnu baštinu tako su ih države članice morale usvojiti. Ali su za kulturnu baštinu potpisane samo neobvezujuće konvencije koje države nisu dužne uključiti u nacionalnu zakonsku regulativu.

U legislativi Crne Gore postoji termin **kulturni krajoloz**, ali ni za jedno područje koje je zaštićeno pod ovakvim nazivom nije poznato kakve karakteristike treba prostor posjedovati da bi bio proglašen kao kulturni krajoloz. Drugi moderni termini kao plan upravljanja i nematerijalna baština su ušli u legislativu ali u stvarnosti nisu zaživjeli. Dio Boke Kotorske je u baštini UNESCO-a, naime cijeli Risanski i Kotorški zaliv i susjedni dio brda. Nazvan je prirodnim kulturnim i povijesnim dijelom Kotora, jer se tada kada je uvršten na UNESCO-ov popis koristio taj termin. Ali pogledate li na kriterije očito je u stvari ono što se danas zove kulturni krajoloz (ovaj termin u to vrijeme nije postojao, a UNESCO je sada sugerirao da ga se preimenuje u kulturni krajoloz). Ostatak zaljeva je tampon zona (pola brda Vrmac je pod UNESCO-ovom zonom, a druga polovica je tampon zona.) Niti jedna kompletna studija za cijelu Boku nije izrađena, mada čini jednu geografsku cjelinu. Tek sada se počinje na nju gledati kao na jedan krajoloz. Ako se proglašuje kao kulturni krajoloz može poslužiti kao model za druge slične prostore.

Čak i u Dubrovniku gledanje na krajoloz na interdisciplinarni

way is a new practice. The objects of special value must be **protected together with their surroundings**. An example of interrelation between natural and cultural heritage are summer residences around Dubrovnik. Parks that surround them are their integral part and together they are considered as one entity. Another example is the interconnection of city of Dubrovnik and Srđ hill. They are strongly connected in terms of history, culture, tourism. Nowadays Srđ hill serves as a recreational area for local residents. Even though it is not a UNESCO site, nor located in its buffer zone, it is functionally and symbolically part of the city. Construction projects like the one planned (apartments and golf course, with an area that is 17 times bigger than medieval walled city) will have immense consequences for the functioning of the whole area, even putting aside changes in the visual aspect (which should not be ignored as well).

One of the purposes of conducting the Heritage impact assessment proposed within the project is to evaluate whether and how development planned at the top of Srđ hill will influence the cultural landscape of Dubrovnik. The **Heritage impact assessment** study for large-scale development projects should become a common practice also for other settlements and landscape that are not necessarily under UNESCO or other protection. Too often have we seen one new modern construction project destroying the appearance and function of the whole settlement. Lots of valuable landscape is not protected at all.

način je novija praksa. Objekti posebne vrijednosti moraju se **zaštiti zajedno sa svojom okolinom**. Primjer međudnosa između prirodne i kulturne baštine su ljetnikovci oko Dubrovnika. Parkovi koji ih okružuju su njihov integralni dio, a zajedno se smatraju jednom cjelinom. Drugi primjer je povezanost grada Dubrovnika i brda Srđ. Oni su čvrsto spojeni u povijesnom, kulturnom i turističkom smislu. Sada brdo Srđ služi kao rekreativna zona za lokalne stanovnike. Iako nije UNESCOV lokalitet, a nije smješten ni u tampon zoni on je funkcionalno i simbolički dio grada. Izgradnja poput one koja je planirana (apartmani za i teren za golf s površinom koja je 17 puta veća od srednjovjekovnog grada u zidinama) imat će nesagledive posljedice za funkcioniranje cijelog područja, čak i ako se stave na stranu vizualne promjene (koje ne treba zanemariti).

Jedan od razloga za izradu Procjene utjecaja na baštinu koja je predložena projektom je procijena da li će i kako izgradnja planirana na vrhu brda Srđ utjecati na kulturni krajoloz Dubrovnika. Studija **Procjene utjecaja na baštinu** za veće projekte izgradnje treba postati uobičajena praksa i za druga naselja i krajolike koji nisu nužno znamenitost svjetske baštine ili zaštićena zakonom. Prečesto se gleda nova moderna izgradnja kako uništava izgled i funkciju cijelog naselja. Mnštvo vrijednih krajolozu uopće nije zaštićeno.

3. Awareness raising and experience sharing

The need to make civil society, private organisations and public authorities aware of the value of landscapes, their role and changes in them does not mean that these bodies are not sensitive to the quality of the places where people have their lives (their *cadre de vie*). It in fact means that existing sensitivities are not always in working order and that the parties do not always recognise the link between landscape and their daily lives.

Awareness-raising is therefore a way of making clear the relations that exist between people's *cadre de vie*, the activities pursued by all parties in the course of their daily lives and the characteristics of the natural environment, housing and infrastructure.

Awareness-raising based on personal contacts is made up of the experience gained from exchanges between local people affected by the planning decisions to be taken and persons possessing scientific and technical knowledge, that is, scientists and experts. Various forms of awareness-raising may be used on a permanent, periodic or occasional basis:

- publications, exhibitions, audio-visual means, simulations and shows by artists and photographers maybe employed nationally, regionally or locally. Already widely used, written and audio-visual presentations may take the form of illustrated booklets, slideshows with sound, or exhibitions, all on various scales. These methods are often used at local level to talk about the landscape of a municipality or a number of municipal territories. They may also be the subject of presentations followed by a debate with the local population, which makes it possible to ascertain local people's views. Landscape simulation or representation tools employing 3-D methods or block diagrams lead to better understanding and discussion between all involved;
- television broadcasts, though still inadequate, should be developed for both general issues and local experiences;

3. Podizanje svijesti i dijeljenje iskustva

Potrebno je da civilno društvo, privatne organizacije i tijela javne vlasti postanu svjesni vrijednosti krajobrazu, mada njihova uloga i promjene u njima ne znače da ova tijela nisu osjetljiva na kvalitetu mjesta u kom ljudi žive (njihov *cadre de vie* - životni okvir). To u stvari znači da postojeća osjetljivost nije uvijek adekvatna i da društvo, organizacije i vlast uvijek ne prepoznaju vezu između krajobrazu i svakodnevnih života ljudi.

Stoga je **podizanje svijesti** način izgradnje jasnih odnosa koji postoje između ljudi u njihovom *cadre-de vie* (životnom okviru), obavljanju poslova od strane svih sudionika u svakodnevnom životu i karakteristika prirodnog okoliša, stanovanja i komunalija.

Podizanje svijesti na temelju osobnih kontakata je sastavljeno od iskustava stečenih tijekom razmjene iskustava između lokalnih ljudi koji će biti pogođeni odlukama planiranja i osoba koje posjeduju znanstvena i tehnička znanja tj. znanstvenika i stručnjaka. Mogu se koristiti razni oblici podizanja svijesti na stalnoj, periodičnoj ili povremenoj osnovi:

- publikacije, izložbe, audiovizuelna sredstva, simulacije i predstave s umjetnicima, kao i fotografijama mogu se upotrijebiti na nacionalnoj razini, regionalno i lokalno. Već naširoko korištena pisana i audiovizuelna izlaganja mogu biti u obliku ilustriranih knjižica, prezentacija sa zvukom ili izložbi. Ove metode se često koriste na lokalnoj razini kako bi se porazgovaralo o krajobrazu općine ili nekim općinskim površinama. Oni također mogu biti predmet prezentacija nakon čega slijedi rasprava s lokalnim stanovnicima, pa je tako moguće utvrditi stavove stanovnika. Simulacija krajolika ili prikazi u 3D modelima ili *block diagram-ima* vode boljem razumijevanju i raspravi u koju su svi uključeni;
- televizijske prijenose, mada su još neprilagođeni za širu upotrebu, treba razvijati kako za za opća pitanja tako i za lokalne potrebe.

- local awareness-raising experiences, such as guided visits to an area involving local people, elected representatives and experts or scientists. Such experiences may give rise to a debate and lead to collective thinking about the future of the landscape. Some of these experiences may form part of wider festivals.

Awareness-raising should include not only populations, elected representatives and representatives of the public authorities but also companies, non-governmental organisations, the scientific and technical community and artists. Awareness-raising should be understood as a knowledge-spreading process operating in all directions from policymakers to field personnel and local inhabitants and vice versa.³⁰

3.1.1. Map and publication

The project's main objects of research are the landscapes reflecting enormous cultural, natural and historical richness but which are not under legal protection, even though their importance at the local, national and international level cannot be questioned. They are currently in danger of losing their main assets due to pressure from private investors, trying to build huge apartment complexes on them.

Therefore the project partners decided to present archetypal landscapes of the Boka Kotorska region and Dubrovnik-Neretva county through the eyes of the artists to raise awareness on exceptional value of the whole cross-border area. Individual areas are interpreted through literary texts or citations from works by Montenegrin and Croatian writers evoking the atmosphere of individual microregions. The text is accompanied by collages of illustrations and art paintings by Croatian and Montenegrin artists to accompany the tone of the chosen texts. The map was made using a digital collage technique, representing the entirety of all types of heritage.

The publication and map comprise a joint educational and promotional tool intended for institutions in the cross-border area of Croatia and Montenegro, as well as for citizens and tourists, acquainting them with the values of heritage and landscape in the Dubrovnik and Boka Kotorska area.

³⁰ Guideline for the implementation of The European Landscape Convention, 2008.

- iskustva podizanja svijesti na lokalnom nivou, kao što su posjeti lokalnog stanovništva području uz pratnju vodiča, lokalne političare i stručnjake ili znanstvenike. Takva iskustva mogu dovesti do rasprava i kolektivnog mišljenja o budućnosti krajobrazu. Neka od tih događaja mogu biti dio širih kampanja, festivala.

Podizanje svijesti treba uključiti ne samo za stanovništvo, lokalne političare i predstavnike tijela javnih ovlasti već i poduzeća, nevladine organizacije, znanstvenu i tehničku zajednicu. Podizanje svijesti treba shvatiti kao proces širenja znanja u svim smjerovima od kreatora politike do terenskog osoblja i lokalnih stanovnika i obrnuto.³⁰

3.1.1. Karta i brošura

Glavni predmeti istraživanja su krajobrazi koji odražavaju ogromnu kulturno, prirodno i povijesno bogatstvo, a da nisu pod zakonskom zaštitom premda njihova važnost na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini ne može biti upitna. Sad su izloženi pritiscima privatnih investitora koji pokušavaju izgraditi ogromne komplekse apartmana na njima i postoji mogućnost da izgube svoja glavna obilježja.

Prema tome, partneri na projektu odlučili su predstaviti arhetipske krajobrazu Boke Kotorske i Dubrovačko-neretvanske županije očima umjetnika kako bi podigli svijest o iznimnoj vrijednosti cjelokupnog prekograničnog područja. Pojedinačna područja su interpretirana kroz književne tekstove ili citate iz radova crnogorskih i hrvatskih pisaca koji evociraju ozračje pojedinačnih mikroregija. Tekst prate ilustracije u formi kolaža i umjetničke slike te fotografije hrvatskih i crnogorskih autora. Karta je izrađena kao ilustracija u tehnici kolaža i predstavlja doživljaj cjelovitosti svih vrsta materijalne i nematerijalne baštine.

Brošura i karta predstavljaju zajednički obrazovni i promotivni materijal namijenjen institucijama na prekograničnom području Hrvatske i Crne Gore, kao i građanima i turistima, upoznavajući ih s vrijednostima baštine na području Dubrovnika i Boke Kotorske.

³⁰ Smjernice za provedbu Konvencije o europskim krajobrazima, 2008.

3.1.2. Manual on cultural and natural heritage protection, planning and management

The manual on cultural and natural heritage protection, planning and management, summing up the lessons from the project “Heritage – Driver of Development”, was envisaged as a tool for spreading knowledge on new approaches in heritage protection, planning and management and for presenting the guidelines for the practical application of the project results in the local and national legislative framework. The goal of making of this manual was also to review the positive and negative experiences in the project and to critically assess its realisation.

While the first part of the manual focuses on the project’s implementation and contemporary approaches in protection,

3.1.2. Priručnik o zaštiti, planiranju i upravljanju kulturnom i prirodnom baštinom

Priručnik o zaštiti, planiranju i upravljanju kulturnom i prirodnom baštinom koji sumira lekcije iz projekta “Baština - pokretač razvoja”, osmišljen ne kao alat za širenje znanja o novim pristupima zaštiti baštine, planiranju i upravljanju baštinom i za predstavljanje smjernica za praktičnu primjenu projektnih rezultata u nacionalnom i lokalnom zakonskom okviru. Cilj sastavljanja ovog priručnika je pregledati pozitivna i negativna iskustva tijekom projekta i kritički procijeniti njegovu realizaciju.

Dok se prvi dio priručnika fokusira na provedbu projekta i suvremene pristupe zaštiti, planiranju i upravljanju baštinom, u drugom i trećem dijelu priručnika se fokusira na smjernice za

planning and management policies, in the second and third part of the manual guidelines for protection and managing natural and cultural heritage in both areas are presented separately for Boka Kotorska and for Dubrovnik – Neretva county. These two will have a strong applicative meaning for local and regional authorities.

External experts were engaged for making the first part of the manual. After analysing the studies conducted within the project and project activities, interviews with relevant stakeholders were also conducted. This content met the project partners’ expectations. The second and third parts of the manual were contributed by project partners.

3.1.3. Conferences

This manual for applying new approaches in heritage protection and management and other project results will be presented at the final conference in Dubrovnik and in Tivat in February 2015.

zaštitu, planiranje i upravljanje prirodnom i kulturnom baštinom koje su zasebno predstavljene za područje Boke Kotorske i Dubrovačko-neretvanske županije. Te smjernice će imati snažno značenje za lokalne i regionalne vlasti radi mogućnosti primjene u planskim dokumentima.

Za prvi dio priručnika angažirani su vanjski stručnjaci. Nakon analiziranja studija izrađenih u okviru projekta i projektnih aktivnosti obavljani su intervjui s relevantnim zainteresiranim stranama. Sadržaj je usklađen s očekivanjima projektnih partnera. Drugi i treći dio priručnika izrađen je od strane partnera na projektu.

3.1.3. Završna konferencija

Ovaj priručnik za primjenu novih pristupa u zaštiti i upravljanju baštinom i drugi projektni rezultati predstavljen je na finalnoj konferenciji u Dubrovniku 6. veljače 2015. godine.

4. Recommendations

Dealing with heritage demands a long-term perspective on development

While most often public debates on development concentrate on short-term benefits for communities, heritage demands a longer-term perspective. Just as it cannot be properly valued in the short-term historic perspective, its potential for future development can only be properly assessed in the long-term. This also relates to the economic value of heritage, which is often considered only in the short-term.

How to address this:

- Prepare long-term plans and strategies for heritage sites and their surrounding areas and think about the ways they are implemented
- In planning and in assessing plans and projects that could affect heritage, use methods and techniques, which include a long-term perspective, such as scenario planning, impact assessments etc.
- Use economic valorisation methods, which can take into account a longer-term perspective
- Ensure that a wide range of opinions from different stakeholders are taken into account in decision-making
- Raise awareness about the long-term development potentials of heritage among all stakeholders, including the general public and decision-makers

Spatial planning should be used as a framework for the protection and management of heritage

Place-based integrated long-term strategies and plans are needed for effective protection and management of heritage, taking into account a variety of development aspects in an area in an integrated way and in a long-term perspective. Luckily, in most countries such tools already exist in the framework of municipal or regional spatial plans. They can ensure that heritage is taken into consideration together with its wider context, as a cultural landscape, not as individual monuments. In many cases though, new ways must be devised for effective implementation and social acceptance of spatial plans.

4. Preporuke

Bavljenje baštinom zahtijeva dugoročnu perspektivu razvoja

Danas se u Hrvatskoj o razvoju najčešće raspravlja *ad hoc* i to zbog kratkoročne koristi za zajednicu, međutim baština zahtijeva sustavno bavljenje prostorom sa sagledavanjem dugoročne perspektive razvoja. Baština u sadašnjem trenutku nije adekvatno valorizirana i njen potencijal može se iskoristiti jedino ako se njome dugoročno pravilno upravlja. Ovo se odnosi i na ekonomsku valorizaciju baštine, koja se sagledava često samo kratkoročno.

Poseban problem predstavlja hrvatsko zakonodavstvo koje nije usuglašeno s europskim konvencijama i poveljama (EU konvencija o krajobrazima, Povelja o prostornom planiranju, PHARO konvencijom ...) koji bi trebalo otkloniti u cilju kvalitetnog upravljanja baštinom s dugoročnom perspektivom razvoja.

Potrebno je sljedeće:

- Usuglasiti hrvatsko zakonodavstvo s europskim konvencijama i poveljama u domeni prostornog planiranja, krajolika i participacije javnosti;
- Zakonom propisati korištenje novih (GIS) alata u izradi strategija, planova i programa da bi se uspostavila nacionalna baza podataka;
- Na nacionalnom nivou usvojiti nove metodologije zaštite i upravljanja povijesnim graditeljskim cjelinama i krajolikom;
- Razvijati strategije i dugoročne planove za lokalitete baštine i njihovo okruženje i razmatrati načine za implementaciju istih;
- Prilikom planiranja i procjene planova i projekata koji mogu imati utjecaj na baštinu posebno je koristiti metode i tehnike koje uključuju dugoročnu perspektivu, kao što su planiranje scenarija, strateške procjene utjecaja, procjene utjecaja, i sl.;
- Koristiti metode ekonomske valorizacije koje uzimaju u obzir dugoročnu perspektivu;
- Prilikom donošenja odluka uzeti u obzir mišljenja različitih zainteresiranih strana;
- Razvijati svijest kod svih zainteresiranih strana, uključujući opću javnost i donosiocje odluka, o dugoročnim razvojnim potencijalima baštine;

(Primjeri iz projekta: HIA i metodologije korištene u izradi studija)

How to address this:

- When preparing spatial plans, ensure that views of all stakeholders directly or indirectly contributing to their implementation are properly taken into account
- In particular the general public, which is crucial both in terms of implementation as well as influence on political decisions through public opinion, needs to be engaged in the preparation of spatial plans early, in order to ensure public acceptance and wide ownership of the plans
- In order to properly address the protection and management of heritage in spatial plans, appropriate studies dealing with cultural and natural heritage as well as landscape protection must be elaborated
- Planning does not end when the plan is adopted; effective links to instruments for its implementation must be ensured, including to public budgets at all administrative levels; implementation of a plan needs to be regularly monitored

Protection and management of heritage has to be as open to the public as possible, especially to the local residents of the area

Heritage is by definition in the interest of the broadest possible public, often well beyond the heritage site itself. Nevertheless, it is the local residents in the area who play a crucial part in the protection and management of heritage through their daily use of heritage sites and their everyday care, or lack thereof, of the area. This is why it is very important for all the protection and management efforts to be as open to the public as possible, so that the residents can relate to them and also take part.

How to address this:

- Authorities, responsible for protection and management of heritage, as well as those responsible for spatial planning, must actively engage with local residents, using all available means of communications
- Local population and local stakeholders must take part in the protection and management of heritage as early as possible, e.g. in the stages of value assessment and mapping
- Raising awareness about the importance of heritage and its potential for future development needs to be a continuous activity

Prostorno planiranje treba koristiti kao okvir za zaštitu i upravljanje baštinom. Za učinkovitu zaštitu i upravljanje baštinom potrebne su dugoročne integrirane strategije i planovi vezani za određeno područje, uzimajući u obzir raznovrsne razvojne aspekte područja i dugoročnu perspektivu. Na sreću, u većini zemalja postoje takvi alati u sklopu lokalnih i regionalnih prostornih planova. Oni mogu osigurati da se baština razmatra zajedno sa svojim širim kontekstom, kao što je kulturni krajolik, a ne kao pojedinačni lokalitet. Međutim, u mnogim slučajevima potrebno je iznalaženje novih načina za učinkovitu implementaciju i društveno prihvaćanje prostornih planova.

Potrebno je sljedeće:

- Prilikom izrade prostornih planova bitno je osigurati da se stavovi svih dionika koji izravno ili neizravno doprinose njihovoj implementaciji uzmu u obzir na odgovarajući način;
- Posebno je važno da se javnost, koja putem javnog mnijenja ima presudan utjecaj kako na implementaciju tako i na političke odluke, uključi u izradu prostornih planova na samom početku, kako bi ih prihvatila i doživjela kao svoje;
- Da bi se u prostornim planovima na adekvatan način tretirala zaštita i upravljanje baštinom potrebna je izrada odgovarajućih studija za zaštitu kulturne i prirodne baštine uključujući i krajolike;
- Planiranje ne prestaje usvajanjem plana; potrebno je osigurati instrumente za njegovu primjenu, uključujući javna sredstva na svim administrativnim nivoima, kao i redovno praćenje provedbe plana;
- (Primjeri iz projekta: studije kao dio izrade regionalnog (županijskog) plana)

Zaštita i upravljanje baštinom moraju biti što otvoreniji za javnost, naročito za lokalno stanovništvo. Po svojoj definiciji baština ima značaj za najširu javnost (svjetska, nacionalna, regionalna, lokalna). Međutim, lokalno stanovništvo određenog područja je to koje ima glavnu ulogu u zaštiti i upravljanju baštinom kroz svoje svakodnevno korištenje lokaliteta baštine i svoju svakodnevnu brigu. Zbog toga je veoma važno da sve aktivnosti zaštite i upravljanja budu što otvorenije za javnost, da bi se stanovništvo moglo poistovjetiti s njima i također sudjelovati u njima.

Potrebno je sljedeće:

- Vlasti odgovorne za zaštitu i upravljanje baštinom, kao i one odgovorne za prostorno planiranje, moraju uspostaviti aktivan odnos s lokalnim stanovništvom, koristeći sva raspoloživa sredstva komunikacije;
- Lokalno stanovništvo i lokalni dionici moraju se uključiti u

In order to actively involve the public in the protection and management of heritage, heritage must be presented in a context to which the public relates

For the experts dealing with heritage, it is often difficult to understand that heritage can be a very abstract and even boring topic for the general public. This is due to the fact that it is often presented in ways which are not easily accessible to ordinary people, such as public hearings and specialist publications. All efforts must therefore be made to present heritage in a context to which the widest possible public can relate.

How to address this:

- Present heritage through widely accessible media, such as music, photography or food, depending on the local context
- Relate discussions about heritage, even in relation to spatial planning, to well-attended events, presenting material of broader interest

A firm knowledge base needs to be established in order to support systematic efforts for the protection and management of heritage

Knowledge is essential for dealing with heritage. We must know what we are dealing with and why. We must understand the historical and the present context as well as possible to properly assess its value for the future. This is why we must continuously gather knowledge, make sure it is properly presented and made available to the public. This forms a basis also for all planning and awareness raising activities.

How to address this:

- Conduct systematic studies exploring the heritage in its various contexts
- Align methodologies and possibly data sets with other heritage sites to facilitate comparisons and mutual learning
- Present the gathered knowledge in a form that is inviting for the relevant public and generally accessible

Examples of good practice are the most effective motivation for changing attitudes towards heritage

Often the barrier for implementing new solutions for protection and management of heritage is the fear of the unknown. Both the decision-makers as well as the experts from other fields can be very reluctant to introduce solutions which have not yet been

proces zaštite i upravljanja baštinom što ranije, tj. u fazama identifikacije i valorizacije;

- Treba neprestano raditi na podizanju svijesti o značaju baštine i njenom potencijalu za budući razvoj.

(Primjeri iz projekta: radionice, participativni proces, događaji)

Da bi se javnost aktivno uključila u zaštitu i upravljanje baštinom, ona se mora predstaviti na način koji je razumljiv za javnost

Stručnjacima koji se bave baštinom je ponekad teško shvatiti da baština može biti veoma apstraktna i čak dosadna tema za javnost. To je zbog toga što se ona često predstavlja na načine koji običnim ljudima nisu lako razumljivi, kao što su javne rasprave i stručne publikacije. Zbog toga se mora učiniti sve što je moguće da se baština predstavi na način razumljiv za najširu javnost.

Potrebno je sljedeće:

- Predstaviti baštinu na raznovrsne načine, putem sredstava koja su široko dostupna, kao što su muzika, fotografija ili hrana, putem događaja u zavisnosti od lokalnog konteksta;
- Povezati rasprave o baštini, čak i u odnosu na prostorno planiranje, sa dobro posjećenim događajima, predstavljajući materijal primjeren širokoj publici.

(Primjeri iz projekta: događaji, kao što je kampanja “Dani krajolika”)

Solidna baza znanja potrebna je da bi se podržale sustavne aktivnosti zaštite i upravljanja baštinom

Znanje je ključno za bavljenje baštinom. Moramo znati čime se bavimo i zbog čega. Moramo razumjeti povijesni i sadašnji kontekst baštine, kao i mogućnost adekvatne procjene njene vrijednosti za budući razvoj. Zbog toga je veoma važno kontinuirano prikupljati znanje i osigurati da se na pravi način predstavi i učini dostupno javnosti, što čini osnovu svih aktivnosti planiranja i podizanja svijesti.

Potrebno je sljedeće:

- Izrada sistematskih studija u cilju istraživanja baštine u njenim različitim kontekstima;
- Povezivanje metodologija i podataka s drugim lokalitetima da bi se omogućila usporedba i razmjena znanja;
- Predstavljanje prikupljenog znanja u formi koja je privlačna za zainteresiranu javnost.

(Primjeri iz projekta: studije)

tested and proven as successful. This is why existing examples of good practice from elsewhere must be widely promoted and experienced in person, if possible.

How to address this:

- Promote examples of good practice through all relevant media
- Organize study visits to sites of good practice for all relevant stakeholders, including decision-makers

Exchange of experiences and knowledge between the heritage sites in different countries must be established

There are a number of different experiences in relation to the protection and management of heritage that can be very beneficial for other heritage sites. Not only examples of good practice, but also failures, data comparisons and new methodologies can serve as a valuable learning resource for others. This has even greater relevance when physical and socio-cultural contexts are similar.

How to address this:

- Facilitate exchange of studies and other materials as well as staff between different heritage sites
- Use existing funding opportunities for exchanging experience offered e.g. by various cooperation programmes and prepare joint project applications

Cooperation between neighbouring local authorities and between various levels of administration is needed for the effective protection and management of heritage

Although designated heritage sites are often rather narrowly delimited, their importance and value almost always exceeds the administrative limits of designated sites. Not only that, often it also exceeds administrative borders of municipalities and even regions and countries, e.g. in relation to UNESCO World Heritage sites. This is why cooperation and coordination between neighbouring local authorities as well as between local, regional and national authorities is so important for effective protection and management of heritage.

How to address this:

- Establish common working bodies, such as working groups or committees, bringing together representatives of different authorities on a regular basis

Primjeri dobre prakse su najefikasnija motivacija za promjenu stavova o baštini

Često je strah od nepoznatog prepreka za implementaciju novih rješenja za zaštitu i upravljanje baštinom. Često i političari i stručnjaci iz drugih oblasti nerado uvode rješenja koja još nisu testirana i pokazala se uspješnim. Zbog toga je potrebno promovirati primjere dobre prakse drugih područja i ukoliko je moguće osobno ih doživjeti.

Potrebno je sljedeće:

- Promovirati primjere dobre prakse putem svih relevantnih medija;
- Organizirati studijske posjete lokalitetima gdje se mogu vidjeti primjeri dobre prakse za sve važne aktere, uključujući političare.

(Primjeri iz projekta: studijsko putovanje u Francusku, radionice)

Potrebno je uspostaviti razmjenu iskustava i znanja lokaliteta kulturne baštine u različitim zemljama

Postoje različita iskustva zaštite i upravljanja baštinom koja mogu biti veoma korisna za druga područja. Primjeri dobre prakse kao i oni koji se nisu pokazali kao dobri, te usporedba podataka i metodologija mogu predstavljati vrijedne izvore znanja. Oni imaju još i veći značaj kada su fizički i socio-kulturni konteksti slični.

Potrebno je sljedeće:

- Omogućiti razmjenu studija i drugog materijala, kao i stručnjaka između različitih lokaliteta baštine;
- Koristiti postojeće mogućnosti za financiranje razmjene iskustava, koje pružaju, npr. različiti programi suradnje, pripremati zajedničke prijedloge projekata itd.

(Primjeri iz projekta: zajednička priprema projekta, radne grupe, radionice)

Potrebna je suradnja između, susjednih lokalnih uprava kao i između različitih nivoa administracije da bi se ostvarila efikasna zaštita i upravljanje baštinom

Iako su upisani lokaliteti često veoma usko definirani, njihovi značaj i vrijednost skoro uvijek prelazi njihove utvrđene granice ali i administrativne granice jedinica lokalne samouprave, županije i države, kao npr. u slučaju UNESCO-vih područja svjetske baštine. Zbog toga je suradnja i koordinacija aktivnosti između susjednih jedinica lokalne samouprave, kao i između lokalnih, županijskih i nacionalnih

- Agree on procedures for coordination between various authorities
- Strengthen informal ties between the officials responsible for protection and management of heritage from different authorities

New models for management of heritage can also be based on experience from other management models in the area

New models of public management are also developed in other domains, which may not necessarily be directly related to heritage, such as public space and other public domains. Just like examples of good practice from elsewhere, these can also help bridging the barriers to introducing new models of management of heritage.

How to address this:

- Facilitate learning from local experience about new management models
- Facilitate the transfer of experience to management of heritage

uprava veoma važna za efikasnu zaštitu i upravljanje baštinom.

Potrebno je sljedeće:

- Osnivanje zajedničkih radnih tijela, kao što su radne grupe ili savjeti, koji će redovno okupljati predstavnike različitih razina upravljanja;
- Utvrđivanje procedura za koordinaciju aktivnosti različitih razina upravljanja;
- Jačanje neformalnih veza između stručnjaka odgovornih za zaštitu i upravljanje baštinom iz različitih razina upravljanja.

(Potrebno je sljedeće: prevladavanje nedostataka suradnje između jedinica lokalne samouprave u županiji kroz jačanje neformalnih veza između stručnjaka.)

Novi modeli upravljanja baštinom mogu također biti zasnovani na iskustvu upravljanja iz neke druge oblasti

Novi modeli upravljanja se razvijaju i u drugim oblastima koje ne moraju biti direktno povezane s baštinom, kao što su javni prostori i druge javne domene. Kao i primjeri dobre prakse ovakvi modeli mogu pomoći da se prevaziđu prepreke za uvođenje novih modela upravljanja baštinom.

Potrebno je sljedeće:

- Omogućiti učenje iz lokalnog iskustva o novim modelima upravljanja;
- Omogućiti prenošenje iskustva na oblast upravljanja baštinom.

(Primjeri iz projekta: WH ICOMOS smjernice za ostale zaštićene i nezaštićene zakonom povjesne cjeline, Upravljanje gradskim parkom u Tivtu)

5.

References / Reference

Analiza katastra Dubrovnika 19.st. s transkripcijom uposnika građevinskih čestica te izradom baze podataka,
<http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=hBEf4JVfRLM%3d&tabid=489>

An approach to Landscape Character Assessment
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/366847/An_Approach_to_Landscape_Character_Assessment.pdf

“Baština - Pokretač razvoja” kroz medije
http://www.zzpudnz.hr/bivsi_EU_PROJEKTI/eupr_bast_mediji.aspx

Baština, pokretač razvoja. Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-Neretvanske županije
<http://www.zzpudnz.hr/BASTINA.aspx>

Civilscape
<http://www.civilscape.eu/civilscape/content/en/organisation/startseite.html?jid=1o3>

Conservatoire du littoral
www.conservatoire-du-littoral.fr/

Conservatoire du littoral,
www.wikipedia.org/wiki/Conservatoire_du_littoral

Explanatory brochure from the Observatory
<http://www.catpaisatge.net/eng/observatori.php>

GIS in geography, presentation, Toskić, 2013
<http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=TdRj72CqSl4%3d&tabid=411>

Guidance of Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, ICOMOS, 2011
<http://www.uniscape.eu/pageNews.php?idCont=1493&lang=en&tit=Fifth%20Careggi%20Seminar%20on%20Landscape%20Observatories%20in%20Europe>

Heritage – Driver of Development
<http://www.bastina.eu/?lang=en>

Heritage Impact Assessment , Terms of Reference, 2010, City of Toronto http://www1.toronto.ca/static_files/CityPlanning/PDF/heritage.pdf

Identifikacija i valorizacija prirodne I graditeljske baštine područja Dubrovnika u prostornom kontekstu
<http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=Uf-x-03nI-A%3d&tabid=489>

Identifikacija i valorizacija prirodnog i kulturnog krajobraza na pilot području Dubrovnika” kao „Krajobrazne osnove pilot područja Dubrovnika”

Komparativna analiza zakonskog okvira na polju zaštite i upravljanja prirodnog I kulturno krajolika Hrvatske s preporukama,
http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=BCVK4M9iL_o%3d&tabid=489

Landscape observatories in Europe from the ELC recommendations to the local initiatives, <http://www.uniscape.eu/pageNews.php?idCont=1493&lang=en&tit=Fifth%20Careggi%20Seminar%20on%20Landscape%20Observatories%20in%20Europe>

Landscape observatory
http://www.catpaisatge.net/fitxers/OBS_eng.pdf

Managing cultural world heritage, 2013
<http://whc.unesco.org/en/activities/827/>

Managing natural world heritage, 2012
<http://whc.unesco.org/en/educationkit/#downloadkit>

Material from events, presentations, workshops and other documents resulting from project Heritage – Driver of Development, <http://www.zzpudnz.hr/BASTINA.aspx>

Networking European Landscape Observatories: the Florence Chapter
<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/reunionateliers/cetinje/speech/Italy-Gambino.pdf>
New trends in GIS, Baučić, presentation at Training on GIS, November 2013, Dubrovnik, <http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=Z-n3ReYDQg8%3d&tabid=411>

Presentation and adoption of the World Heritage strategy for capacity building, <http://whc.unesco.org/archive/2011/whc11-35com-9Be.pdf>

Provedba participacijskog procesa na pilot područja Dubrovnika,
<http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=3hyDPn9FuaQ%3d&tabid=489>

Project “Heritage – Driver of Development”
www.bastina.eu

Public Involvement in Spatial Planning processes related to Landscape Heritage, Bouche-Florin, presentation, 2014,
http://zzpudnz.sistemi.hr/BASTINA/eupr_bast_prez130614.aspx

Reccommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member state on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, 2008, <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/versionsorientation/anglais.pdf>

Summary of study visit in Provence, France
http://www.zzpudnz.hr/bivsi_EU_PROJEKTI/eupr_bast_utisci.aspx

The conservatory of the coast, an original governance for fragile commons,
www.onthecommons.org/conservatory-coast-original-governance-fragile-commons

The Paris Declaration On heritage as a driver of development, 2011
http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf

The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review by Cornelia Dümcke and Mikhail Gnedovsky, 2013
<http://www.eenc.info/wp-content/uploads/2013/08/CD%C3%BCmcke-MGnedovsky-Cultural-Heritage-Literature-Review-July-2013.pdf>

Towards better territorial governance in Europe: A guide for practitioners, policy and decision makers. ESPON TANGO, 3.1.
http://www.espon.eu/main/Menu_Publications/Menu_Guidance/Governance.html

Utjecaj promjene autentičnog kulturnog krajobraza grada Dubrovnika kao važnog elementa identitetskog sustava na brand I image grad ate na uspješnost turističke destinacije,
<http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=vQAp9Mp6wHY%3d&tabid=489>

What is land stewardship?
www.landstewardship.eu

Baština

pokretač razvoja

www.bastina.eu

 Baština - pokretač razvoja

Zajedničke prekogranične aktivnosti u primjeni novih metodologija na zaštiti i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom na području Dubrovnika i Boke Kotorske

Vodeći partneri:

Opština Tivat

Trg Magnolija br.1, 85320 Tivat, Crna Gora
Telefon + 382 (0)32 661-345, Fax + 382 (0)32 671-387
E-mail: bastina@opstinativat.com
www.opstinativat.com

Zavod za prostorno uređenje DNŽ

Petilovrijenci 2, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska
Telefon +385 (0)20 322 800, Fax +385 (0)20 321 055
E-mail: zavod.bastina@gmail.com
www.zzpudnz.hr

Partneri:

Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije, DUNE; Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima u Dubrovačko-neretvanskoj županiji; Expeditio – Centar za održivi prostorni razvoj, Kotor; Kulturno zavičajno udruženje “NAPREDAK” Gornja Lastva, Tivat

Suradnici:

Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Dubrovniku za područje Dubrovačko-neretvanske županije; Hrvatska sekcija “ECOVAST” – Europskog vijeća za sela i male gradova, Zagreb; Centar za regionalne aktivnosti programa prioritetnih akcija, Split; Uprava za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore; Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore; Mreža za nasljeđe Jugoistočne Evrope

Ovaj projekt je financiran od strane Europske unije

www.cbccro-mne.org

Projekt “Baština - pokretač razvoja” proveo se u okviru Programa prekogranične suradnje između Hrvatske i Crne Gore, u sklopu Komponente II. Instrumenta predpristupne podrške EU (IPA).

This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of the partners implementing the project “Heritage - driver of development” and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

